

М. Г. Колодяжний

СТРАТЕГІЯ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ:

ЗАРУБІЖНІ РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

СТРАТЕГІЯ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ:
ЗАРУБІЖНІ РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

М. Г. Колодяжний

www.pravo-izdat.com.ua

ISBN 978-966-937-567-4

9 789669 375674

МОНОГРАФІЯ

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

М. Г. Колодяжний

**СТРАТЕГІЯ ЗМЕНШЕННЯ
МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ
ЗЛОЧИНІВ: ЗАРУБІЖНІ РЕАЛІЇ,
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ**

Монографія

Харків
«Право»
2018

УДК 343.9.018:343.8(477)
К61

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
(протокол № 11 від 26 грудня 2018 р.)*

Рецензенти:

В. В. Голіна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України;

О. М. Литвинов – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України

Колодяжний М. Г.

К61 Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія / М. Г. Колодяжний. – Харків : Право, 2018. – 228 с.

ISBN 978-966-937-567-4

Монографія присвячена дослідженню стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, більшість напрямів якої є новими для правоохоронної сфери України. У роботі розкриваються теоретичні підвалини формування цього різновиду запобігання злочинності, вивчена нормативно-правова основа реалізації різних заходів указаної стратегії. Здійснена спроба аналізу різноманітних напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, а саме: патрулювання, ситуаційного запобігання, просторової профілактики, програм сусідського спостереження, заходів у межах теорії розбитих вікон, архітектурної профілактики, використання сучасних технологій при профілактиці злочинності, картографування злочинності. Проведена оцінка перелічених складових цієї стратегії з огляду на їх ефективність при запобіганні злочинам і правопорушенням. Дослідження перелічених напрямів щодо мінімізації злочинності наведені на прикладі багатьох західних країн, таких як: США, Велика Британія, Канада, Австралія, країни – члени ЄС. Надані конкретні пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення правотворчої та правозастосовної діяльності в Україні з урахуванням сучасного зарубіжного досвіду реалізації зазначеної стратегії.

Для працівників правоохоронних органів, учених, аспірантів, студентів юридичних факультетів та закладів вищої освіти, а також широкого загалу читачів.

УДК 343.9.018:343.8(477)

© Колодяжний М. Г., 2018
ISBN 978-966-937-567-4

© Видавництво «Право», 2018

Зміст

Вступ.....	4
-------------------	----------

Розділ 1

Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів як об'єкт кримінологічного дослідження в західних країнах

1.1. Передумови і теоретичні підвалини стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у західній кримінології	10
1.2. Нормативно-правове забезпечення реалізації стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у зарубіжних країнах.....	28

Розділ 2

Упровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у різних напрямках правоохоронної діяльності зарубіжних країн

2.1. Патрулювання як напрям запобігання злочинності.....	41
2.2. Особливості ситуаційного запобігання злочинності.....	58
2.3. Просторовий підхід у протидії злочинності: сучасний стан й основні форми	73
2.4. Профілактика злочинності шляхом архітектурного планування	85
2.5. Потенціал теорії розбитих вікон у скороченні злочинності	97
2.6. Програми сусідського спостереження та їх значення у сфері запобігання злочинності.....	107
2.7. Використання сучасних технологій у правоохоронній діяльності.....	118
2.8. Картографування злочинності як сучасний засіб для її профілактики.....	145

Розділ 3

Перспективи використання сучасної зарубіжної практики застосування стратегії зменшення можливостей учинення злочинів в Україні

3.1. Запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у вітчизняній правотворчій роботі.....	159
3.2. Реалізація стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у правозастосовній діяльності України	168
Висновки.....	189
Додатки	200
Список використаної літератури.....	210

Вступ

Положення ст. 3 Конституції України про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, мають більші шанси перетворитись із нормативного положення на реальність, якщо держава змінить пріоритети й основні підходи в запобіганні та протидії злочинності. Формування нової кримінологічної політики в Україні має передбачати заміну застарілої та не-ефективної практики реагування органів кримінального переслідування на вже вчинені злочини з подальшим поміщенням винних до установ виконання покарань на дієву профілактику злочинності. Остання виражається у завчасному запобіганні найбільш поширеним кримінальним посяганням, жертвами яких стають мільйони українців щороку. Причому йдеться не про розмиту «книжкову» профілактику злочинності щодо усунення корінних причин та умов злочинності, до яких прийнято відносити бідність, безробіття, розбещеність, всюдозволеність, аморальність тощо. Хоча слід визнати, що на пом'якшення негативної дії цих криміногенних чинників має бути спрямована продумана державна соціальна й інформаційна політика. Україна потребує якісно іншого, альтернативного і більш гнучкого підходу щодо забезпечення громадської безпеки, правопорядку та реального захисту базових прав громадян.

Аргументи на користь нагальності модернізації діяльності правоохоронних органів можна навести із чинної Концепції реформування кримінальної юстиції України, хоча і затвердженої ще у 2008 р. Більшість положень Концепції досі залишаються актуальними. У цьому документі підкреслюється, що реформування органів кримінальної юстиції має бути спрямовано на вдосконалення їх діяльності за європейськими стандартами з метою підвищення рівня захисту прав людини й основоположних свобод, посилення боротьби з кримінально караними діяннями. Реформування органів кримінальної юстиції полягає в їх інституційній реорганізації та запровадженні

нових форм і методів їх діяльності¹. Можна лише доповнити, що таке вдосконалення роботи органів кримінального переслідування не уявляється можливим без розширення шляхів некарального (профілактичного) впливу на злочинність й окремі категорії злочинців.

Необхідність перегляду існуючої моделі запобігання злочинності в Україні зумовлюється й негативними тенденціями її кількісно-якісних показників, особливо тих, що відбивають її структуру і характер. Протягом 2013–2017 рр. відбулось збільшення: тяжких злочинів – на 26,9%; особливо тяжких злочинів – на 20,4%; злочинів проти основ національної безпеки – у 40 разів (з 8 до 325 відповідно); військових злочинів – у 12 разів (з 369 до 4 577 відповідно); крадіжок – на 7,6%; розбоїв – на 5,2%; злочинів, які вчинені з використанням зброї та боєприпасів, – на 66,9%².

У зв'язку із цим вважаються перебільшенням гучні заяви деяких представників керівництва МВС України про стабільне зниження злочинності й значні успіхи поліції в її запобіганні³. Такий висновок можна зробити, якщо порівнювати офіційний рівень злочинності в державі у 2017 р. порівняно з попереднім роком. Однак при цьому не враховується велика питома вага латентної злочинності, частина якої формується за рахунок маніпуляцій зі статистичними показниками. Тим більше що якісні показники злочинності в Україні свідчать про протилежні тенденції криміногенності в державі. Подібні заяви слід розглядати не більше як спробу отримання певних політичних дивідендів і намагання визнати результати своєї діяльності задовільними з боку керівництва уряду.

В Україні має місце незадовільний стан державно-приватного партнерства у сфері протидії злочинності. Традиційно громадяни із недовірою ставляться до працівників правоохоронних органів. Цьому сприяє корупція у лавах органів поліції, прокуратури, судів, інших органів кримінальної юстиції, низький рівень професійних, ділових і моральних якостей частини правоохоронців. Визнаючи необхідність і в цілому правильність реформування української міліції на Національну поліцію й значне підвищення до-

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2017 роки (Форма 1). Київ: Генер. прокуратура України, 2018.

³ Аваков заявив про зниження рівня злочинності в Україні. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/avakov-zajaviv-pro-znizhennja-rivnja-zlochinnosti-v-ukrajini-2448199.html> (дата звернення: 06.02.2018).

віри українців до нових поліцейських, на жаль, відбувається поступова втрата населенням довіри до Національної поліції (80% у 2015 р. проти 40% у 2017 р.¹). Є підстави вважати, що ліміт довіри громадян до поліції знижуватиметься й надалі в разі залишення правоохоронної системи в тому вигляді, який має місце на теперішній час.

Діяльність правоохоронних органів відзначається їх своєрідним виключним правом запобігати злочинності, хоча і *post factum*. Тому будь-які спроби громадськості втрутитись у сферу протидії злочинності сприймаються практиками іноді з насторогою й недовірою. Доказом є недовіра громадських і наукових рад, що функціонують при всіх центральних органах виконавчої влади. Деякі з них є формальними, управляються у «ручному» режимі, до їх складу входять лояльні до керівництва міністерств і відомств особи, а рішення таких дорадчих структур істотно не впливають на прозорість діяльності органів державної влади.

Частково такому стану справ посприяв той факт, що в Україні за довгі роки її перебування у складі СРСР, де за всі напрями діяльності, включаючи правоохоронний, відповідала держава, у якої була монополія на застосування сили і репресії, сформувався хибний стереотип щодо традиційного покладання відповідальності за результати протидії злочинності виключно на правоохоронні органи. Тоді як у західних країнах світу, передусім у США та Великій Британії, частина цієї відповідальності покладається на суспільство і місцеві громади. Громадяни в цих державах на добровільних засадах беруть активну участь у діяльності щодо скорочення злочинності й підвищення безпеки за місцем свого проживання.

Зарубіжна практика профілактики злочинності показує, що залучення громадян до цієї сфери дозволяє державі заощаджувати значний розмір бюджетних коштів. Це є особливо актуальним для України, яка на початок 2018 р. має значний дефіцит державного і гарантованого державою боргу розміром 76 млрд дол. США (!), з якого половина є зовнішнім боргом перед міжнародними фінансовими кредиторами². Тому економічний чинник має бути пріоритетним у перегляді існуючої правоохоронної моделі в нашій державі, поступове приведення якої до найкращих зарубіжних стандартів

¹ Почепцов Г. Новые аналитические подходы в работе полиции. Опыт США и Великобритании. URL: <http://informat.com.ua/novye-analiticheskie-podhody-v-rabote-politsii-opyt-ssha-i-velikobritanii/> (дата звернення: 18.01.2018).

² Зовнішній економічний борг України становить 83% ВВП – Гройсман. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/12/31872034/> (дата звернення: 18.01.2018).

у цій сфері здатне заощадити кошти, що можуть бути перерозподілені на економічну, соціальну й гуманітарну сфери.

Певна статичність роботи органів кримінального переслідування не дозволяє вчасно реагувати на сучасні криміногенні виклики та динамічні зміни злочинності. Слід визнати, що в арсеналі держави є невеликий набір засобів, які можна протиставити винахідливості, організованості, значним матеріальним, технічним ресурсам і тісним транснаціональним зв'язкам кримінального світу.

Складність протидії злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства частково зумовлена віддаленістю кримінологічної теорії від практики запобігання злочинності, приділенням уваги другорядним і не завжди актуальним проблемам, що досліджуються науковцями. У сучасній кримінологічній науці бракує ґрунтовних порівняльно-правових досліджень, присвячених прогресивному зарубіжному досвіду запобігання злочинності й рекомендаціям щодо його оперативного і, головне, реального впровадження у вітчизняну правозастосовну діяльність. Невеликий відсоток значущих кримінологічних праць, де вивчаються нагальні проблеми сьогодення, лише частково апробуються й використовуються на практиці через низку обставин економічного і психологічного характеру (обмежені фінансові можливості, бюрократія правоохоронних органів, корупція, пасивність учених та ін.).

Беручи до уваги низку наведених обставин, необхідно констатувати необхідність вироблення науково обґрунтованих і передусім некаральних підходів щодо профілактики та скорочення злочинності в Україні.

Анонсоване завдання пропонується здійснити, звернувшись до позитивного і багаторічного досвіду протидії злочинності в західних країнах світу, який пов'язується із поширеною стратегією зменшення можливостей учинення злочинів. Як показує практика запобігання злочинності у США, Великій Британії, Канаді, Австралії, ФРН, Нідерландах, багатьох інших європейських країнах, представлена стратегія є ефективною щодо запобігання крадіжкам, грабежам, розбоям, викраденням автотранспорту, хуліганствам, вандалізму та деяким іншим проявам вуличної злочинності. Ураховуючи яскраво виражений корисливий характер злочинності в Україні, у структурі якої лише на частку крадіжок припадає 50% (2017 р.) від усіх облікованих кримінальних правопорушень, є всі підстави вважати, що вказана запобіжна стратегія може бути корисною для теорії та практики протидії злочинності в нашій країні.

Актуальність кримінологічного дослідження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів з огляду на впровадження її окремих напрямів

в Україні підвищується, урахувуючи, що в нашій країні вже частково закладена правова основа реалізації деяких елементів указаної запобіжної стратегії. Зокрема, у Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 року головною її метою названо створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства. Одним із засобів досягнення мети Стратегії є сприяння поширенню практики запобігання злочинності через планування територій (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED)¹. Указаний напрям відноситься до просторової профілактики злочинності, яка охоплюється стратегією зменшення можливостей учинення злочинів. Можна сказати, що результати представленої наукової праці спрямовані на реалізацію зазначеної Стратегії МВС України, що визначає основу діяльності органів Національної поліції в середньостроковій перспективі.

У зазначеній роботі здійснена спроба узагальнення сучасної практики профілактики злочинності в низці розвинених західних країн із застосуванням на перший погляд нових, іноді нестандартних підходів і заходів. Разом із тим під дещо іншим кутом зору розглянуті більш традиційні для України методи запобіжної діяльності з урахуванням зарубіжного досвіду, до яких, наприклад, належить поліцейське патрулювання.

При підготовці цієї праці використовувалась спеціальна зарубіжна література, у тому числі провідних західних кримінологів, вивчались звіти й аналітичні матеріали правоохоронних органів, досліджувався зміст нормативно-правових актів, що регламентують реалізацію тих або інших нових для України форм скорочення злочинності, аналізувались національні й місцеві програми профілактики злочинності різних країн. Дослідження сучасного прогресивного зарубіжного досвіду профілактики злочинності дозволило запропонувати власне авторське бачення структури і змісту розглядуваної запобіжної стратегії.

При дослідженні відповідних напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів наводяться конкретні відсоткові показники їх результативності у певних державах та містах.

Вивчення достатньої кількості наукової літератури і нормативно-правових актів дало можливість запропонувати низку пропозицій щодо вдосконалення практики запобігання злочинності в Україні за кожною складовою стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Подібні рекомендації

¹ Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p> (дата звернення: 10.06.2018).

стосуються не лише діяльності поліції, а й роботи інших центральних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та окремих громадян.

Результати представленого наукового кримінологічного дослідження нових і перспективних для нашої держави підходів скорочення злочинності були високо оцінені з боку правоохоронних органів України. Зокрема, одержано листи-подяки з позитивними відгуками про зазначену стратегію і відповідні акти впровадження результатів здійсненого дослідження від керівництва 21 Головного управління Національної поліції й Управлінь патрульної поліції (див. додатки).

РОЗДІЛ 1

СТРАТЕГІЯ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ЗАХІДНИХ КРАЇНАХ

Людство не в силах викоринити злочинність, однак воно може утримувати її на більш-менш соціально терпимому рівні.

Віктор Васильович Лунсєв – кримінолог, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки Російської Федерації, завідувач сектору Інституту держави і права Російської академії наук

1.1. Передумови і теоретичні підвалини стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у західній кримінології

Прагнення людей до безпеки, як відомо, є природним. Згідно з результатами досліджень відомого американського психолога А. Х. Маслоу, потреба в безпеці, як і фізіологічні потреби, є базовими й визначають усю іншу людську активність¹. Недарма історія людства демонструє різні засоби і напрями, за допомогою яких люди неза-

¹ Маслоу А. Мотивация и личность : пер. с англ. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. С. 60–68.

лежно від території й умов проживання забезпечували роду і собі безпеку (від диких тварин, інших недружньо налаштованих родів тощо). Наприклад, наші пращури для використання сонячного й місячного сяйва та забезпечення максимальної безпеки будували своє житло на схилах гір і скель, яке мало один вхід і вихід. Археологами доведено, що мільйони років тому печерні люди встановлювали право власності на свою територію у своєрідний спосіб, який полягав у розміщенні по її периметру великих валунів. Останні також виконували роль захисту від ворога¹.

Доказом прагнення людей до безпеки є особливості давнього містобудування. Воно передбачало складну систему ровів, каналів, укріплень, захисних споруд, товстих дерев'яних, а згодом кам'яних стін, башт, які будувались навколо самого міста. Усе перелічене було і залишається природним людським потягом до безпеки та є ознакою недопущення нашими пращурами небезпечних інцидентів шляхом будівництва зазначених укріплень. Тобто це можна назвати елементами давнього ситуаційного запобігання не лише злочинності, а й іншим негативним і небезпечним проявам (нападам ворогів, утечам засуджених, потраплянню в місто небажаних осіб та ін.). Ця діяльність, безперечно, з часом еволюціонувала, змінила свої форми і засоби, однак одне залишилось незмінним: прагнення людей відчувати себе в безпеці, бажання захисту своїх прав (на життя, здоров'я, майно та ін.).

Політика держав у сфері запобігання злочинності, включаючи західні країни, аж до першої половини XX ст. була доволі жорсткою і мала яскраво виражений каральний характер. Протидія злочинності спиралась у цілому на державну репресію, залякування громадян жорсткістю кримінальних покарань, у структурі яких переважало позбавлення волі, допускались довічне ув'язнення і страти винних у різний спосіб. Натомість профілактичним (некаральним) напрямом правоохоронної діяльності відводилась у той період другорядна роль.

Однак поступове пом'якшення починаючи із 70-х рр. XX ст. державної правозастосовної практики у США й низці європейських

¹ What-when-how. In Depth Tutorials and Information. URL: <http://what-when-how.com/police-science/situational-crime-prevention-police/> (дата звернення: 31.10.2017).

країн не повинно було, на думку вчених і політиків-реформаторів, сприйматись населенням як державна слабкість і недалекоглядність у сфері запобігання злочинності. Своєрідний пробіл реагування держави на злочинність мав обов'язково заповнитись. Як показав час, це заповнення відбулось за рахунок розширення некаральних напрямів кримінологічної профілактики, особливе місце в якій у західних країнах світу посіла стратегія зменшення можливостей учинення злочинів. Її різноманітні заходи реалізовувались у межах так званого ситуативного запобігання злочинності (Situational Crime Prevention – SCP), а також інших напрямів профілактики правопорушень.

Перегляд основних підходів правоохоронної діяльності спочатку в США, Великій Британії, а згодом у ФРН, Франції та інших європейських країнах відбувся внаслідок несприйняття підходу щодо «ліквідації» злочинності, «нейтралізації» її причин і умов. Як відомо, вказані положення були своєрідними мантрами радянської кримінологічної теорії і практики запобігання злочинності, які відповідали на той час комуністичній ідеології та розвитку СРСР. Однак ученим-кримінологам, соціологам, психологам та іншим фахівцям у західних державах удалось раніше зрозуміти хибність таких поглядів, оскільки «знищити», «ліквідувати», «нейтралізувати» чи іншим чином повністю усунути злочинність неможливо. Ця мета прямо суперечить людській природі й деструктивно спрямованій активності більшої частини членів суспільства. Тому слід погодитись із слушною думкою науковців, що мета діяльності із запобігання злочинності полягає саме в комплексному забезпеченні безпеки і надійному захисті охоронюваних цінностей і благ від злочинних посягань. Указана мета може бути досягнута через обмеження дії багатьох криміногенних чинників¹. При цьому цілком можливо контролювати поведінку громадян, тримаючи злочинність у такий спосіб у прийнятних межах, безпечних

¹ Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. С. 420; Його ж. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 377–387. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_22.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

для суспільства, його членів, сталого розвитку різних сфер розвитку держави¹.

Перелічені аргументи були не єдиними і, напевно, не основними з огляду на зміни у 70-х рр. XX ст. генеральної лінії правоохоронної діяльності західних країн². Ринкова економіка визначає свої правила гри не лише в соціально-економічній сфері, вона стосується й правоохоронної сфери і громадської безпеки. Тому протягом багатьох десятиліть у США, Великій Британії, інших західних країнах сформувалась позитивна практика не впроваджувати ті або інші напрями запобігання злочинності без відповідної економічної експертизи, здійснення аудиту поточної правоохоронної діяльності. Якщо науковцями буде доведено, що існуюча практика є збитковою, а нові напрями і запобіжні стратегії, що пропонуються, є більш економічно вигідними й доцільними з огляду на економію бюджетних коштів, тоді керівництвом правоохоронних органів приймається рішення щодо реалізації нових прогресивних запобіжних стратегій. Вони, за правилом, запроваджуються на локальному чи місцевому рівні. Лише після впевненості в їх ефективності й здатності знижувати криміногенність та заощаджувати кошти приймається остаточне рішення про повномасштабне впровадження по всій країні нових напрямів діяльності (стратегій, програм профілактики). Так загалом виглядає механізм практичного втілення нових ідей у сфері запобігання злочинності у провідних країнах світу.

Недарма в західних державах, за окремими винятками, покарання у виді позбавлення волі займає відносно невелику питому вагу у структурі кримінальних покарань, суди намагаються засуджувати злочинців на нетривалі терміни ув'язнення. Для порівняння скористаємось відносним показником чисельності засуджених, які відбувають покарання в установах закритого типу, у розрахунку на 100 тис. населення. Цей показник, на думку відомого норвезького кримінолога Н. Крісті, дозволяє оцінити ефективність пенітенціарної системи

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. С. 8–9.

² Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. Москва : Рос. криминол. ассоц., 2001. С. 275.

і рівень її гуманності¹. Згідно з офіційними статистичними відомостями, що містяться в Європейському довідникові злочинності й кримінального правосуддя, станом на 2011 р. у країнах Західної Європи простежувався значно менший рівень ув'язнених осіб порівняно з країнами Східної Європи, до якої належить й Україна. Найменший показник мав місце в: Ісландії – 47, Фінляндії – 61, Словенії – 62, Швеції – 72, Норвегії – 76, Швейцарії – 77, Ірландії – 79, Голландії – 84, ФРН – 87. З часом указаний показник у частині європейських країн покращився. Станом на 2018 р. найменша чисельність ув'язнених у розрахунку на 100 тис. осіб зафіксована переважно у скандинавських державах, а саме в: Ліхтенштейні – 27; Ісландії – 37; Фінляндії – 51; Швеції – 59; Данії – 63; Норвегії – 63, У західноєвропейських країнах у 2018 р. представлений показник, за винятком Франції (100), Іспанії (126) та Великої Британії (140), не перевищував 100 ув'язнених на 100 тис. населення: Нідерланди – 61; ФРН – 75; Швейцарія – 81; Бельгія – 88; Італія – 98. При цьому в тій же Франції середня тривалість тримання засуджених у місцях позбавлення волі становить лише 8 місяців, а у слідчому ізоляторі – 4 місяці². Для порівняння зазначимо, що цей показник в Україні є значно більшим. Хоча він протягом 2000–2018 рр. зменшився майже у 3 рази (з 443 до 157 ув'язнених на 100 тис. осіб відповідно), на теперішній час указаний показник в півтора разу більший за середньоєвропейський³.

Певним винятком у цьому зв'язку є США, які обґрунтовано називають «поліцейською» державою. У цій країні має місце найбільший у світі як абсолютний, так і відносний показник чисельності ув'язнених. Так, станом на 2018 р. у США за ґратами перебувало 2,1 млн осіб, що становить 655 ув'язнених на 100 тис. населення. Із США за цим показником може конкурувати невелика кількість країн,

¹ Кристи Н. Контроль над преступностью как индустрия. Вперед, к ГУЛАГу западного образца / под общ. ред. Я. И. Гилинского ; ред. и авт. прим. Ю. Чижов ; пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. 3-е изд. Санкт-Петербург : Алетей, 2012. С. 17.

² Крисюк Ю. П. Сучасна практика призначення покарань: досвід США та країн Західної Європи. *Право і суспільство*. 2016. №3. С. 153–157.

³ World Prison Population List. Twelfth ed. / The Institute for Criminal Policy Research. London, 2018. 19 p.; European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2014. Fifth ed. Helsinki, 2014. P. 270.

серед яких і Російська Федерація, де вказаний показник становить 404 ув'язнених у розрахунку на 100 тис. осіб¹. Однак карально спрямована правоохоронна діяльність у США, на відміну від багатьох, навіть деяких європейських держав світу, частково компенсується потужною науковою розробкою нових профілактичних (нерепресивних, проактивних) форм і методів запобігання злочинності. Вони охоплюються сотнями загальнодержавних і місцевих програм профілактики злочинності, активною участю громадськості в цій діяльності², виділенням урядом країни сотень мільйонів доларів США на фінансування інновацій у сфері громадської безпеки, всебічною підтримкою і заохоченням приватного сектору (громадян, їх об'єднань) у забезпеченні правопорядку.

Паралельно в західних країнах намагаються розширити перелік альтернативних позбавленню волі покарань: відвідування центру порядку (Англія, Уельс); соціальне попередження (Болгарія); обмеження свободи, домашнє ув'язнення (Італія); ув'язнення на вихідні дні (Голландія, Португалія); попереджувальний нагляд, зобов'язання дотримуватися порядку й нормативної поведінки з порукою або без неї, застава (Кіпр); умовна відстрочка з наглядом або порукою (Польща); застереження із відстроченим штрафом (ФРН); зареєстрований вирок (Північна Ірландія), взяття до уваги (Ірландія)³. Така практика зумовлюється більшою заощадливістю перелічених альтернативних позбавленню волі покарань, а також більшими шансами досягнення мети покарання у виді виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними нових злочинів (ч. 2 ст. 50 КК України)⁴.

¹ World Prison Population List. Twelfth ed. / The Institute for Criminal Policy Research. London, 2018. 19 p.; Walmsley R. World Prison Population List. Tenth ed. / International Centre for Prison Studies. London, 2013. 6 p.

² Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. С. 198–208.

³ Дрьомін В. М. Еволюція покарань в контексті превентивних можливостей: від позбавлення волі до пробації. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса : Юрид. літ., 2007. № 32. С. 265–271.

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Указана обставина пов'язується із тим, що тримати злочинця в умовах ізоляції за рахунок держави є матеріально витратним. Звідси за умови поширеної судової практики застосування покарання у виді позбавлення волі держава буде вимушена витрачати значні кошти на утримання місць позбавлення волі й оплачувати працю великому персоналу пенітенціарних установ. На відміну від України, населенням західних країн світу цей чинник береться до уваги, особливо під час чергових виборів, коли здійснюється оцінка бюджетної політики парламенту, президента, уряду, місцевих органів влади й ефективності освоєння державними структурами коштів платників податків.

В Україні в цілому переважною більшістю вчених визнається неефективність покарання як засобу запобігання злочинності, останнє розуміється лише як окрема складова системи протидії злочинності¹, що включає передусім заходи загальносоціального і профілактичного характеру. Разом із тим в Україні простежується один із найбільших в Європі показників кількості засуджених, які відбувають покарання в установах закритого типу, – 157 осіб на 100 тис. населення (2018 р.)². Цьому сприяє неефективна судова практика. Наприклад, за інформацією Державної судової адміністрації України, незважаючи на те, що протягом 2010–2016 рр. загальна чисельність засуджених осіб у нашій державі скоротилась більше ніж у 2 рази (з 168 774 до 76 217 відповідно), простежується збільшення питомої ваги покарання у виді позбавлення волі в загальній структурі покарань: 15,8% у 2010 р. проти 21,2% у 2016 р. При цьому кожному сьомому злочинцю, який засуджується до позбавлення волі, визначається строк покарання від 5 до 10 років³.

¹ Сташис В. Роль та значення покарання у системі запобігання злочинності. *Право України*. 2011. №9. С. 167–173; Ліховицький Я. О. Покарання в системі заходів протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 30, т. 2. С. 114–117.

² World Prison Population List. Twelfth ed. / The Institute for Criminal Policy Research. London, 2018. 19 p.; European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2014. Fifth ed. Helsinki, 2014. P. 270.

³ Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2010–2016 рр. (Форма 6). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 01.11.2017).

Спрямованість на заощадження коштів у сфері протидії злочинності в західних країнах має місце й під час реалізації програм профілактики злочинності. Вони дуже поширені у США й країнах – членах ЄС, однак малопоширені в Україні. За даними Національної ради запобігання злочинності, що із 1982 р. координує діяльність із протидії злочинності у США, станом на 2018 р. у цій країні налічується понад 350 різних за характером, суб'єктами реалізації, обсягом фінансування програм профілактики¹. Приміром, американськими кримінологами було підраховано, що запобігати злочинності дешевше й ефективніше, не застосовуючи репресію шляхом притягнення винних до кримінальної відповідальності й поміщаючи їх до виправних колоній, а, навпаки, посилюючи фінансування сфери освіти. Так, вкладення 1 млн дол. США в освітянські програми для проблемних підлітків здатне запобігти вчиненню 258 злочинів на рік. Психотерапія «важких підлітків» та програми навчання для їх батьків здатні запобігти вчиненню 160 злочинів на рік. У той же час вкладення цієї ж суми в пенітенціарну систему можуть перешкодити вчиненню лише 60 злочинів за аналогічний термін². За результатами інших досліджень західних учених, 1 дол. США, витрачений на систему освіти, приносить до бюджету країни 3,3 дол. США³. Зрозуміло, що це досягається шляхом зменшення ціни злочинності (витрат на утримання органів кримінальної юстиції, тримання засуджених в установах виконання покарань та ін.)⁴.

В Україні ж усе інакше. Незважаючи на те, що протягом 2013–2018 рр. фінансування правоохоронних органів значно зросло (МВС України – у 4 рази (з 16,1 млрд грн до 63,9 млрд грн відповідно), органів прокуратури – у 2 рази (з 3,2 млрд грн до 6,8 млрд грн відпо-

¹ The National Crime Prevention Council. URL: <http://www.ncpc.org/about> (дата звернення: 01.11.2018).

² Лазаренко О. Профілактика злочинності неповнолітніх: шляхи вирішення. *Відновне правосуддя в Україні*. 2007. № 2. С. 6–9.

³ Гурієв С., Стенлі М., Цивінський О. Школа краще поліції. *Ведомости*. 2010. № 202. С. 4.

⁴ Білоконь М. А. Запобігання злочинності неповнолітніх: досвід країн Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. С. 135–136.

відно), СБУ – у 2,2 разу (з 3,5 млрд грн до 7,7 млрд грн відповідно))¹, на тлі погіршення якісних показників злочинності останніми роками керівництвом держави не приймаються відповідні управлінські рішення. Аналогічно можна сказати про незадовільний показник розкриття злочинів, що визнається навіть керівництвом Генеральної прокуратури України і МВС України й доводиться офіційною статистикою судових і правоохоронних органів. Так, протягом 2013–2016 рр. рівень розкриття кримінальних правопорушень в Україні скоротився з 45 до 28%. Причому в м. Києві цей показник дорівнює лише 16%².

У цьому зв'язку винятком, коли економічний чинник у діяльності правоохоронних органів був узятий до уваги під час їх реформування, стали органи податкової міліції. Їх ліквідовано з 1 січня 2017 р.³ після того, як було, крім іншого, встановлено, що розмір фінансування податкової міліції є більшим порівняно з розміром повернутих до бюджету податків. У 2015 р. таке співвідношення становило 554 млн грн проти 521 млн грн відповідно⁴. Тобто робота цього фінансового правоохоронного органу була збитковою для держави.

Це ж можна сказати про Державну кримінально-виконавчу службу України, яка потребує негайного реформування внаслідок низки негативних соціально-економічних, організаційних, технічних, психологічних та інших чинників. Керівництву зазначеної служби (спочатку Департаменту України з питань виконання покарань, а пізніше – Департаменту Державної кримінально-виконавчої служби України Міністерства юстиції України) знадобилась чверть століття, починаючи із набуття Україною незалежності, щоб зрозуміти збитковість

¹ Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 5–6. Ст. 60; Про Державний бюджет України на 2018 рік : проект Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62551 (дата звернення: 01.11.2017).

² Рівень розкриття злочинів знизився до 30% – Луценко. URL: http://ipress.ua/news/riven_rozkryttya_zlochyniv_za_try_roky_vrav_na_15_lutsenko_199606.html (дата звернення: 01.11.2017).

³ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні : Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 5–6. Ст. 48.

⁴ Гетман О. Податкова міліція. Давайте, нарешті, попросаємося! URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/18/617881> (дата звернення: 01.11.2017).

і неефективність діючої системи виконання і відбування засудженими кримінальних покарань. Так, у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р, зазначається, що фактична наповненість установ виконання покарань у нашій державі становить лише 47,1%, більшість із них є напівпорожніми. Це призводить до того, що в деяких колоніях чисельність персоналу є більшою за чисельність засуджених, які відбувають у них покарання¹. Тобто матеріальний чинник у реформуванні пенітенціарної системи України також виходить на перший план.

Беручи до уваги зазначені обставини, можна констатувати, що в Україні економічний чинник під час запобігання злочинності майже не враховується. Правоохоронні органи наразі хоча й офіційно, однак намагаються уникати радянської практики оцінки ефективності своєї роботи за кількісними показниками (кількість облікованих злочинів, чисельність виявлених злочинців). Разом із тим у їх діяльності, на жаль, простежується нав'язування працівникам з боку керівництва «рекомендацій» щодо подання документів первинного обліку злочинів, зокрема заповнення встановленої кількості карток на особу, яка вчинила злочин (форма 2). Це має місце в підрозділах кримінальної і навіть патрульної поліції.

Необхідно розробити методику оцінки «ціни» злочинності, включаючи негативну шкоду від тих або інших злочинних проявів для розвитку різних сфер суспільних відносин і галузей економіки. Лише на підставі обізнаності про негативні наслідки злочинності можна вести мову про ефективність існуючої правоохоронної моделі держави. І поштовхом для цього має стати поступовий перехід від каральної державної політики у сфері протидії злочинності до профілактики. Остання не уявляється можливою без впровадження різних напрямів запобігання злочинності, що охоплюються стратегією зменшення можливостей учинення злочинів.

¹ Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядж. Каб. Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 02.11.2017).

Певним індикатором, який свідчить про відмінність в основних підходах запобігання злочинності в Україні порівняно із західними державами, є термінологічний апарат, який застосовується в цій сфері. Виходячи із сучасної спеціальної літератури, найбільш вживаним терміном, яким позначається діяльність із перешкоджання вчиненню злочинів в Україні, є термін «боротьба». Його часто застосовують учені в галузі кримінального права. Натомість кримінологи схильні до використання таких термінів, як «запобігання», «протидія», «попередження», «профілактика»¹. До речі, деякими науковцями зайві дискусії про слова, терміни, поняття називаються паранаукою². Такі дискусії не властиві західній кримінологічній теорії, що в корені відрізняє її від вітчизняної теорії кримінології, оскільки перша більш спрямована на практику запобігання злочинності. Є думка, що такі дискусії, які переважно стосуються не змісту, а назви правоохоронної діяльності, є зайвими. Зловживання науковцями цією тематикою відволікає їх від виконання основного призначення – розробляти прогресивні напрями і заходи запобігання злочинності у множинності її проявів.

У західній кримінологічній науці все простіше, адже в ній не спостерігаються такі запеклі й жваві, як у нас, обговорення проблеми кримінологічної термінології. Загалом родовим терміном у сфері перешкоджання вчиненню злочинів є prevention – превенція. По суті він є аналогом досить поширеного терміна «запобігання». Однак із 70-х рр. XX ст., коли почали розроблятися і впроваджуватись у західних країнах нові підходи до профілактики злочинності, стали частіше вживатись терміни crime control (контроль злочинності) і crime reducing (скорочення злочинності)³. Вони, як ніякі інші

¹ Автор поділяє точку зору А. П. Закалюка та деяких інших кримінологів, які родовим терміном у сфері обмеження злочинності вважають «запобігання» (див.: Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. С. 324).

² Сердюк П. Паранаука в кримінології. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. №2. С. 144–151.

³ Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. Москва : Рос. криминол. ассоц., 2001. С. 272; Шостко О. Європейський досвід запобігання організованій злочинності: теоретичні питання. *Право України*. 2010. №2. С. 198–203.

терміни, не відбивають так повно і чітко основну мету сучасної західної правоохоронної діяльності, яка спрямована на обмеження злочинності, тримання її на безпечному для держави і суспільства рівні. Саме терміни *crime control* і *crime reducing* узгоджуються зі стратегією зменшення можливостей учинення злочинів. Вони визначають широкий спектр діяльності, спрямованої на контроль рівня злочинності через зменшення кількості потенційних криміногенних ситуацій і загроз (умов учинення злочинів). Проте проаналізовані питання виступають правовими, економічними, соціально-психологічними передумовами досліджуваної запобіжної стратегії, утворюють лише загальне уявлення про неї. Для більш глибокого її пізнання зупинимось на основних теоретичних положеннях цієї стратегії, розроблених різними західними вченими.

Необхідно наголосити, що підґрунтя сучасних підходів у діяльності правоохоронних органів західних країн, що базуються на принципах демократичної держави, було закладено ще в першій половині XIX ст. Указані підходи пов'язуються із Р. Пілем – міністром внутрішніх справ Великої Британії. У законі про столичну поліцію (*Metropolitan Police Act*) від 1829 р. було визначено засади діяльності новоствореної англійської поліції. Їх частіше називають «Дев'ятьма принципами Піля». Вони звучать так:

1. Основна мета поліції – запобігання злочинності й беззаконствам.
2. Здатність поліції виконувати свої обов'язки залежить від громадського схвалення її дій.
3. Поліція має забезпечувати добровільне співробітництво громадськості в дотриманні законності.
4. Ступінь співробітництва громадськості, що може бути забезпечений, зменшується пропорційно необхідності застосування фізичної сили.
5. Поліція забезпечує громадську підтримку не за рахунок громадської думки, а шляхом постійної демонстрації неупередженого служіння закону.
6. Поліція застосовує фізичну силу так, як це необхідно для забезпечення законності й відновлення правопорядку, але після розуміння недовісти переконання і порад правопорушникам.

7. Поліція має завжди підтримувати відносини з громадськістю, оскільки поліція – це громадськість і навпаки.

8. Поліція повинна спрямовувати свої дії відповідно до своїх функцій і не має права узурповувати повноваження судових органів.

9. Показником ефективності поліції є факт відсутності злочинності та безладів, а не показова демонстрація своєї діяльності¹.

Слід зазначити, що перелічені принципи є актуальними у Великій Британії і до цього часу, на них спираються у своїй роботі органи правопорядку більшості західних країн. Виходячи із цих засад поліцейської діяльності, можна сказати, що остання у США і більшості країн – членів ЄС характеризується запобіганням злочинності з широким залученням громадськості й мінімальним застосуванням сили до злочинців і правопорушників. Ось чому поліцейські у Великій Британії не носять вогнепальну зброю під час виконання службових обов'язків і відповідно користуються авторитетом і повагою у підданих цієї країни. Принципи Р. Піля поступово були розвинені західними кримінологами та іншими науковцями у сфері запобігання злочинності.

Відомим американським ученим, представником так званої чиказької школи кримінології, розробником теорії «білокомірцевої» злочинності Е. Сазерлендом ще у 40-х рр. XX ст. зазначалось, що злочин може бути вчинений не лише під впливом збігу певних життєвих обставин, біологічної схильності. На його думку, вчинення злочину зумовлюється й ситуацією, яка пов'язується з просторовими чинниками і місцем злочину, які мають криміногенний характер². Тобто Е. Сазерленд, не відводячи середовищним чинникам основну роль, не виключав їх криміногенної дії в механізмі злочинної поведінки.

У 1961 р. канадсько-американською письменницею й теоретиком міського планування Дж. Джекобс була написана книга «Смерть і життя великих американських міст» (The Death and Life of Great American Cities). У ній авторка, будучи прихильником нового урба-

¹ The Principles of Policing (1829). URL: <https://improvingpolice.wordpress.com/2015/04/19/the-principles-of-policing-1829/> (дата звернення: 02.11.2017).

² Sutherland E. H. Principles of criminology. 4-th ed. Chicago : J. B. Lippincott, 1947. 643 p.

нізму, критикувала створення міських кварталів, що складаються із великої кількості багатоповерхових будинків (як, до речі, в Україні). Дослідниця зазначала, що подібний міський дизайн не сприяє зменшенню криміногенності, а, навпаки, провокує безконтрольність мешканців подібних житлових комплексів, що збільшує рівень злочинності¹.

Пізніше, у 1971 р., Р. Джефрі з урахуванням наукових праць Дж. Джекобс увів до наукового обігу поняття «запобігання злочинності шляхом дизайну середовища». Можна сказати, що завдяки науковим розробкам Р. Джефрі та інших учених сформувався вказаний вище напрям запобігання злочинності у вигляді проектування середовища проживання (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED). Згідно з цією теорією належний своєрідний дизайн суспільного простору (вулиць, парків, скверів, мікрорайонів, житлових кварталів та інших місць загального користування) й використання навколишнього середовища здатні допомогти у скороченні злочинності й покращити загальний рівень життя людей². Ця теорія вказує на важливість використання таких принципів, як: 1) «територіальність», що включає формування взаємозв'язку певних ділянок і споруд із групами осіб; 2) спостереження, у тому числі спонтанне, за громадським простором і контроль доступу до нього³.

Ідеї Р. Джефрі знайшли розвиток у працях американського архітектора О. Ньюмана. У 1972 р. він опублікував книгу й запропонував власну теорію під назвою «захисний простір». Нею обґрунтовувалась думка, що недоліки фізичного середовища можуть сприяти злочинній поведінці. І навпаки, розроблення спеціальних проектів об'єктів нерухомості, особливо житлової, здатні знизити криміногенність і за-

¹ Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1961. 472 p.

² Jeffery C. R. Crime prevention through environmental design. Beverly Hills : Sage Publications, 1971. 290 p.

³ Полянцева Е. Р. Архитектурно-планировочные средства обеспечения безопасности гражданских зданий : автореф. дис. ... канд. архитектуры. Санкт-Петербург, 2016. С. 13.

побігти великій кількості загальнокримінальних злочинів¹. Теорія О. Ньюмана широко застосовується й до теперішнього часу в багатьох країнах світу (США, Велика Британія, Нідерланди, Австралія, Канада, Південна Корея, Чилі) під час будівництва житла й реконструкції житлових кварталів. Ефективність запобігання злочинності з використанням можливостей «захисного простору» стали підґрунтям для створення міжнародної (International CPTED Association – ICA²) та європейської (E-DOCA³) асоціацій з питань безпеки міського середовища.

Унаслідок потужної наукової розробки нових підходів обмеження злочинності з використанням засобів просторового запобігання у 70-х рр. XX ст. у багатьох країнах значно підвищилась роль і набули значного поширення програми запобігання злочинності на кшталт Neighborhood Watch (Сусідське спостереження). Подібні програми спираються на ідеї, запропоновані Дж. Джекобс, Р. Джефрі й О. Ньюманом. Низка розроблених програм профілактики злочинності передусім у США й Великій Британії включають такі профілактичні заходи, як громадський нагляд за територією проживання, ушляхетнення місць загального користування, вирубка кущів, поліпшення освітлення вулиць, усунення перешкод для максимального спостереження громадянами за територією мікрорайону. Починаючи з того часу на регулярній основі урядами західних країн проводяться кримінологічні дослідження стану безпеки на державному і місцевому рівнях, серед населення поширюється інформація про рівень злочинності та шляхи її запобігання.

У 80-х рр. XX ст. теорія захисного простору (екологічного дизайну) була розширена завдяки іншим know how у сфері протидії зло-

¹ Newman O. *Defensible space: crime prevention through urban design*. New York : Macmillan, 1972. 264 p.; Кияненко К. В. Архитектура и безопасность: «Защищающее пространство» Оскара Ньюмана. *Архитектурный вестник*. 2011. № 5. С. 87–92.

² International CPTED Association. URL: <http://www.cpted.net/event-2448410> (дата звернення: 03.11.2017).

³ The European Designing Out Crime Association. URL: <http://www.veilg-ontwerp-beheer.nl/netwerk/e-doca/> (дата звернення: 03.11.2017).

чинності. Такою можна назвати теорію розбитих вікон. Її розробниками стали Дж. Уілсон й Дж. Келлінг¹. Науковці емпірично обґрунтували зв'язок рівня криміногенності окремих місцевостей з їх санітарним, естетичним станом, якістю облаштованості й доглянутості². Звідси рівень злочинності є меншим там, де мешканці та місцева влада більше піклуються про чистоту і порядок.

Просторовий підхід у поясненні детермінації злочинності був застосований також канадськими вченими Патріцією і Полом Брантингемами, які опублікували книгу під назвою «Середовищна кримінологія» (*Environmental Criminology*). У ній науковці описали відмінні риси злочинності на різних ділянках міст і мегаполісів, запропонувавши поняття «територія-генератор» злочинів. Ці території пропонувалося вважати своєрідною умовою вчинення злочинів, оскільки вони наділялись підвищеним рівнем криміногенності³.

Ідею значення криміногенного впливу ситуації (навколишнього середовища) при вчиненні злочину підтримували американські соціологи М. Готтфредсон і Т. Хірші. Науковці зазначали, що хоча злочинність є природним і в цілому закономірним соціальним явищем сучасного розвитку, однак лише однієї злочинної мотивації осіб недостатньо для здійснення кримінальних посягань. Для цього необхідні відповідні ситуаційні стимули, які полегшують і сприяють реалізації такої мотивації⁴.

Одну з найбільш значущих концепцій протидії злочинності у 80-х рр. XX ст. запропонував Р. Кларк, назвавши її «ситуаційною профілактикою» (*Situational Crime Prevention – SCP*). Її напрями і за-

¹ Wilson J. Q., Kelling G. L. The police and neighborhood safety: Broken windows. *Atlantic Monthly*. 1982. March. P. 29–38.

² Колодяжний М. Г. Антикриміногенний потенціал теорії розбитих вікон. *Юридичний журнал*. 2014. №2–3. С. 64–67.

³ Brantingham P. J., Brantingham P. L. The spatial patterning of burglary. *Howard Journal of Criminal Justice*. 1975. Vol. 14. P. 11–23; Brantingham P. L., Brantingham P. J. Situational crime prevention in practice. *Canadian Journal of Criminology*. 1990. Vol. 32. P. 17–40.

⁴ Hirschi T., Gottfredson M. The distinction between crime and criminality. Critique and explanation: Essays in honor of Gwynne Nettler. 1986. P. 55–69.

ходи спрямовані на зменшення можливостей учинення злочинів шляхом реалізації п'яти основних напрямів діяльності, таких як:

- а) створення умов для ускладнення вчинення злочину;
- б) збільшення ризикованості незаконної поведінки;
- в) зниження вигідності злочинної діяльності;
- г) скорочення провокацій;
- д) недопущення поширеної практики виправдань¹.

Більш докладно про їх зміст ітиметься нижче.

Теоретичну і практичну значущість ідей, запропонованих свого часу Р. Кларком та іншими науковцями щодо ситуаційного запобігання злочинності, доводить праця Д. Грехема й Т. Беннетта «Стратегії запобігання злочинності в Європі та Північній Америці» (*Crime Prevention Strategies in Europe and North America*) (1995). У роботі, крім так званого первинного запобігання злочинності, яке у вітчизняній кримінології називається загальносоціальним запобіганням, участі громадськості в цій діяльності, плануванні запобігання злочинності, особливий наголос робиться на різноманітних і вже перелічених вище напрямках ситуаційного запобігання злочинності². Тобто можна констатувати, що стратегія зменшення можливостей учинення злочинів є не лише теорією, а в першу чергу сучасною практикою профілактики злочинності правоохоронними та іншими органами західних країн (США, Велика Британія, Канада, Австралія, країни – члени ЄС).

Ураховуючи вищевикладене, можна констатувати, що структуру стратегії зменшення можливостей учинення злочинів складають такі напрями (теорії, підходи) запобігання злочинності, як:

¹ Clarke R. V. "Situational" crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*. 1980. Vol. 20, № 2. P. 136–147; Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. 1983. Vol. 4. P. 225–256; Clarke R. V. Situational Crime Prevention. In *Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention*. *Crime and Justice*. 1995. Vol. 19. P. 91–150.

² Graham J., Bennett T. *Crime Prevention Strategies in Europe and North America*. 2 ed. Helsinki : European Institute for Crime Prevention and Control, 1995. 138 p.

- 1) ситуаційне запобігання злочинності;
- 2) просторова (середовищна, екологічна) профілактика;
- 3) запобігання злочинності шляхом архітектурного планування;
- 4) теорія розбитих вікон.

Причому слід підкреслити, що заходи ситуаційного запобігання злочинності нібито розчинені та охоплюються багатьма іншими напрямками профілактики злочинності. І навпаки, просторова й архітектурна профілактика, програми сусідського спостереження, заходи в межах теорії розбитих вікон, поліцейське патрулювання тощо включають у своїй сукупності різні складові ситуаційного запобігання злочинності.

Однак це є лише основою вказаної стратегії. Остання може включати й інші напрями правоохоронної діяльності. Це стосується як традиційних різновидів профілактики, наприклад патрулювання органами поліції і громадськістю, так і більш сучасних та інноваційних заходів. До таких пропонується віднести використання сучасних технологій у сфері запобігання злочинності, зокрема: розробку програм «Безпечне місто», «Розумне місто»; складні технічні системи відеоспостереження; використання можливостей штучного інтелекту і нанотехнологій; поширення серед населення спеціальних програм і додатків до комп'ютерів і смартфонів, які полегшують діяльність поліції та підвищують її ефективність; запровадження геоінформаційних систем (карт) для оцінки топографії місцевої і регіональної злочинності тощо¹.

Беручи до уваги, що правовою основою практичного впровадження теоретичних напрацювань західних кримінологів у сфері запобігання злочинності є відповідні нормативно-правові акти, виникає необхідність у їх вивченні на прикладі розвинених західних держав.

¹ Колодяжний М. Г. Теоретична основа для формування нових підходів скорочення злочинності в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1. С. 243–251.

1.2. Нормативно-правове забезпечення реалізації стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у зарубіжних країнах

Закони пишуться для звичайних людей, тому вони мають базуватись на звичайних правилах здорового глузду.

Томас Джефферсон (1743–1826) – політичний діяч, дипломат, філософ, третій Президент США (1801–1809)

Правова держава передбачає проведення внутрішньої і зовнішньої політики лише на підставі законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих у визначений у конкретній країні спосіб. Це ж стосується сфери правоохоронної діяльності, яка реалізується на демократичних засадах відповідно до чинного законодавства і норм, що регулюють відповідні правовідносини між її учасниками (органами поліції, прокуратури, суду, іншими органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими громадянами). Тому якими б не були розвиненими і прогресивними на певний етап історичного розвитку теоретичні напрацювання у сфері запобігання і протидії злочинності, без їх нормативного оформлення вони є малоефективними для реального скорочення злочинності. У зв'язку із цим починаючи із 70–80-х рр. XX ст. напрацювання західних учених щодо нових підходів профілактики злочинів і правопорушень почали закріплюватись у відповідних нормативно-правових актах. Це стосується різних теорій, напрямів і проявів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів.

Ознайомлення із законодавством у сфері запобігання і протидії злочинності, спеціальною літературою дозволяє класифікувати нормативно-правові акти, які регламентують застосування стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, за масштабом їх дії на: міжнародно-правові, національні й місцеві. Подібний підхід застосо-

увався раніше під час дослідження інших напрямів запобігання злочинності¹.

Міжнародно-правові акти. Уперше стратегія зменшення можливостей учинення злочинів була згадана в матеріалах Сьомого конгресу ООН із запобігання злочинності й поводження з правопорушниками у 1985 р. Ці матеріали не є нормативно-правовим актом, тим більше імперативного характеру. Вони являють собою огляд узагальненої прогресивної практики запобігання злочинності в окремих країнах на певному етапі їх історичного розвитку. Разом із тим це дає змогу зрозуміти первинний відлік упровадження тих або інших напрямів правоохоронної діяльності західних країн, здійснений найбільш поважною міжнародною інституцією, якою є ООН.

У робочому документі згаданого Конгресу ООН «Нові форми злочинності й запобігання злочинності у контексті розвитку: майбутні завдання» виокремлені стратегії запобігання злочинності – прямі й непрямі. До непрямих стратегій (напрямів діяльності) віднесено: підвищення рівня життя; надання належної освіти; створення умов для конструктивного проведення вільного часу; створення можливостей для найму на роботу; розвиток громад; допомога у сфері соціального забезпечення й фінансова допомога. Тобто за своїм змістом різні прояви непрямой стратегії мають відношення до загальносоціального запобігання злочинності, яке в західній кримінології часто називають первинним запобіганням.

Прямі стратегії відповідно до Сьомого конгресу ООН із запобігання злочинності й поводження з правопорушниками включають: втручання у кризові ситуації; патрулювання; пропагандистські кампанії; відвідування виправних колоній. Як окремий напрям вказана стратегія зменшення можливостей учинення злочинів, яка виражається в: особливостях містобудування (використання архітектурних методів профілактики злочинності); підвищенні безпеки помешкань

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. С. 34–54; Його ж. Міжнародний вимір нормативного забезпечення участі громадськості у запобіганні злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2014. Вип. 27. С. 110–120.

громадян і офісів компаній; маркуванні майна; посиленні присутності поліції особливо в найбільш криміногенних районах міст. Також на цьому Конгресі були виділені й інші стратегії запобігання злочинності, а саме: участь громадськості; цивільні асоціації у профілактиці злочинів; розробка пенітенціарного законодавства; надання допомоги жертвам злочинів; планування кримінального правосуддя¹.

На рівні ООН необхідність використання антикриміногенних можливостей указаної стратегії була закріплена в низці резолюцій, якими визначаються пріоритети сучасної політики запобігання злочинності. Так, у 1995 р. Економічною і соціальною радою ООН (ЕКОСОП) була прийнята резолюція 1995/9 під назвою «Керівні принципи запобігання злочинності в містах». У ній запропонований комплексний план дій запобігання злочинності, який включає низку різних за спрямованістю напрямів і заходів. У Резолюції зазначається, що первинна профілактика злочинності має базуватися на сприянні реалізації ситуаційних заходів запобігання злочинності у вигляді цільового зміцнення потенційних предметів злочинів і зменшення можливостей для посягання на них².

Значущість стратегії зменшення можливостей учинення злочинів та її ефективність у скороченні злочинності були підкреслені й в інших міжнародно-правових актах. Одним із таких є резолюція ООН 2002/13 «Керівні принципи запобігання злочинності». У ній наголошується, що успіх запобігання злочинності полягає в його комплексності, що виражається в необхідності вжиття як загальносоціальних заходів, так й інших заходів: зменшення можливостей, збільшення ризиків злочинної діяльності, мінімізації її вигод, проектування нав-

¹ New Dimensions of Criminality and Crime Prevention in the Context of Development: Challenges for the Future // Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Milan, 1985. 72 p.; Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины, НИИ изучения проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под ред. В. В. Голины. Киев : Ред. журн. «Право України» ; Харьков : Право, 2013. Кн. 2. С. 85–98.

² Guidelines for the prevention of urban crime : Resolution 1995/9/United Nations, Economic and Social Council. URL: <http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1995/eres1995-9.htm> (дата звернення: 20.11.2017).

колишнього простору та вжиття інших заходів ситуаційного запобігання¹.

Указані керівні ідеї ООН щодо запобігання злочинності, які спираються, крім іншого, на досліджувану стратегію, були закріплені й в інших нормативно-правових актах міжнародного характеру. До них можна віднести Рекомендації № R (96) 8 щодо політики боротьби зі злочинністю у Європі, що змінюється, прийняті Комітетом міністрів країн – учасниць Ради Європи у 1996 р.

У цьому документі підкреслено, що жодне суспільство не зможе розбагатіти за рахунок злочинності, тому основну мету політики протидії злочинності може визначати не її викорінення, а утримання в менших масштабах. У зв'язку із цим європейські країни мають будувати політику запобігання злочинності на таких основних напрямках, як:

- 1) соціальна превенція (продумана соціально-економічна політика, освіта, інформація тощо);
- 2) ситуаційна превенція (зменшення можливостей для вчинення злочинів і правопорушень);
- 3) індивідуалізація кримінальних проявів, розвиток альтернативних заходів покарання замість тюремного ув'язнення, ресоціалізація засуджених, надання допомоги жертвам злочинів².

Як бачимо, стратегія зменшення можливостей учинення злочинів, згідно із загальноєвропейським законодавством, посідає гідне місце у структурі сучасних заходів протидії злочинності.

На міжнародно-правовому рівні важливість застосування цієї стратегії підкреслювалась не лише на рівні документів Ради Європи. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів виділялась як основний напрям обмеження й окремих видів злочинності, наприклад організованої. Зокрема, у документі SEC(2001)433 «На шляху до європейської стратегії запобігання організованій злочинності», під-

¹ Guidelines for the Prevention of Crime : Economic and Social Council resolution 2002/13. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_standards_and_norms_in_crime_prevention_at_your_fingertips.pdf (дата звернення: 20.11.2017).

² Politique criminelle et droit penal dans one Europe en transformation. *Conseil del'Europe*. Mars 1999. P. 7–38.

готовленому спільно Європейською комісією та Європолем, зазначається, що наріжним каменем цілісного підходу обмеження організованої злочинності є:

- зменшення можливостей учинення злочинів;
- здійснення запобігання різними суб'єктами;
- забезпечення прозорості запобіжної діяльної та її чітке адміністративне регулювання.

При цьому в указаному документі зазначено, що центральною складовою діяльності з протидії організованим злочинності є саме зменшення можливостей учинення злочинів із боку представників організованих злочинних угруповань. Також підкреслюється, що ефективність застосування цієї стратегії щодо скорочення організованої злочинності пояснюється специфікою останньої. Адже вплив на будь-яку із ланок стійкого злочинного угруповання призводить до дисбалансу механізму всієї злочинної організації¹.

Національні нормативно-правові акти. Основою національного законодавства західних держав у сфері протидії злочинності є перелічені вище та інші міжнародно-правові акти, де передбачено запровадження різних напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. У більшості випадків національне законодавство представлено у вигляді різних програм профілактики. Деякі з них пропонуються проаналізувати.

У 2016 р. МВС Великої Британії було анонсовано Сучасну стратегію запобігання злочинності. У ній зазначається, що, наприклад, в Англії та Уельсі протягом 1995–2015 рр. рівень злочинності скоротився на 65% (з 19 млн до 6,6 млн злочинів відповідно). Загалом позитивні зміни в динаміці злочинності цієї країни пов'язуються із реалізацією стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Стратегія посиляється на кримінологічні дослідження, де обґрунтовується, що злочини найчастіше вчиняються тоді, коли у злочинців є більше можливостей для реалізації їх злочинної мотивації. Звідси

¹ Towards a European strategy to prevent organized crime : Joint report from Commission services and EUROPOL. Brussels, 2001. 42 p.

ліквідація таких можливостей – шлях до скорочення злочинності, підвищення правопорядку і безпеки у країні.

Основними складовими вказаної Стратегії називаються: зміна навколишнього фізичного простору, який є менш сприятливим для вчинення різних майнових і насильницьких злочинів; цільове зміцнення; обмеження доступу до інструментів, обладнання й незаконних матеріалів¹, які можуть бути використані як засоби вчинення злочинів. У цілому приділення великої уваги цій стратегії в зазначеному документі не є дивним, оскільки вказана стратегія була розроблена саме у Великій Британії. Тому цю державу можна назвати «країною-піонером» за кількістю програм профілактики злочинності із застосуванням ситуаційних методів.

Схожий нормативно-правовий акт національного значення у вигляді Стратегії запобігання злочинності є й у Шотландії. Він був представлений громадськості у 2015 р. У преамбулі цього документа наводиться відома цитата Р. Піля, міністра внутрішніх справ Великої Британії, який свого часу зазначав, що показником ефективності поліції є відсутність злочинності та громадських безладів, а не показові дії поліції у боротьбі з ними. Також міститься цитата головного констебля Шотландії сера С. Хауса: «Профілактика лежить в основі всього, що здійснює поліція Шотландії для забезпечення безпеки громадян». Останньою цитатою можна визначити головний принцип сучасної політики цієї країни, як і більшості західних держав, який полягає в тому, що треба завчасно запобігати злочинності, а не лише карати злочинців після настання факту вчинення злочину. У Стратегії запобігання злочинності Шотландії вказано, що одним з її завдань є скорочення можливостей учинення злочинів у громадах і забезпечення безпеки її членів. Ця Стратегія передбачає також діяльність спеціальних співробітників поліції, які вивчають можливості архітектурної профілактики².

Відповідну правову базу запровадження на практиці досліджуваних напрямів запобігання злочинності має й Ірландія. У 2017 р. у цій

¹ Modern Crime Prevention Strategy / Home Office. London, 2016. 48 p.

² Crime Prevention Strategy / Police Scotland. Edinburgh, 2015. 14 p.

державі було прийнято Стратегію запобігання і скорочення злочинності поліцією Ірландії (назва цього документа містить словосполучення *An Garda Síochána*, що є синонімом слів «поліція», «хранитель миру», а «гарда» є фактично офіцером поліції). Преамбула цієї Стратегії містить звернення начальника поліції Ірландії, який посилається на відповідну резолюцію ООН щодо керівних принципів запобігання злочинності. Це вказує на те, що в цій державі правоохоронна модель побудована на сучасному розумінні прогресивною частиною світової спільноти передових підходів до профілактики злочинності. У Стратегії наголошується не лише на необхідності подальшої реалізації програм сусідського спостереження, профілактики злочинності шляхом екологічного дизайну, більш тісної взаємодії поліції з місцевими громадами й окремими громадянами, а й на створенні нових органів у сфері протидії злочинності на кшталт Національного центру передового досвіду запобігання злочинності.

Одним з основних напрямів профілактики злочинності в Ірландії у цій Стратегії називається ситуаційне запобігання. Причому підкреслюється, що для підвищення ефективності цієї діяльності необхідно постійно вивчати злочинність, її структуру, характер, адаптованість злочинців до нових методів поліцейської роботи з тим, щоб адекватно протидіяти новим криміногенним викликам. Також зазначається, що поліції та зацікавленим суб'єктам не слід розчаровуватись у випадку, якщо впровадження тих або інших заходів запобігання не дає очікуваного результату. Це означає, що певні напрями профілактики є більш ефективними щодо скорочення одних груп злочинів у конкретних громадах чи місцевостях і менш ефективними у профілактиці інших злочинів у відмінних регіонах. Для підвищення результативності запобіжної діяльності потрібні додаткові кримінологічні дослідження місцевої злочинності, її причин і умов¹. Тобто в Ірландії, як і в більшості західних країн, на теперішній час має місце комплексний підхід у протидії злочинності. Він полягає не лише в забезпеченні поліцейської діяльності відповідною правовою базою,

¹ Garda Crime Prevention & Reduction Strategy – Putting Prevention First. URL: <http://www.garda.ie/Documents/User/Crime%20Prevention%20&%20Reduction%20Strategy%20-%20English.pdf> (дата звернення: 29.11.2017).

а й опікуванні державою цих питань, солідному фінансуванні профілактики злочинності, слідкуванні за тим, щоб запобігання останній урховувало найкращі сучасні досягнення у правоохоронній сфері.

Послідовною в запровадженні підходів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів і методів ситуаційної профілактики є Фінляндія. У цій країні було прийнято кілька державних програм запобігання злочинності (Національна програма запобігання злочинності 1999 р.; Програма «Більш безпечне суспільство» 2004 р.; Національна програма скорочення насильства 2007 р.; Програма внутрішньої безпеки на 2011–2014 рр.), які містять різні засоби розглядуваної стратегії. Причому відповідальність за реалізацію тих або інших заходів покладається не лише на органи поліції, а й на 6 міністерств уряду Фінляндії, різні громадські організації¹.

Чітко на національному законодавчому рівні визначені шляхи протидії злочинності в Чехії. У цій країні починаючи із 1996 р. розробляються програми запобігання злочинності середньострокової дії (на 3–4 роки). На переконання їх розробників, такий підхід дозволяє планувати запобіжну діяльність, виявляти нові тенденції злочинності, використовувати новітні досягнення науки і техніки у сфері протидії злочинності, адекватно реагувати на нові виклики злочинного світу. Порівняно з багатьма програмами профілактики злочинності інших західних країн (Україна не є винятком) звертає на себе увагу те, що, наприклад, у Стратегії запобігання злочинності Чеської Республіки на 2008–2011 роки окремо зроблено наголос на кримінології як науці про злочинність, яка здійснює теоретичне забезпечення напрувань у вказаній сфері й відповідальна за вироблення некаральних, а в першу чергу профілактичних заходів скорочення злочинності. Ще однією позитивною особливістю цієї програми є посилення на матеріали конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, в яких узагальнюються інноваційні та найбільш ефективні напрями запобігання злочинності в різних країнах світу.

¹ Finland crime prevention strategies. URL: <http://www.rikoksentorjunta.fi/en/index/crimeprevention/crimepreventionstrategies.html> (дата звернення: 20.11.2017).

Подібна інформація не зустрічалась у жодній вивченій програмі профілактики злочинності.

Планування діяльності щодо запобігання злочинності в Чехії покладається на спеціальний орган – Міжвідомчий урядовий комітет із запобігання злочинності. Цей орган є підзвітним міністру внутрішніх справ цієї держави й відповідальний за фінансування, координацію роботи різних суб'єктів у сфері запобігання злочинності. Міжвідомчий урядовий комітет із запобігання злочинності Чехії бере участь у розробленні Стратегії запобігання злочинності. В одній з них, розрахованій на 2008–2011 рр., протидія злочинності зводилась до двох генеральних векторів національної політики: соціальні й ситуаційні заходи профілактики злочинності. Останні складаються із: заходів технічної профілактики, архітектурного планування, обмеження можливостей учинення злочинів, зменшення вигідності злочинної діяльності¹.

Схожу структуру має Стратегія запобігання злочинності Чеської Республіки на 2012–2015 роки. Її преамбула містить посилання на відомі слова Ч. Беккарія про те, що краще запобігати злочинам, аніж карати за них. Цим автори вказаної Стратегії хотіли, напевно, виразити профілактичний і некаральний характер Стратегії, її гуманність, відданість ідеалам демократичного суспільства і спрямованість на захист прав громадян.

Представлена Стратегія також, як і попередній подібний документ, спирається на два основних напрями діяльності щодо загальносоціального і ситуаційного запобігання. Причому у Стратегії зазначається, що другий напрям є пріоритетним і уряд Чехії піклуватиметься про те, щоб відповідні заходи ситуаційного запобігання злочинності реалізовувались на місцях, у конкретних громадах з урахуванням особливостей місцевої злочинності. Підкреслюється, що ситуаційне запобігання спрямоване на обмеження можливостей учинення злочинів, максимізацію шансів затримання злочинців, зменшення вигідності злочинної діяльності, проектування фізичного простору міст і сел².

¹ The Czech Republic Crime prevention strategy 2008 to 2011 / Ministry of the Interior of the Czech Republic. Praha, 2008. 15 p.

² The Czech Republic Crime prevention strategy 2012 to 2015 / Ministry of the Interior of the Czech Republic. Praha, 2012. 45 p.

Аналізуючи стан упровадження досліджуваної запобіжної стратегії на пострадянському просторі, складається враження, що він, м'яко кажучи, не відповідає сучасним прогресивним західним практикам у цій сфері. Наприклад, у Російській Федерації у 2016 р. був прийнятий Закон «Про засади системи профілактики правопорушень у Російській Федерації»¹. У ньому розглядувана стратегія, як й елементи ситуаційного запобігання злочинності, не передбачені. Це свідчить про те, що теорія профілактики злочинності та правопорушень у Росії, як і загалом на пострадянському просторі, спирається на в цілому застарілу теоретичну радянську спадщину у сфері протидії злочинності. Доказом цьому є відсутність закріплення в указаному Законі та численних комплексних програмах профілактики злочинності суб'єктів Російської Федерації найбільш ефективних стратегій запобігання злочинності, а також реальної правозастосовної практики. Остання, як уже зазначалось, спирається на державну репресію, коли органи кримінальної юстиції здебільшого лише реагують на вчинені злочини. Відбиттям такої політики є показник чисельності ув'язнених – 402 особи у розрахунку на 100 тис. населення (2018 р.). Він у Росії є одним із найбільших у світі².

За даними огляду МВС Російської Федерації щодо стану виконання регіональних програм профілактики злочинності, протягом 2011–2014 рр. найбільш поширеними напрямками діяльності запобігання злочинності є: соціальна профілактика; пропагандистська діяльність; боротьба з алкоголізмом і наркоманією; обмеження рецидивної злочинності; розширення участі громадян у запобіганні злочинності. Реалізація елементів ситуаційного запобігання злочинності здійснюється в цій країні хіба що шляхом запровадження програми «Безпечне місто»³. Вона полягає в розширенні мережі камер відеоспостереження у громадських місцях.

¹ Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации : Федер. закон от 23.06.2016 № 182-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/ (дата звернення: 21.11.2017).

² World Prison Population List. Twelfth ed. / The Institute for Criminal Policy Research. London, 2018. 19 p.

³ Обзор «О ходе реализации региональных программ профилактики правонарушений в субъектах Российской Федерации». URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Rdgm0EG-yogJ:https://xn--b1aew.xn--p1ai/upload/site1/434a0f0bb0.doc+&cd=11&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 21.11.2017).

Висновок про застарілість системи профілактики злочинності в Росії, необхідність її модернізації та приведення до прогресивних західних зразків спрямований не на критику правоохоронної діяльності сусідньої держави, а на осмислення відмінності генеральної лінії запобігання злочинності у країнах пострадянського простору, включаючи Україну, порівняно з розвиненими західними країнами (США, Велика Британія, Канада, країни – члени ЄС, Австралія).

Нормативно-правові акти місцевого значення. Вони розробляються у США та європейських державах на підставі засад національного законодавства у сфері протидії злочинності й відповідних керівних принципів ООН. У більшості випадків особливістю документів, які приймаються органами місцевої влади та місцевого самоврядування західних країн щодо профілактики злочинності, є урахування структури, характеру, топографії та інших кількісних і якісних показників місцевої злочинності.

Прикладом нормативного закріплення досліджуваної стратегії на місцевому рівні є Стратегія запобігання злочинності у Південному федеральному окрузі штату Новий Південний Уельс Австралії на 2015–2017 роки. Це є типовою програмою профілактики злочинності, подібною сотням таких програм не лише в цій державі, а й у США, Великій Британії, багатьох європейських країнах. Указана Стратегія є теоретично виваженою і виключно практично спрямованою на протидію найбільш криміногенним загрозам у цій австралійській місцевості. У Стратегії наголошено, що вона узгоджується із загальними засадами, цілями та методами запобігання злочинності, визначеними урядом Австралії, а також штатом Новий Південний Уельс. Основним суб'єктом профілактики злочинності в цьому документі названа поліція, якій допомагають партнери в особі інших зацікавлених органів державної влади, місцеві громади. Як окремий напрям запобігання злочинності виділено зменшення можливостей учинення злочинів, яке полягає у: проведенні інформаційних і просвітницьких кампаній на місцевому рівні; посиленні відеонагляду у громадських місцях; покращенні освітлення вулиць; установленні сигналізацій на об'єктах комунальної і приватної власності тощо. Стратегія перед-

бачає, що для цілеспрямованої профілактики злочинності та підвищення її ефективності функціонують спеціальні органи у вигляді Групи запобігання злочинності й Управління програмами по боротьбі зі злочинністю. Вони координують профілактичну діяльність, слідкують за виконанням програм профілактики місцевої злочинності. Важливим завданням указаних органів вважається здійснення аудиту безпеки у громаді й вироблення дієвих заходів у межах просторової профілактики (CPTED)¹. Як бачимо, Стратегія запобігання злочинності у Південному федеральному окрузі штату Новий Південний Уельс Австралії на 2015–2017 роки не лише прямо передбачає вжиття різних за спрямованістю заходів щодо ситуаційного запобігання злочинності, а й урахує конкретні криміногенні ризики, що мають місце в цій австралійській громаді.

Прикладом реалізації заходів указаної стратегії на місцевому рівні у розвинених західних країнах є документ під назвою «Стратегія запобігання й скорочення злочинності в Нью-Брансвіку», прийнята у 2012 р. місцевою владою в однойменній провінції Канади. Указана Стратегія зберегла найкращі традиції західних країн у сучасному нормативному забезпеченні профілактики злочинності на рівні окремої громади. Значення цього документа для внутрішньої політики Канади підтверджується зверненнями прем'єр-міністра й міністра громадської безпеки Канади, розміщеними у преамбулі до цієї Стратегії. Загалом основні напрями запобігання злочинності в ній зведені до трьох груп:

1) заходи в межах теорії екологічного дизайну (зменшення можливостей учинення злочинів шляхом впливу на умови фізичного простору);

2) ситуаційно орієнтовані заходи (картографування злочинності шляхом виявлення «гарячих точок», де вчиняється найбільша кількість певних злочинів тощо);

¹ The NSW Crime Prevention Strategy 2015 to 2017. URL: http://www.police.nsw.gov.au/safety_and_prevention/policing_in_the_community/crime_prevention_strategy (дата звернення: 21.11.2017).

3) заходи, спрямовані на певні категорії громадян як потенційних злочинців і жертв (соціальні, економічні, інформаційні, технічні та ін.)¹.

Особливістю цієї Стратегії, як і багатьох інших програм профілактики злочинності, є практична спрямованість її заходів. На відміну від програм профілактики злочинності і правопорушень, які приймаються обласними і міськими радами в Україні та відзначаються в більшості випадків декларативністю, нереальністю, поверховістю й неконкретністю передбачених положень², заходи західних місцевих стратегій і програм запобігання злочинності мають адресний характер. Це досягається проведенням перед їх прийняттям і затвердженням спеціальних наукових кримінологічних досліджень місцевої злочинності (аудитів безпеки). Тому заходи, які пропонуються в таких програмах і стратегіях, мають адресний характер, оскільки вони спрямовуються на конкретні об'єкти запобігання злочинності (певні території, підприємства, організації, установи, групи населення та ін.).

Безумовно, представленим матеріалом неможливо продемонструвати всю повноту нормативного забезпечення реалізації зазначеної стратегії в багатьох державах західного світу. Однак він у цілому дозволяє уявити структуру цього забезпечення, його рівні та основні підходи, що застосовуються під час розробки тих або інших нормативно-правових актів (законів, стратегій, концепцій, програм), на підставі яких здійснюється профілактика злочинності.

Вивчення основних підвалин і теоретичних положень, що покладені в основу запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, а також аналіз нормативно-правового забезпечення її реалізації в різних західних країнах дає підстави для розв'язання наступного наукового завдання представленої праці. Воно полягає в дослідженні різних напрямів сучасного запобігання злочинності в розвинених західних державах, які охоплюються стратегією зменшення можливостей учинення злочинів.

¹ New Brunswick's Crime Prevention and Reduction Strategy. URL: <http://www.gnb.ca/content/dam/gnb/Departments/ps-sp/pdf/Publications/MovingFromTheoryToOutcomes.pdf> (дата звернення: 21.11.2017).

² Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2012. С. 265.

Розділ 2

УПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У РІЗНИХ НАПРЯМАХ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Основна мета поліції полягає у запобіганні злочинності й безладам, а показником ефективності її роботи є факт відсутності злочинності, а не показова демонстрація своєї діяльності.

Роберт Піль (1788–1850) – британський державний діяч, міністр внутрішніх справ і прем'єр-міністр Великої Британії

2.1. Патрулювання як напрям запобігання злочинності

Цей вид правоохоронної діяльності зазначений першим свідомо, оскільки являє собою традиційний різновид роботи поліції багатьох держав незалежно від їх політичного режиму, форми правління, державного устрою чи особливостей структури правоохоронних органів. Це з одного боку. З другого – патрулювання виступає одним із основних заходів інших напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, до яких можна віднести ситуаційне запобігання злочинності. У зв'язку із цим завдяки патрулюванню створюється цілеспрямований контроль поліцією та іншими недержавними формуваннями правоохоронної спрямованості над усіма подіями, що відбуваються у громадських місцях.

Перші згадки про патрулювання в місцях громадського користування датуються III ст. до н. е. і пов'язуються із діяльністю преторіанської гвардії Римської імперії. Це був елітний військовий підрозділ, на якого покладалась функція щодо охорони імператора, розвідки у ворожих державах, нерідко преторіанці виконували складні оперативні завдання сучасних підрозділів спеціального призначення. Однією з додаткових функцій римської гвардії було патрулювання в містах, охорона громадського порядку, придушення народних бунтів¹. Тобто преторіанці при здійсненні своєї діяльності виконували не лише суто військові, а й правоохоронні завдання.

Активна діяльність щодо охорони громадського порядку відображена й у живопису Середньовіччя. Так, на відомій картині голландського художника Я. Дірка «Груповий портрет корпорації амстердамських стрільців» (1532) зображена група гільдії воїнів, які в ті часи патрулювали в містах, охороняючи громадський порядок, а також захищаючи міста від ворогів. На одній із найвідоміших картин голландського художника Рембрандта «Нічна варта» (1632) продемонстрована робота стрілецької спілки (загону громадянського ополчення Голландії). На ній зображена діяльність цього численного озброєного підрозділу, який, крім іншого, залучався до патрулювання на вулицях середньовічних голландських міст. Тобто патрулювання можна віднести до історично вкоріненого різновиду правоохоронної діяльності, яка з часом удосконалилась, змінила свої форми і засоби досягнення основної мети у вигляді охорони правопорядку.

Понад 30 років тому в матеріалах Сьомого конгресу ООН із запобігання злочинності та поведження із правопорушниками (м. Мілан, 1985 р.), де узагальнювалась найбільш прогресивна на той час світова практика профілактики злочинності, патрулювання виділялось окремим напрямом стратегії зменшення можливостей учинен-

¹ Łuc I. A. *Excubiae principis. Geneza i zadania żołnierzy kohort pretoriańskich w starożytnym Rzymie*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2010. S. 73–75; Олійник М. Преторіанська гвардія у період правління імператора Тиберія. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 36. С. 144–159.

ня злочинів¹. Відмінність полягала хіба що в різновидах патрулювання й глибині його механізації. Одні країни надають перевагу патрулюванню поліцією на службовому автотранспорті, в інших державах патрулювання вулиць здійснюється здебільшого пішки, на велосипедах і навіть конях. Однак суть цього запобіжного заходу залишається незмінною: спостереження за дотриманням громадянами громадського порядку, недопущення громадських безладів, проявів хуліганства й актів вандалізму, затримання злочинців за «гарячими» слідами.

Загалом патрулювання в контексті розгляду його як частини значеної запобіжної стратегії являє собою окремий напрям профілактики злочинності, що здійснюється підрозділами поліції або громадськими формуваннями правоохоронної спрямованості та який полягає у зменшенні можливостей для вчинення злочинів і правопорушень шляхом постійного переміщення вулицями міст і селищ, охорони громадського порядку, забезпечення безпеки, реагування на заяви та повідомлення громадян про злочини, правопорушення і надзвичайні події, затримання злочинців і правопорушників, охорони місць учинення злочинів, забезпечення дотримання безпеки дорожнього руху тощо.

Вивчення спеціальної літератури, проведення контент-аналізу публікацій у ЗМІ дає підстави говорити, що основними рисами сучасного патрулювання в західних країнах (США, Канада, Велика Британія, країни – члени ЄС) є такі:

1) розширення традиційної охорони громадського порядку поліцією на автомобілях альтернативними, а іноді й більш заощадливими, видами пересування патрулів з використанням мотоциклів, моторолерів, велосипедів і навіть коней;

¹ New Dimensions of Criminality and Crime Prevention in the Context of Development: Challenges for the Future // Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Milan, 1985. 72 p.; Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины, НИИ изучения проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под ред. В. В. Голины. Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Харьков: Право, 2013. Кн. 2. С. 85–98.

2) широке залучення громадськості на добровільних засадах до роботи патрулів, які можуть забезпечувати правопорядок як разом із співробітниками поліції, так і у складі патрулів, що складаються виключно із цивільного населення;

3) усіляке сприяння урядом й управліннями поліції громадянам шляхом їх грошового заохочення, надання їм різних пільг у разі участі в діяльності патрулів з охорони правопорядку;

4) використання сучасних технологій у діяльності патрульної поліції;

5) включення патрулювання як окремого профілактичного заходу в межах реалізації місцевих програм запобігання злочинності;

6) залучення до патрулювання вулиць військових підрозділів в умовах надзвичайних станів, терористичних атак, загострення криміногенності внаслідок масових порушень громадського порядку та ін.

Достатньо різноманітним, поширеним і масовим є патрулювання у США. На думку істориків, поліцейська діяльність у вказаній державі започаткована саме з патрулів. Перший патруль у США з'явився у 1704 р. у штаті Кароліна. До його складу входили білошкірі громадяни, які мали виявляти біглих чорношкірих рабів або рабів, які переміщались без відповідного дозволу свого господаря¹. Нерідко патрулі могли створюватись тимчасово для виконання певної місії (затримання засуджених, які втекли з в'язниці; затримання злодіїв, грабіжників, розбійників; пошук без вісті зниклих громадян). Лише з часом реактивний характер діяльності патрулів у США перетворився на превентивний (профілактичний).

На вагоме значення патрулювання як різновиду поліцейської діяльності вказує й сама назва поліцейських сил у деяких американських штатах: «дорожній патруль», «шосейний патруль» (Highway Patrol) або «державний патруль»². До речі, реформування української міліції у Національну поліцію, яке розпочалось у 2015 р., у першу чергу торкнулось патрульної поліції. Вона здійснює патрулювання

¹ Police States. URL: <https://www.snopes.com/the-origins-of-policing-in-the-united-states/> (дата звернення: 23.11.2017).

² State police (United States). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/State_police_\(United_States\)](https://en.wikipedia.org/wiki/State_police_(United_States)) (дата звернення: 23.11.2017).

в містах і на головних автомобільних шляхах України переважно на автотранспорті.

У США функціонує також поліція парків (USPP), працівники якої відповідальні за охорону громадського порядку в найбільш значимих для американців місцях: Вашингтоні, окрузі Колумбія, Сан-Франциско, Нью-Йорку. У США функціонує також кінний поліцейський патруль, який був створений ще у 1934 р. Часто поліцейські кінного патруля забезпечують правопорядок під час проведення демонстрацій або урочистих заходів у формі ярмарків, карнавалів, спортивних, розважальних та інших заходів¹.

До речі, в Україні в окремих містах також функціонують підрозділи патрульної поліції, які переміщуються на конях і навіть на велосипедах. У Києві кавалерійська рота була створена ще у 2000 р. Кінна поліція є й у Харкові. Так звана туристична поліція має місце на Донеччині, зокрема у місті Маріуполь. Щодо велопатрулів, то вони створені у Львові, Києві, Одесі, Херсоні, Харкові, Ужгороді, Житомирі, Рівному та деяких інших містах. Отже, у цьому зв'язку Національна поліція України задніх не пасе та намагається, щоб її діяльність відповідала сучасним світовим тенденціям охорони громадського порядку.

Дослідження кількісно-якісних показників злочинності у США на підставі даних Федерального бюро розслідувань приводить до висновку, що її динаміка починаючи з кінця 1990-х – початку 2000-х рр. має стійку тенденцію до скорочення. Це стосується як основних проявів насильницької злочинності, так і майнових злочинів. Зокрема, у 2014 р. у США було вчинено понад 1,2 млн насильницьких злочинів (умисних убивств, грабежів, розбоїв і зґвалтувань). Порівняно із 2013 р. рівень насильницьких злочинів у цій країні скоротився на 0,2%, із 2010 р. – на 6,9%, із 2005 р. – на 16,2%. У розрахунку на 100 тис. населення у 2014 р. у США було вчинено 365,5 насильницьких злочинів².

¹ United States Park Police. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Park_Police_\(United_States\)](https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Park_Police_(United_States)) (дата звернення: 23.11.2017).

² Crime in the United States – 2014. URL: <https://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2014/crime-in-the-u.s.-2014/offenses-known-to-law-enforcement/violent-crime> (дата звернення: 23.11.2017).

**Охорона правопорядку поліцією США за допомогою
альтернативних автомобілям засобів пересування**

Щодо майнових злочинів (крадіжок зі зломом, некваліфікованих форм крадіжок, угонів автотранспорту, підпалів), то у 2014 р. в США їх було обліковано понад 8,3 млн. Це на 4,3% менше за 2013 р., на 18,6% – за 2005 р. У відносних величинах скорочення майнових злочинів є ще більшим: якщо у 2014 р. коефіцієнт інтенсивності цього

виду злочинів на 100 тис. населення дорівнював 2 596, то порівняно із 2013 р. це значення зменшилось на 5%, із 2010 р. – на 11,9%, із 2005 р. – на 24,3%¹.

За висновками західних науковців, а також фахівців ООН, у сучасних США лише 25%-й показник зниження злочинності можна пов'язати із каральною практикою органів кримінальної юстиції, а решта – із забезпеченням охорони громадського порядку силами поліцейських і громадських патрулів, іншими формами профілактики злочинності й змінами в системі зайнятості населення². Тобто на теперішній час патрулювання відіграє вагомий роль у запобіганні злочинності у США.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. у США було розпочато відновлення системності запобігання злочинності. Її ядром стало реформування поліції. Нова концепція базувалась і продовжує базуватись на громадській поліцейській діяльності (community policing), або політиці орієнтації на місцеві громади. Одним із напрямів указанного підходу є широке залучення громадян до патрулювання у громадських місцях.

За оцінками вчених, оптимізувати діяльність з охорони громадського порядку з боку місцевого населення у США вдалося після створення у 1999 р. Асоціації громадського патрулювання. Найбільша активність членів цієї організації простежується в Нью-Йорку, Лос-Анджелесі й Чикаго. Незважаючи на те, що, наприклад, у 2009 р. рівень безробіття у США залишався стабільним (10%), у країні вдалося скоротити грабежі на 7,5% й угони автомобілів – на 19%. Спеціалісти пов'язують покращення динаміки злочинності у вказаній

¹ Crime in the United States – 2014. URL: <https://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2014/crime-in-the-u.s.-2014/offenses-known-to-law-enforcement/violent-crime> (дата звернення: 23.11.2017).

² Mauer M. Comparative international rates of incarceration: an examination of causes and trends / Paper presented to the United States Commission on Civil Rights. Washington, D. C., 20 June 2003; A/Conf.203/11/Workshop 3: Strategies and Best Practices for Crime Prevention, in particular in relation to Urban Areas and Youth at Risk. *Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice* (Bangkok, Thailand, 18–25 April 2005). 23 p.; Квашиш В. Преступность в США: реальность позитивных изменений или «временное исключение»? *Уголовное право*. 2005. № 5. С. 97–100.

державі саме із позитивним ефектом додаткової допомоги з боку безробітних громадян, які задіяні у протидії вуличній злочинності. Лише в Чикаго на оплату річної зарплатні громадським патрулям виділяється близько 60 млн дол. США¹.

Розглянемо кілька прикладів діяльності громадських патрулів на місцевому рівні. Так, у місті Ротчестер (штат Нью-Йорк) поліцейське управління організувало спецкурси за програмою «Поліція і мешканці – разом проти злочинності», метою якої є поширення практики охорони громадського порядку силами місцевого населення, особливо студентами. Ця програма передбачає надання пільг патрульним. Зокрема, 90-годинне патрулювання надає молодим людям право річного безоплатного навчання у коледжі. Патрулювання відбувається групами з 2–3-х осіб, які в разі виявлення громадських безладів по радіо повідомляють про це поліцію. Такий підхід запозичений і в інших містах США.

На середину 90-х рр. минулого століття у столиці США, Вашингтоні, налічувалось майже 300 патрульних груп місцевих мешканців чисельністю майже 14 тис. осіб. Іноді такі добровольці здійснюють патрулювання у складі груп, що включають поліцейських чи бійців національної гвардії. Результати такої практики не заставили довго чекати: у 1993 р. у Вашингтоні рівень нічних крадіжок зі зломом скоротився на 40%, а питома вага угонів авто у структурі всієї злочинності зменшилась з 12 до 2%².

Подібна практика столиці США запозичена й більш провінціальними містами. У місті Анакортес, що у передмісті Вашингтона, при місцевому департаменті поліції з 1992 р. до цього часу успішно функціонує патруль. До його складу входять понад 80 свідомих громадян, які зацікавлені у правопорядку й безпеці власного міста. Патруль розділений на дві групи – «Центр» і «Захід», що здійснюють охорону громадського порядку та є «очами й вухами» поліції міста Анакортес. Лише у 2010 р. учасники допоміжних патрулів витратили на безко-

¹ Винокур Б. ДНД по-американски: граждане США все активнее участвуют в патрулировании своих городов. *Новые известия*. 2010. 21 янв. С. 4.

² Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособие. Москва : Инфра-М – Норма, 1997. 374 с.

штовній основі понад 3,5 тис. годин власного часу на цю діяльність. До основних форм роботи цих патрулів належать:

- охорона громадського порядку в найбільш криміногенних місцях;
- спостереження за підозрілими особами та припинення анти-соціальної поведінки з їх боку;
- перевірка збереження особистого майна мешканців міста Анакорте, які перебувають у відпустці поза межами міста (188 рейдів у 2010 р.);
- видача письмових попереджень особам, які здійснили паркування автомобіля в недозволених місцях;
- патрулювання в центрі міста з метою охорони майна в офісах юридичних осіб;
- інформування громадськості про вчинення в місті сексуальних злочинів;
- допомога поліцейським у регулюванні дорожнього руху при проведенні в місті масових заходів¹.

Аналогічний досвід існує у місті Маунт-Вернон цього ж штату, в якому запроваджено спеціальний поліцейський проект – Citizens On Proactive Patrol (Громадянський проактивний патруль). Він спрямований на залучення до правоохоронної діяльності добровольців, які на безкоштовній основі сприяють владі здійснювати охорону громадського порядку².

У деяких штатах поширене патрулювання підрозділів «Ангелів-охоронців». Вони з 1979 р. охороняють метрополітен, а згодом центральний парк міста Нью-Йорк. Наразі їх відділки функціонують більше ніж у 30 американських містах³. «Ангели-охоронці» являють собою групи добровольців, які пройшли спеціальну підготовку і здійснюють охорону громадського порядку в уніформі без зброї. В екс-

¹ Anacortes Police-Citizens Auxiliary Patrol. URL: <http://www.cityofanacortes.org/Police/AuxiliaryPatrol/index.asp> (дата звернення: 24.11.2017).

² Citizens On Proactive Patrol. URL: <http://www.mountvernonwa.gov/index.asp?NID=524> (дата звернення: 24.11.2017).

³ Майоров В. И. Организация деятельности по охране общественного порядка в США, странах Европы и России : учеб. пособие Челябинск : Полиграф-Мастер, 2003. С. 41.

периментальних районах, де запроваджувалась програма участі таких груп, рівень майнових злочинів скоротився на 10%¹.

«Ангели-охоронці» міста Нью-Йорк у 1980 і 2018 рр. (США)

¹ Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2003. С. 16.

Особливістю діяльності патрульної поліції як у США, так і в багатьох інших зарубіжних країнах є посилення її технологізації, використання сучасних ноу-хау у сфері профілактики злочинності. У більшості випадків це стосується спрощення та підвищення оперативності доступу патрульних поліцейських до баз даних службової інформації (осіб, які перебувають у розшуку; зниклих без вісті громадян; осіб, яким за рішенням суду заборонено наближення до певних установ, організацій чи певних громадян; викраденого автотранспорту тощо). Підрозділи патрульної поліції одержують сучасні засоби візуалізації й обробки оперативної інформації (планшети, відеореєстратори, відеокамери, смарт-камери для автомобілів). Поширюється досвід використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) у правоохоронній діяльності. Наприклад, така практика впроваджена у штаті Каліфорнія, що у США. На першому етапі планується використовувати «дрони» в роботі підрозділів спеціального призначення, при пошуку людей, у разі стихійних лих. Згодом є наміри поширити застосування вказаних технічних засобів у буденній діяльності патрульної поліції з охорони правопорядку¹. До речі, подібний досвід широкого використання поліцією сучасних технологій у сфері профілактики злочинності має місце в Японії².

Наприклад, профілактичні можливості БПЛА щодо скорочення злочинності використовують й у країнах Латинської Америки. Так, у Мексиці працівникам поліцейського департаменту міста Енсенาดา, що на північному заході цієї держави, вдалось значно поліпшити стан злочинності в районі завдяки використанню «дрона». Зокрема, за чотири місяці вказаний апарат здійснив близько 1,5 тис. вильотів, що дозволило зменшити загальний рівень злочинності на 10%, рівень квартирних крадіжок – на 30%, арештувати близько 500 злочинців і правопорушників. Причому БПЛА сам визначає маршрут патрулювання, оскільки оперативно реагує на повідомлення громадян про

¹ Поліцейські з Каліфорнії будуть використовувати безпілотники для патрулювання. URL: <https://nv.ua/ukr/techno/innovations/politsejski-z-kaliforniji-budut-vikoristovuvati-bezpilotniki-dlja-patruľjuvannja-2047877.html> (дата звернення: 19.01.2018).

² Колодяжний М. Г. Кримінологічний аналіз японської моделі запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін. Харків : ХНУВС, 2015. № 3. С. 20–33.

вчинені злочини¹. Активне використання поліцейськими підрозділами «дронів» під час патрулювання й охорони громадського порядку має місце також в Японії, Великій Британії та інших країнах.

**Застосування безпілотних літальних апаратів
під час патрулювання поліцією США та Японії**

¹ Орос Ю. Дрон над мексиканським містом на 10% зменшив кількість злочинів. URL: <https://tehnot.com/ua/dron-nad-meksikanskim-gorodom-na-10-umenshilo-kolichestvo-prestuplenij/> (дата звернення: 12.06.2018).

Системно до профілактики злочинності підходять у сучасній Великій Британії. Як уже було сказано, підвалини сучасної правоохоронної моделі цієї держави були закладені ще в першій половині XIX ст. і пов'язуються із так званими принципами Піля (міністра внутрішніх справ цієї країни). Велика Британія є однією із небагатьох держав, де патрульні поліцейські несуть службу без вогнепальної зброї. Це робиться для того, щоб підвищити рівень довіри населення до поліції, покращити співробітництво підданих з органами кримінальної юстиції. За останні два століття уряду Великої Британії (на відміну від України) вдалося сформувати позитивне ставлення суспільства до органів правопорядку, які розглядаються більшістю не структурою для репресії та переслідування, а органом, покликаним захищати права громадян цієї країни, вирішувати різні (правові, соціальні, психологічні та ін.) їх проблеми.

У цій країні ще у 1994 р. уряд виступив з ініціативою під назвою «Партнери проти злочинності» (Partners Against Crime). Її метою стало поглиблення подальшого співробітництва поліції з населенням щодо профілактики злочинів. У межах цієї ініціативи реалізується низка програм. Одна з них під назвою «Вуличне патрулювання» (Street Watch)¹ безпосередньо спрямована на вдосконалення профілактики злочинності шляхом посилення патрулювання у громадських місцях і якомога ширшого залучення до цієї діяльності громадськості.

За словами колишнього представника поліції Великої Британії Х. Блерс, найкращим сучасним нововведенням британської поліції за всю історію її існування є створення так званої громадської патрульної служби (Community Support Officers – CSO), яка включає роботу добровільних помічників поліції².

Використання сил добровольців часто здійснюється під час проведення масових заходів, розшуку злочинців, зниклих людей, в інших випадках посилення регулярних поліцейських сил. Добровільні помічники використовуються переважно за місцем їх проживання. Це здійснює позитивний вплив на їх активність, оскільки сприяє реалі-

¹ Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. Москва : Рос. криминол. ассоц., 2001. С. 266–267.

² Москвичев А. И. Дебаты о реформе полиции Великобритании. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2005. № 11. С. 27–30.

зації особистої зацікавленості в забезпеченні правопорядку на території обслуговування¹.

Згідно із доповіддю «Поліцейська діяльність: модернізація повноважень поліції для задоволення потреб громади» функції вказаних громадських помічників поліції було розширено додатковими напрямками діяльності щодо боротьби із жебракуванням й антисоціальною поведінкою. Наразі добровольці здійснюють патрулювання у громадських місцях разом із поліцейськими. При цьому забороняється використовувати добровольців для затримання злочинців в ситуаціях, пов'язаних із застосуванням насильства або коли є загроза їх життю чи здоров'ю. На теперішній час налічується понад 20 тис. таких добровольців, на діяльність яких щороку виділяється понад 50 млн фунтів стерлінгів².

**Патрулювання вулиць добровільними помічниками поліції
у Великій Британії**

¹ Майоров В. И. Организация деятельности по охране общественного порядка в США, странах Европы и России : учеб. пособие. Челябинск : Полиграф-Мастер, 2003. С. 14.

² Москвичев А. И. Дебаты о реформе полиции Великобритании. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2005. № 11. С. 27–30; Гаврилова Е. Б. Мнение Федерации полиции о реформе английской полиции. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2005. № 10. С. 33–37.

Поліція Великої Британії подібно до правоохоронців США широко використовує технічні досягнення для обмеження злочинності. Зокрема, у багатьох поліцейських відділках Лондона, Манчестера, Ліверпуля, Глазго, Единбурга, Белфаста та інших британських міст застосовують підходи так званої предикативної поліцейської діяльності. Вона пов'язується з аналітикою стану злочинності на місцевому рівні (району, кварталу, будинку) за допомогою спеціального програмного забезпечення. Такий підхід оптимізує роботу поліцейських патрулів, які швидко реагують на порушення закону. Наприклад, такий підхід дозволив лише протягом 2015–2016 рр. скоротити злочинність на рівень, еквівалентний семи попереднім рокам, коли ці технології не застосовувалися¹.

Можна навести вдалі приклади здійснення патрулювання в межах спеціально розроблених програм профілактики на місцевому рівні. Так, в італійському місті Анкона у 2012 р. після численних скарг місцевого населення і туристів про вчинення щодо них крадіжок і грабежів було запроваджено проект «Безпека... за межами вашого будинку» (Safe... outside your home). Указана програма передбачає: 1) посилення патрулювання в найбільш криміногенних і небезпечних районах міста, де зафіксовано найбільший рівень злочинності, у тому числі й у нічний час; 2) більш широке використання сил громадськості в забезпеченні правопорядку, включаючи патрулювання разом із поліцейськими; 3) розробку й поширення серед місцевого населення листівок з порадами щодо мінімізації віктимних форм поведінки громадян та посилення безпеки в їх оселях. Після двох років реалізації цієї програми профілактики й посилення патрулювання відбулось скорочення корисливих і корисливо-насильницьких злочинів на третину². Існують, безперечно, й інші приклади профілактичних проектів, що включають в якості своїх заходів діяльність патрульної поліції й охорону громадського порядку шляхом патрулювання.

¹ Овчинский В. С. Криминология цифрового мира : учеб. для магистратуры. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2018. С. 274.

² The European Crime Prevention Network (EUCPN). URL: <http://www.eucpn.org/goodpractice/showdoc.asp?docid=319> (дата звернення: 24.11.2017).

Останнім часом почастишали випадки залучення Збройних сил до виконання ними в цілому нетипових завдань, пов'язаних із охороною громадського порядку і боротьбою зі злочинністю в містах. Прикладом може бути Франція, де після непоодиноких терористичних атак, що відбулись у 2015 р., урядом було прийнято рішення про проведення операції «Сентіnellе». Вона передбачала залучення 10 тис. військовослужбовців цієї країни у повному бойовому оснащенні (автоматична вогнепальна зброя, камуфляж, бронезилети та ін.) для патрулювання вулиць і охорони різних об'єктів й установ. З них більшість військовослужбовців патрулювала вулиці Парижа та його передмістя. Загалом французи із розумінням ставляться до рішення залучати військовослужбовців для здійснення ними поліцейської діяльності з патрулювання вулиць міст Франції. За оцінками спеціалістів, це призвело до зменшення страху французів перед злочинністю, підвищення ними довіри до уряду¹.

**Залучення військовослужбовців для охорони громадського порядку
і протидії тероризму у Франції (2015 р.)**

¹ Chrisafis A. Thousands of troops on Paris streets but are they France's new Maginot line? *The Guardian*. 2016. 15 april. P. 4.

Цей різновид запобіжної діяльності у країнах Азії, Африки, Латинської Америки не розглядається, оскільки там запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів порівняно зі США та Європою має фрагментарний характер і містить обмежене коло проявів цієї стратегії. Щодо країн СНД, то патрулювання в них хоча і є поширеним напрямом профілактики злочинності, однак за останні 20–30 років він майже не змінився. Основу патрулювання в Російській Федерації, Республіці Беларусь, Республіці Казахстан складають підрозділи патрульної служби органів поліції. Останнім часом на пострадянському просторі активізувалась діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку у складі спеціально створених патрулів. Наприклад, у Російській Федерації поширена робота козачих підрозділів. У Республіці Казахстан також залучаються громадяни (студенти, молодь, працівники підприємств) до патрулювання вулиць. Набирає обертів позитивна практика грошового та іншого матеріального заохочення найбільш активних членів патрулів, які проявили мужність, сміливість під час охорони правопорядку, які розкрили злочин, правопорушення або затримали злочинця¹.

Щодо України, то зі створенням у 2015 р. підрозділів патрульної поліції в нашій державі здійснюються спроби перейняти найбільш прогресивний досвід інших країн (передусім США) у профілактиці злочинності шляхом патрулювання. Це стосується не лише форми Національної поліції України, яка схожа з мундиром поліцейських Нью-Йорка, а й технічних засобів і обладнання, які використовуються українськими правоохоронцями при здійсненні службових обов'язків.

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. С. 166–195; Його ж. Запобігання злочинності громадськими формуваннями в Республіці Беларусь. *Теорія і практика правознавства*. 2014. №2. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=701&Itemid=244&lang=uk (дата звернення: 29.11.2017); Його ж. Сучасний досвід участі громадськості у запобіганні злочинності в Російській Федерації. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2015. Вип. 28. С. 134–144; Його ж. Запобігання злочинності громадськістю в Республіці Казахстан: сучасний стан і форми. *Юридичний журнал*. 2015. №2. С. 42–46.

Безумовно, існують й деякі інші приклади патрулювання в західних країнах. Однак проаналізований матеріал дозволяє в цілому зрозуміти основні підходи у США та європейських державах щодо запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів через патрулювання. Останнє має не стільки реактивний, скільки профілактичний характер, адже сам факт присутності патрулів у громадських місцях є стримуючим чинником у реалізації злочинної мотивації, спрямованої на вчинення того чи іншого насильницького чи майнового злочину¹. У випадку вчинення злочину наявність патрулів поблизу місця кримінального посягання підвищує шанси розкриття злочину і затримання винних за «гарячими» слідами.

2.2. Особливості ситуаційного запобігання злочинності

Ситуаційне запобігання злочинності – це мистецтво зменшення можливостей для злочинності, використовуючи заходи, спрямовані на її конкретні прояви.

Рональд Кларк – британський кримінолог, професор Ратгерського університету (США)

Фундатором ситуаційного запобігання злочинності (Situational Crime Prevention – SCP) вважається британський учений Р. Кларк. Він запропонував указану концепцію протидії злочинності на початку 80-х рр. XX ст. Її напрями і заходи спрямовані на зменшення можливостей учинення злочинів і підвищення ризику зайняття злочинною

¹ Колодяжний М. Г. Патрулювання як складова стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2018. № 1. С. 37–46.

діяльністю¹. Практичний досвід роботи Р. Кларка в поліції Лондона, розуміння ним проблем, що виникають у правоохоронних органів при запобіганні злочинності, посприяли практичності запропонованої концепції та можливості її запровадження в діяльність поліції. Різні аспекти ситуаційного запобігання злочинності досліджували також такі західні вчені, як: Т. Беннетт, Р. Вортлі, Д. Гарленд, Д. Гіллінг, Е. Дафф, Д. Корніш, Р. Спаркс, М. Тонрі, А. Уейкфілд, Д. Феррінгтон, Е. Хірш, Р. Хомель, Дж. Шапланд, К. Шерінг та ін.

Ситуаційне запобігання злочинності засновано на кількох кримінологічних теоріях:

- теорії раціонального вибору, яка вказує, що злочинці під час учинення злочину зважують різноманітні ризики (затримання «на гарячому», очевидність злочинних дій);
- теорії рутинної діяльності – злочин учиняється за збігу відповідних обставин у вигляді перебування злочинця й жертви в один час і в одному місці. Тому присутність сторонньої особи на місці потенційного злочину може мати для злочинця стримуючий характер;
- теорії способу життя, що вказує на зв'язок стилю життя, способів проведення дозвілля із віктимізацією особи.

На відміну від багатьох теорій запобігання злочинності, які свою увагу зосереджують на конкретній особі, теорія ситуаційного запобігання наголошує на криміногенності територій, зовнішнього простору, абстрагуючись від потенційного злочинця чи жертви. Тому SCP можна назвати практичним підходом запобігання злочинності. Адже в основі ситуаційного запобігання злочинності лежить теорія раціонального вибору. Вона обґрунтовує, що злочинець, як правило, учиняє злочин лише тоді, коли ризики для нього будуть мінімальними або коли перспективний злочинний дохід значно перевищуватиме наявні ризики².

¹ Clarke R. V. "Situational" crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*. 1980. Vol. 20, № 2. P. 136–147; Його ж. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. 1983. Vol. 4. P. 225–256; Його ж. Situational Crime Prevention. In Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention. *Crime and Justice*. 1995. Vol. 19. P. 91–150.

² Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. 1983. Vol. 4. P. 225–256; Його ж. Situational Crime Prevention. In Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention. *Crime and Justice*. 1995. Vol. 19. P. 91–150.

Існує також думка, що злочин завжди є результатом специфічного «трикутника», боками якого є злочинець, жертва злочину й відсутність своєрідного захисника (опікуна) у момент кримінального посягання. Останнім може бути людина (очевидець, поліцейський) або предмет матеріального світу, що ускладнює вчинення злочину. Життя показує, що нерідко «захисниками» як елементами механізму вчинення злочину виступають поліцейські патрулі, охоронники, схеми спостереження за сусідами (програми сусідської варти), надійні запірні пристрої на дверях, огорожі, бар'єри, освітлення, системи сигналізації, персонал підприємств і організацій, друзі потенційних потерпілих, системи відеонагляду тощо. І чим ближчими один до одного стають умовні боки трикутника у вигляді ймовірного злочинця, привабливої «мішені» (жертви, його майна) й відсутності захисника (опікуна), тим більшими є шанси настання злочинного результату¹. Так спрощено виглядає схема вчинення багатьох злочинів, на яку можна впливати різноманітними засобами ситуаційного запобігання злочинності.

Багатьма західними кримінологами ситуаційне запобігання злочинності пов'язується зі зменшенням фізичних можливостей учинення злочинів, зміною зовнішнього середовища й посиленням ризикованості злочинної діяльності². Однак найбільш докладний і вдалий аналіз напрямів ситуаційного запобігання злочинності зробив саме Р. Кларк. Він запропонував 5 його складових, кожна з яких включає 5 заходів³. Розглянемо їх докладніше:

1. *Створення умов для ускладнення вчинення злочину.* Велика частка злочинів мають ситуаційний характер. І особи, виношуючи злочинну (корисливу, агресивну) мотивацію, за збігу несприятливих (криміногенних) обставин з великою долею ймовірності можуть здійснити

¹ Crime reduction through situational crime prevention: A study in the United Kingdom. Leicester : Department of Criminology, 2003. 94 p.

² Gilling D. Crime Prevention: Theory, Policy And Practice. London : Routledge, 1997. 240 p.

³ Cornish D. B., Clarke R. V. Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention. *Crime Prevention Studies*. 2003. Vol. 16. P. 41–96.

кримінальне посягання (на майно, життя чи здоров'я потерпілого). Ускладнення вчинення злочинів може здійснюватись шляхом:

а) зміцнення «мішені» або обмеження доступу до предмета посягання (монтаж надійних дверей, установлення замків, захисних екранів, використання товстих болтів, кріплень та інших фізичних бар'єрів, що заважатимуть й ускладнюватимуть злочинцям доступ до потенційного предмета злочину);

б) контролю доступу (встановлення різноманітних обмежень для користування особами зі схильністю до вчинення злочинів певними алеями, дорогами, шляхами, тропами з тим, щоб не дозволити їм потрапити на певні території, об'єкти, будівлі чи споруди);

в) додаткової перевірки на виході (вимога у відвідувачів розважальних закладів на кшталт театрів, кінотеатрів, клубів пред'явити квиток; перевірка охоронниками магазинів і торговельних центрів при виході покупців чеків на придбані товари);

г) створення альтернативи антисоціальній поведінці (відведення недружньо налаштованим уболівальникам різних спортивних команд окремих трибун, спеціальних місць для спілкування як до, так і після проведення спортивного матчу, щоб не допустити акти вандалізму, насильства з їх боку; встановлення у громадських місцях урн і бункерів для сміття тощо);

д) обмеження обігу зброї та спеціального обладнання (недопущення продажу вогнепальної зброї або декриміналізація зберігання зброї шляхом прийняття відповідного законодавства; установлення металодетекторів на підприємствах, установах і організаціях різних форм власності; контроль продажу інструментів, технічного обладнання, що може бути використано злочинцями для вчинення злочинів (фомки; сканери для відкривання автомобілів із сигналізацією; обладнання для прослуховування; розжимні механізми для руйнації дверних коробок; заготовки для ключів та ін.)).

2. *Збільшення ризиків учинення злочину.* Практика показує, що в разі розуміння злочинцем великої імовірності бути затриманим під час учинення злочину останній у більшості випадків учиняється не буде. Указаний напрям ситуаційного запобігання включає таке:

а) посилення опіки (недопущення прогулянок вночі без супроводу; повідомлення по мобільному телефону про будь-які злочинні факти, що стали відомі особі або очевидцем яких стала остання; спостереження за власним та сусідським майном і повідомлення поліції про його викрадення підвищує громадську безпеку);

б) сприяння природному спостереженню (створення умов, які сприяють можливості громадян спостерігати за оточуючим простором: видалення громіздких рекламних об'єктів із вітрин магазинів, що заважають спостереженню за діями, які відбуваються як у самому магазині, так і на вулиці; відмова від закритих сходів з наданням переваги будівництву сходів із скляним дахом і стінами; будівництво відкритих паркувальних місць для автомобілів);

в) скорочення анонімності (відображення водійського посвідчення водія автобуса, таксі пасажиром підвищує обізнаність людей один про одного);

г) використання допоміжного персоналу (присутність консьєржів, будівельників, дворників та іншого обслуговуючого персоналу підвищує якість нагляду за певними об'єктами).

д) посилення формального спостереження (наявність у приміщеннях державних підприємств, установ, організацій, приватних будівлях камер відеоспостереження або сигналізації виконує роль утримуючого від учинення злочину чинника).

3. *Зниження вигідності вчинення злочину* робить його недоцільним. Це досягається завдяки низці методів:

а) укриття предметів посягання (прибирання потенційних «мішеней» злочину з поля зору злочинців; недопущення носіння ювелірних прикрас, коштовної біжутерії на вулиці наодинці, особливо у вечірній та в нічний час; недопущення залишення барсеток, гаманців, кейсів, планшетів, смартфонів та інших коштовних речей в автомобілі без присутності його власника або пасажирів);

б) видалення злочинної «мішені» або забезпечення недосяжності предмета злочину (відмова від використання готівки; розрахунок лише банківськими картками; за можливості відмова від носіння коштовних прикрас і аксесуарів);

в) ідентифікація (маркування) майна (нанесення невидимих знаків і міток на майні з метою оперативного знаходження або вилучення у злочинців у разі його викрадення);

г) заважання обігу викрадених речей (скорочення ринку викраденого майна може вплинути на зниження рівня майнових злочинів (крадіжок, грабежів, розбоїв); проведення регулярних перевірок діяльності ломбардів, приватних ювелірів, здійснення поліцейських рейдів на «блошиних» ринках, перевірка товарів вуличних торговців);

д) виключення вигідності злочинного посягання (обов'язкове передбачення ПІН-кодів на банківських картках; нанесення на кредитні картки фотографії його власника; оперативне відновлення поверхонь, куди були нанесені графіті, з метою недопущення подальших актів вандалізму та ін.).

4. *Скорочення провокацій.* Різноманітні провокації можуть виражатись у недоліках роботи мерій і муніципалітетів, комунальних служб і поліцейських підрозділів, розважальних і спортивних закладів. З метою їх недопущення рекомендуються:

а) мінімізація розчарованості і стресу громадян (покращення освітлення вулиць, парків та інших громадських місць – за результатами спеціальних досліджень, це сприяє покращенню настрою й підвищенню морального духу людей; програвання заспокійливої музики у переповнених громадських місцях; спрощення умов ліцензування сприяє розширенню автопарку служб таксі, що зменшує черги людей і мінімізує можливі міжособистісні конфлікти);

б) відвернення спорів (недопущення провокацій уболівальників різних команд; скорочення інтервалу руху громадського транспорту, особливо у дні, коли відбуваються розважальні або спортивні заходи);

в) скорочення емоційного збудження (розширення судової практики заборони педофілам та іншим категоріям злочинців наближатись на визначену відстань до шкіл, дитячих садків; відстрочка в часі легального придбання вогнепальної зброї потенційним покупцем – для недопущення реалізації можливої сформованої мотивації на вбивство конкретної особи);

г) нейтралізація негативного тиску однолітків (запровадження практики позитивного впливу школярами і молодиками на своїх друзів з метою недопущення ними водіння у п'яному стані, вживання наркотиків і алкоголю; навчання психологами і педагогами батьків правильному спілкуванню з власними дітьми і недопущення з боку останніх адиктивних і протиправних форм поведінки);

д) відмова від наслідування – цей напрям тісно пов'язаний із теорією розбитих вікон (швидке усунення наслідків вандалізму зменшує ймовірність його повторності; обмеження батьками доступу до перегляду їх дітьми фільмів із сценами насильства, жорстокості або кінострічок еротичного змісту; блокування на домашніх комп'ютерах сайтів, що не рекомендуються для перегляду підлітками; завантаження спеціалізованих програм і додатків на смартфон дитини з метою моніторингу переглянутих нею сайтів в Інтернеті тощо).

5. *Недопущення поширеної практики виправдань.* Чимало злочинців зазначають на досудовому розслідуванні та в суді, що вони не знали про протиправність учинених дій, виправдовуючи свої дії. Тому органи влади за можливості мають попереджати громадян, розміщуючи відповідну інформацію про заборону тих або інших дій у певних громадських місцях:

а) установа правил поведінки дисциплінує громадян (укладання спеціальних угод зі студентами, які проживають у студентських гуртожитках, із передбаченням обов'язків і правил поведінки, зменшує з їх боку кількість порушень розпорядку дня та хуліганських дій);

б) установа заборонних або попереджальних знаків і табличок (знаки «Паркування заборонено», «Не палити» та інші не допускають подальше виправдовування порушників установлених правил);

в) звернення до совісті громадян (написи на компакт-дисках про заборону копіювання дозволяє не допустити порушення авторських прав з боку певної частини меломанів; цифрові табло на автошляхах із рекомендованою швидкістю на певних ділянках показують свою ефективність у недопущенні порушень водіями швидкісного режиму);

г) сприяння в дотриманні людьми чистоти і громадського порядку (розширення мережі міських сміттєвих урн, контейнерів, туалетів

зменшує рівень порушень громадського порядку; профілактичні програми роботи безкоштовного таксі, які перевозять у нічний час п'яних відвідувачів кафе, барів і ресторанів, значно знижує кількість хуліганств і злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості);

д) недопущення вживання наркотиків і зловживання алкоголем (спеціальне навчання барменів, офіціантів і безоплатний доступ до алкотестерів знижує кількість фактів водіння автомобілів у нетверезому стані і, як наслідок, – кількість жертв дорожньо-транспортних пригод із летальними наслідками)¹.

Пристрій для визначення ступеня алкогольного сп'яніння відвідувачів розважальних закладів у європейських країнах

Наведемо кілька прикладів реалізації заходів ситуаційного запобігання злочинності. Зокрема, у межах наряду ускладнення вчинен-

¹ Cornish D. B., Clarke R. V. Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention. *Crime Prevention Studies*. 2003. Vol. 16. P. 41–96.

ня злочинів шляхом укріплення потенційної «мішені» у Великій Британії починаючи з 80-х рр. XX ст. поширилась практика монтажу так званих захисних скляних або пластикових екранів між продавцем і покупцем (відвідувачем) у магазинах, торгових центрах. Через декілька років запровадження таких підходів рівень грабежів скоротився аж на 40%. Особливо вдалою така практика стала в поштових відділеннях, які нерідко ставали «мішенями» грабіжників і розбійників.

Ще наприкінці 60-х рр. XX ст. у Великій Британії для протидії крадіжкам товарів із супермаркетів було застосовано метод електронного відстеження. Він полягає у наклеюванні в непомітному місці електронного датчика на товар, який, якщо його не розмагнітити у визначений спосіб на спеціальному обладнанні касиром, приводить у дію сигналізацію. На даний час такі датчики називаються RFID-технологією (Radio Frequency IDentification – радіочастотна ідентифікація). Такі засоби ситуаційного запобігання злочинам, як відомо, широко застосовуються в багатьох країнах світу, включаючи й Україну.

Зразки електронних датчиків (RFID), що використовуються для недопущення крадіжок товарів у магазинах

Важливим компонентом ситуаційної профілактики злочинності виступає функціонування систем відеоспостереження. Завдяки ним значно підвищується цілеспрямований контроль органами поліції ситуації у громадських місцях. Наприклад, спеціальне кримінологічне дослідження, здійснене і профінансоване МВС Великої Британії,

показало, що збільшення камер відеоспостереження дозволяє зменшити кількість крадіжок із автомобілів, а також угонів автотранспорту на 41%¹.

Проаналізувавши зміст ситуаційного запобігання злочинності, можна констатувати, що цей підхід тісно пов'язаний із такими напрямками, заходами й теоріями профілактики злочинності, як:

- запобігання злочинності шляхом екологічного дизайну середовища проживання;
 - теорія розбитих вікон;
 - визначення «гарячих» точок злочинності за допомогою її картографування, включаючи використання геоінформаційних систем її візуалізації;
 - патрулювання із залученням поліцейських і громадськості тощо.
- Можна стверджувати, що ситуаційний підхід щодо скорочення злочинності є наскрізним у структурі стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Це пояснюється зв'язком і суміжним характером ситуаційного запобігання з іншими складовими запобіжної стратегії, що досліджується.

Незважаючи на ефективність цієї стратегії в досягненні її основної мети щодо скорочення злочинності, деякими західними вченими виокремлюються й певні недоліки, що наділяють вказану стратегію ознаками «адміністративної кримінології». Якщо проаналізувати різні критичні аспекти вказаної стратегії, ядром якої є ситуаційне запобігання, то можна виділити щонайменше два з них. Перший пов'язується з хибністю теоретичних положень і концептуальною адекватністю підходу до ситуаційного запобігання злочинності. Другий аспект вказаної стратегії стосується критичних засад і соціальних результатів ситуаційних втручань правоохоронної діяльності². Розглянемо їх докладніше:

¹ Crime reduction through situational crime prevention: A study in the United Kingdom. Leicester : Department of Criminology, 2003. P. 20–21.

² Wortley R. Critiques of situational crime prevention. *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention* / B. Fisher & S. Lab (eds). Thousand Oaks, CA : Sage, 2010; *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime prevention* / ed. by A. Von Hirsch, D. Garland, A. Wakefield. Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2000. 230 p.

1) *критика теорії і концептуальної адекватності ситуаційного запобігання:*

– ситуаційне запобігання злочинності на відміну від багатьох інших підходів не враховує соціально-економічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та інші детермінанти злочинності, а також біологічну схильність деяких осіб до вчинення окремих злочинів. Натомість ситуаційне запобігання злочинності акцентує увагу на конкретній ситуації, просторі й місці вчинення злочину, ігноруючи комплекс перелічених обставин;

– ситуаційне запобігання прив'язується до місця вчинення злочину і будує на основі цього профілактику певних злочинів. Однак цей підхід не здатний повною мірою пояснити причини злочинності загалом і злочинної поведінки зокрема;

– ситуаційне запобігання злочинності є спрощеним варіантом вирішення складних соціальних проблем (бідність, соціальна нерівність, дискримінація, погане виховання дітей та ін.), які зумовлюють злочинність. У відповідь на цю критику прихильники цієї стратегії зазначають, що остання базується на фундаментальному принципі сучасної психології: «Будь-яка поведінка має особистісний характер, залежить від конкретної людини та її ситуаційної взаємодії». Тому певні ситуації є не просто місцями вчинення злочинів, а виступають обдуманим і часто спланованим результатом розумової діяльності злочинця. Місце вчинення злочину, на переконання злочинця, є ідеальним варіантом для досягнення ним бажаного злочинного результату. Звідси ситуаційне запобігання злочинності спирається на анонсовану вище теорію раціонального вибору, теорію соціальної та просторової психології. Крім того, підхід щодо зміцнення «мішені» (потенційного предмета злочину) є лише одним із 25 методів ситуаційної профілактики злочинності;

– ситуаційне запобігання, акцентуючи увагу на об'єктивних обставинах реальної дійсності, ігноруючи при цьому особу злочинця, може призвести до пошуку останнім альтернативного місця вчинення злочину, зміни способу заволодіння чужим майном (крадіжка – на грабіж чи розбій, грабіж – на угон автомобіля та ін.), зміни часу по-

сягання. Прибічники стратегії зменшення можливостей учинення злочинів мають відповідь на таку критику: якщо теоретично громадяни не вживали б будь-яких заходів профілактики та забезпечення свого майна і життя, а злочинність при цьому скорочувалась, то така критика, безперечно, має право на існування. Однак насправді все не так. Це означає, що ситуаційне запобігання, що складається з комплексу профілактичних заходів, не штучно переміщає місця вчинення злочинів і перепрофілює злочинців, а реально запобігає різним за спрямованістю кримінальним посяганням. Тим більше західними кримінологами емпіричним шляхом було доведено, що зміщення «мішеней» (зміна злочинцем об'єктів посягання) у випадку ситуаційного запобігання не відбувається. А якщо таке і відбувається, то подібних випадків набагато менше порівняно з кількістю злочинів, яким вдалось запобігти шляхом ситуаційного підходу;

– ситуаційне запобігання є малоефективним щодо «ірраціональних» злочинів (насильницьких, сексуальних). Вважається, що ситуаційне запобігання більш придатне для обмеження випадків крадіжок, грабежів, розбоїв та деяких інших злочинів загальнокримінальної спрямованості. Натомість важко застосовувати цей підхід при запобіганні злочинам з боку осіб з психічними аномаліями в межах осудності, злочинним діянням яких важко протидіяти на підставі раціонального контролю поведінки традиційними засобами ситуаційного втручання. Відповідаючи на подібну критику, прихильники стратегії зменшення можливостей учинення злочинів зазначають, що насправді вона є найбільш ефективною щодо крадіжок, пов'язаних із проникненням у житло або інші приміщення, та деяких інших майнових злочинів. Однак це не означає, що цю стратегію неможливо застосовувати для запобігання «ірраціональним» злочинам, де мають місце різні психічні аномалії злочинців. Тому насильство з боку таких осіб може бути недопущене внаслідок зміни певних умов (розчарування, підвищений шум та ін.), які викликають агресію;

2) соціальна й етична критика:

– ситуаційне запобігання злочинності називають консервативним і політично заангажованим підходом, який ігнорує необхідність пер-

винного (загальносоціального) запобігання, а акцентує увагу на посиленні роботи органів поліції та збільшенні їх фінансування;

– уперше ситуаційний підхід був застосований МВС Великої Британії у 70-х рр. XX ст. і стосувався протидії загальнокримінальній злочинності переважно бідних верств населення. Це призвело до зміщення акценту запобіжної діяльності з ігноруванням так званої білокомірцевої злочинності багатіїв. Прихильники цієї стратегії у відповідь на цю критику підкреслюють, що останнім часом ситуаційний підхід набув поширення в запобіганні комп'ютерному шахрайству, грабежам, розбоям і зґвалтуванням. Прагматичність цієї стратегії полягає в інноваційному нерепресивному підході до запобігання злочинності, поступово відмовляючись від жорсткої каральної практики органів кримінальної юстиції;

– ситуаційне запобігання ставить у привілейоване становище багатих, які мають більше можливостей для захисту свого майна і життя від кримінальних посягань порівняно з менш заможними громадянами. Відповідь на таку критику: визнаючи вказану тезу, можна констатувати, що багаті, як і бідні, також зацікавлені в безпечному суспільстві, в якому вони живуть, ведуть бізнес,кладають фінансові ресурси в різні сфери;

– ситуаційне запобігання ставить у невідгідне становище жертву злочину, перекладаючи на неї обов'язок слідкувати за своєю безпекою, зменшуючи ризик власної віктимізації. Відповідь на зазначену критику: насправді умовно об'єктивно можна визнати «вину» жертв зґвалтувань, які своєю поведінкою й одягом провокують злочинців на сексуальне насильство. У решті випадків будь-який громадянин зацікавлений у безпеці свого майна, життя і здоров'я від кримінальних посягань і навіть зобов'язаний дотримуватись базових вимог такої безпеки. Тим більше що уряд і правоохоронні органи не у змозі здійснити це за самих громадян без їх активної участі;

– ситуаційна профілактика порушує етичні норми, є проявом підвищеного соціального контролю, її методи (наприклад, відеоспостереження) є втручанням в особисте життя громадян і обмеженням їх свобод. Відповідь на критику: визнаючи вказану тезу, слід уточни-

ти, що в більшості демократичних західних країн існує складна система стримувань і противаг, які не дозволяють втручатись в особисте життя громадян і порушувати їх основні конституційні права. Однак в умовах глобалізованого світу, великих ризиків тероризму, сепаратизму та інших проявів заходи ситуаційного запобігання злочинності є необхідними для протидії переліченим викликам сучасного суспільства XXI ст. Більшість людей готові терпіти певні обмеження їх прав, беручи до уваги можливі наслідки ігнорування ризиків для їх життя і майна;

– ситуаційне запобігання злочинності посилює соціальну відчуженість, сприяє замкнутості людей, обмеженості їх спілкування і соціальної взаємодії. Це викликають паркани, замки, огорожі, сигналізації, озброєні охоронники. Відповідь на подібні критичні зауваження: ситуаційне запобігання злочинності не обмежується лише напрямом щодо укріплення «мішені». Більшість заходів пов'язані з «пом'якшенням» навколишнього простору, його розширенням, посиленням розміщеної на ньому соціальної і розважальної інфраструктури. Усе це має об'єднувати людей і громади. Яскравим прикладом є можливості архітектурної профілактики, яка дозволяє проектувати будівлі в такий спосіб, який посилює соціальну взаємодію його мешканців¹.

Аналіз переліченої критики стратегії зменшення можливостей учинення злочинів узагалі та її складової у вигляді ситуаційного запобігання зокрема свідчить про її часткову справедливість і аргументованість деяких наведених доводів. Однак, зважаючи на широкі профілактичні можливості цієї стратегії, її високу ефективність, запровадження в багатьох західних країнах світу вже протягом майже півстоліття, можна говорити, що переваг ситуаційного запобігання злочинності є набагато більше, ніж недоліків. Доказом цьому є засади, на які спирається правоохоронна діяльність у США, Канаді, країнах – членах ЄС, Австралії та інших країнах світу. Вони

¹ Wortley R. Critiques of situational crime prevention. *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention* / B. Fisher & S. Lab (eds). Thousand Oaks, CA : Sage, 2010; *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime prevention* / ed. by A. Von Hirsch, D. Garland, A. Wakefield. Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2000. 230 p.

пов'язуються із залученням різних верств населення до діяльності з протидії злочинності, відповідальністю всього суспільства, а не лише правоохоронних органів у забезпеченні правопорядку і громадської безпеки. Головною перевагою ситуаційного запобігання є розширення некарального впливу на злочинність, його ефективність, істотне заощадження бюджетних коштів, покращення державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності.

Підсумовуючи розгляд ситуаційного запобігання злочинності, можна сказати, що до його особливостей належать:

- 1) некаральний (проактивний) характер;
- 2) абстрагування від потенційних злочинців і зосередження на потенційних місцях учинення різних злочинів, які внаслідок певних обставин є «зручними» для кримінального посягання;
- 3) суб'єктами реалізації виступають органи поліції, інші органи державної влади і місцевого самоврядування, громадські формування правоохоронної спрямованості, окремі громадяни, підприємці, юридичні особи сфери торгівлі й надання послуг тощо;
- 4) висока ефективність, що досягається, з одного боку, комплексним підходом у здійсненні різних за спрямованістю запобіжних заходів, а з другого – залученням до їх реалізації великої кількості державних і недержавних суб'єктів;
- 5) відносно швидке настання запобіжного ефекту, особливо порівняно із загальносоціальним запобіганням злочинності, позитивні результати якого є більш відстроченими в часі;
- 6) передбачення активної участі громадськості у здійсненні різноманітних заходів;
- 7) можливість заощадження бюджетних коштів через залучення недержавних джерел фінансування;
- 8) пов'язаність з іншими напрямками стратегії зменшення можливостей учинення злочинів тощо.

Беручи до уваги, що ситуаційне запобігання злочинності нерідко при скороченні останньої використовує засоби просторової профілактики, розглянемо її більш детально в наступному підрозділі наукової праці.

2.3. Просторовий підхід у протидії злочинності: сучасний стан й основні форми

Правопорядок і безпека на вулицях міст забезпечуються не стільки збільшенням кількісного складу поліції, скільки підвищенням неформального соціального контролю з боку населення.

Джейн Джекобс (1916–2006) – канадсько-американська письменниця, теоретик міського планування, засновниця сучасного урбанізму

Вагомий внесок у розробку теоретичних положень просторового запобігання злочинності здійснили такі вчені, як Дж. Джекобс, Р. Джефрі, О. Ньюман, П. Столлард, Патріція і Пол Брантингемі, Т. Кроу, К. Коулс, Дж. Келлінг, П. Козенс, К. Сандберг, Е. Циглер та ін. Із 70-х рр. XX ст. у науковому обігу західної кримінології закріпилося поняття «запобігання злочинності шляхом проектування середовища проживання» (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED). Пізніше органами місцевої влади і поліцією Великої Британії, США, Канади, деяких європейських країн почали на практиці реалізовуватись запропоновані науковцями заходи просторового (середовищного, екологічного) запобігання злочинності. На теперішній час більшість програм і концепцій запобігання та скорочення злочинності на державному, регіональному й місцевому рівнях у багатьох зарубіжних країнах містять заходи, що охоплюються вказаним напрямом стратегії зменшення можливостей учинення злочинів.

Запобігання злочинності шляхом планування території проживання нами свідомо розділено на дві групи заходів. Перша група заходів, що розглядається, є більш простою з огляду на механізм реалізації, обсяги фінансових ресурсів та реальність впровадження в Україні. Друга група – більш складна, адже вимагає відповідної підготовки,

значних асигнувань із державного бюджету та інших вимог. Такі заходи досліджуватимуться в наступному підрозділі цієї наукової праці.

Необхідно підкреслити, що попри активне наукове дослідження просторового підходу профілактики злочинності з другої половини ХХ ст., деякі його заходи вже давно використовувались на практиці під час протидії окремим злочинам. Наприклад, ще за правління короля Англії Едуарда I (1272–1307) за його наказом з метою запобігання розбійним нападам передбачались розширення доріг і вирубка дерев і кущів по узбіччях на відстані до 200 футів (60 м)¹. Тобто за своїм змістом цей захід був не чим іншим, як просторовим запобіганням злочинності.

До істотних ознак просторової профілактики злочинності (концепції CPTED) належать: мета – скорочення злочинності, створення безпечного середовища для проживання; принципи – економічна доцільність, здійснення за активною участю громадян та їх об'єднань, комплексність, доступність; суб'єкти – органи поліції, органи місцевого самоврядування, підприємства комунального господарства, окремі громадяни та їх об'єднання; об'єкт запобіжного впливу – недоліки міської архітектури, громадського простору, вади технічного оснащення житла, автомобілів та іншого майна громадян.

Ураховуючи низку істотних ознак просторової профілактики, під нею слід розуміти окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, заходи якого здійснюються державними і недержавними суб'єктами та спрямовані на її скорочення, створення безпечного середовища шляхом зміни вигляду, форми архітектури, способів використання міського простору й оточуючого середовища.

Тобто зміна несприятливих умов міського простору, криміногенних за своїм характером, на які розраховують злочинці, приводить до відмови останніх реалізовувати злочинний намір або до підвищення очевидності злочинної діяльності. Унаслідок цього винні можуть бути затримані на місці вчинення злочину чи через деякий час після кри-

¹ Katyal N. K Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.

мінального посягання. Головне завдання зазначеного напряму запобігання злочинності – створити безпечне середовище через посилення неформального соціального контролю над міським простором.

Просторове запобігання злочинності охоплює такі вимоги, як: цільове укріплення; контроль доступу; територіальність; підтримка діяльності; технічне обслуговування; спостереження¹. *Цільове укріплення* може виражатись у посиленні технічного захисту власної нерухомості чи автомобіля; *контроль доступу* – в обмеженні доступу сторонніх осіб на територію об'єктів приватної, державної чи комунальної власності; *територіальність* – у застосуванні різних засобів охорони майна, прив'язаних до території проживання конкретних фізичних осіб чи території діяльності окремих юридичних осіб; *підтримка діяльності* – у вській допомозі органам місцевої влади і поліції та підтримці ними різноманітних ініціатив громадян, які бажають посилити охорону свого майна і підвищити безпеку на території проживання; *технічне обслуговування* – у проведенні уповноваженими співробітниками поліції своєрідних аудитів безпеки квартир і будинків громадян з метою визначення найбільш уразливих ділянок, що можуть бути використані злочинцями для вчинення злочинів і які потребують зміни й посилення; *спостереження* – у створенні умов й усуненні різних перешкод, що заважають громадянам спостерігати за зовнішнім простором для оперативного реагування на можливі кримінальні події. До речі, остання складова концепції CPTED посприяла широкому поширенню в західних країнах (Велика Британія, США, Канада, Австралія, Нідерланди, ФРН, Франція та ін.) програм сусідського спостереження (Neighborhood Watch).

Концепція CPTED за своїм змістом і формою прояву має ознаки ситуаційного запобігання злочинності, оскільки її заходи спрямовані на ускладнення вчинення злочинів, збільшення ризикованості злочинної діяльності та зменшення її вигідності.

¹ Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: <https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention/> (дата звернення: 01.12.2017).

Існує чимало форм просторової профілактики злочинності. У більшості випадків вони зводяться до:

а) установлення навколо багатоквартирних або приватних будинків парканів;

б) монтажу на вході броньованих (металевих, антивандальних) дверей; передбачення відкривання дверей назовні, а не всередину приміщення; використання на дверях надійних замків та інших запірних пристроїв; укріплення дверної коробки; наклеювання на вікна спеціальної захисної плівки, здатної витримати удар важких предметів;

в) розширення можливостей для спостереження громадянами території вулиць, провулків, парків, скверів шляхом усунення штучних і за можливості природних перешкод (вирубка кущів, сухих дерев, заміна високих парканів на низькі або такі, що проглядаються);

г) покращення освітлення вулиць, під'їздів будинків, особливо у районах з підвищеним рівнем загальнокримінальних злочинів (крадіжок, грабежів, розбоїв, хуліганств, вандальних проявів, угонів авто-транспорту);

д) використання в туалетах розважальних закладів (кафе, барах, концертних залах тощо) освітлення синього кольору, яке не дозволяє наркоманам побачити свої вени для введення ін'єкції;

е) оснащення у дворах багатоквартирних будинків, у під'їздах будинків, на території приватних домоволодінь, на автостоянках камер відеоспостереження;

є) використання послуг державних служб охорони й приватних охоронних агенцій, пов'язаних зі встановленням у квартирах, будинках громадян, офісах фірм систем сигналізації;

ж) облаштування приміщень магазинів, торговельних центрів, супермаркетів, за можливості під'їздів житлових будинків тривожними кнопками, які дозволяють швидко викликати поліцію на місце злочину;

з) наявності у всіх співробітників приватних компаній, державних установ і підприємств бейджів, на яких зазначаються прізвище, ім'я, по батькові й посада працівника, щоб не допустити наявності в офісах компаній сторонніх осіб і злочинців;

и) здійснення поліцією із залученням кримінологів і соціологів систематичних досліджень рівня місцевої злочинності (аудитів безпеки) для своєчасного вироблення адресних і дієвих запобіжних заходів;

і) регулярного інформування населення про рівень злочинності у державі й у конкретних місцевих громадах для зменшення страху перед злочинністю й надання можливості громадянам вчасно реагувати на нові криміногенні виклики тощо.

Західними вченими пропонуються й інші заходи запобігання злочинам з використанням просторового підходу:

- установа більш світлого та яскравого світла вуличних ліхтарів, оскільки у жовтих відтінках світла обличчя перехожих мають більш страшний і загрозливий вигляд;

- розміщення на будинках табличок з назвою вулиці та їх номером (позитивний досвід міста Солт-Лейк-Сіті, що у штаті Юта, США);

- розширення мережі пралень дозволяє збільшити перебування громадян у закритих ділянках громадського простору, що зближує мешканців одного будинку чи мікрорайону й сприяє спільності місцевої громади;

- зменшення розміру отворів на поштових скриньках для недопущення крадіжки газет, журналів й особистої кореспонденції;

- вирощування під вікнами квартир перших поверхів невисоких, але колючих кущів;

- розміщення контейнерів для сміття подалі від вікон квартир другого поверху або аварійних пожежних сходів;

- використання будівельниками стійкої до пошкодження фарби або нанесення на стіни будівель нерівної штукатурки, що заважає підліткам наносити графіті;

- використання за можливості у громадських місцях фарб світлих і неяскарих тонів (синіх, голубих, зелених), які здатні заспокоїти перехожих, на відміну від червоного кольору, який, за дослідженнями психологів, викликає стурбованість, занепокоєння й агресію тощо.

До речі, просторовий підхід застосовується й спецслужбами для недопущення терористичних атак, зазіхань на життя політиків, по-

шкодження будівель органів державної влади. Для цього у США будівля ФБР зведена не на фундаменті, а на палях з тим, щоб мінімізувати ризик її знищення в разі вибуху бомби. Також перед будівлею Білого дому заборонено рух по Пенсильванському проспекту, що у Вашингтоні¹.

Науковцями Дослідницького центру травматизму Каліфорнійського університету (США) здійснювались спроби оцінки ефективності просторової профілактики злочинності. Учені дійшли висновку, що цей напрям стратегії зменшення можливостей учинення злочинів здатний зменшити рівень грабежів на 30–84%, розбоїв – до 92%, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості – на 61%². Причому ефективність запобігання злочинності шляхом екологічного дизайну залежить від багатьох чинників, як-от: широта застосування його заходів; інтенсивність упровадження різних проявів цього підходу; кількість суб'єктів, що беруть участь у реалізації різних заходів; факт підтримки громадськістю подібних ініціатив з боку місцевої поліції й органів міської влади тощо.

У багатьох містах США, Канади, Великої Британії та країн – членів ЄС органами поліції розробляються спеціальні програми профілактики злочинності, побудовані на просторовому підході. Однією з таких є програма міста Сіетл (США, штат Вашингтон). Програма містить три групи заходів просторового запобігання злочинності:

1) посилення природного спостереження:

– забезпечення яскравого освітлення місць громадського користування (парків, вулиць);

– створення своєрідного ландшафтного дизайну (недопущення ділянок з неправильною формою, оскільки вони створюють різні укриття для злочинців і правопорушників; дотримання при проектуванні дворів, кварталів, парків правила «3–8», яке означає, що огорожа, у тому числі рослинна, не має бути вищою 3 футів (1 м), а крони

¹ Katyal N. K Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.

² Casteel C., Peek-Asa C. Effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED) in reducing robberies. *American Journal of Preventive Medicine*. 2000. Vol. 18, Issue 4, Supplement 1. P. 99–115.

дерев не повинні бути нижчими 8 футів (2,4 м). Це є особливо важливим для тих дерев і рослин, що розташовані навпроти під'їздів і вікон будинків);

- паркани навколо будинків не мають бути занадто високими і повинні проглядатись ізсередини двору (на думку окремих американських учених і керівників поліції, слід уникати ефекту «фортеці», тобто наявності великої кількості грубих заборів, масивних решіток на вікнах, які можуть свідчити про боязнь господарями злочинців і спонукати останніх до злочинних посягань¹);

- вікна квартир і приватних будинків не мають загороджуватись як іззовні, так і зсередини приміщення;

2) контроль природного доступу:

- парки й сквери повинні передбачати один великий вхід-вихід, а також мають огороджуватись прозорим парканом;

- організації, установи і підприємства різних форм власності також повинні мати один відкритий простір для входу і виходу;

- громадські туалети й кімнати відпочинку не мають розташовуватись на периферії громадського простору, оскільки можуть перетворитись на місця із підвищеною криміногенністю;

3) створення захисного простору:

- догляд за квітами, кущами і деревами на прибудинковій території та в інших громадських місцях створює відчуття контролю зовнішньої обстановки;

- передбачення умовних ландшафтних або архітектурних переходів між публічними, приватними й напівприватними ділянками та ін.²

У західних державах влада намагається максимально популяризувати стратегію зменшення можливостей учинення злочинів із використанням екологічного проектування (CPTED). Наприклад, Канадська іпотечна й житлова корпорація розробила для громадян спеціальний буклет і навчальний фільм. У них у доступній формі

¹ Book E., Schneider R. Crime Prevention through Environmental Design: CPTED 40 Years Later. *Police Chief*. 2010. January.

² Seattle Police Department. URL: <http://www.seattle.gov/police/community-policing/cpted> (дата звернення: 05.12.2017).

у вигляді таблиць, діаграм пояснюється, як правильно використовувати дизайн фізичного простору, освітлення, сигналізацію, озеленіння тощо для підвищення власної безпеки і зменшення ризиків різноманітних кримінальних посягань на членів родини¹.

У багатьох країнах реалізуються програми ситуаційної профілактики на кшталт Програми запобігання повторним крадіжкам, поєднаним з проникненням у житло, Кірксхольта. Кірксхольт є житловим районом англійського міста Рочдейл, де на початку 90-х рр. XX ст. спостерігався один із найбільших рівнів цього злочину в Англії. З метою скорочення повторної віктимізації населення місцевими органами влади й поліцією було запроваджено два етапи цієї Програми. На першому етапі впроваджувались різні напрями ситуаційного запобігання злочинності, включаючи просторову профілактику: монтаж нових вуличних ліхтарів; покращення освітлення у під'їздах будинків; мешканцям Кірксхольта було запропоновано створити своєрідні «ко-кони», тобто об'єднання із 5–7 будинків, мешканці яких приглядали за майном один одного, а також підозрілою активністю сторонніх осіб. Другий етап Програми спрямований на зменшення злочинної мотивації потенційних квартирних злодіїв: створення кредитної спілки, що кредитувала місцевих мешканців, які мали непогашені борги; посилення кримінологічної поінформованості школярів, робітників про напрями убезпечення свого майна та ін. Запровадження цього проекту дозволило зменшити кількість учинених крадіжок зі зломом протягом першого року на 58%, а упродовж 4 років – на 75%².

Подібний підхід був застосований у районі Сент-Анрі канадського міста Монреаль у 1994 р. Різні заходи просторового запобігання разом із «коконоподібною» сусідською вартою дозволили впродовж першого року реалізації проекту скоротити рівень крадіжок зі зломом на 41 %³. Указана програма у Монреалі реалізується й до теперішнього часу.

¹ Situational Prevention. URL: <http://www.ccsd.ca/resources/CrimePrevention/sit.htm> (дата звернення: 05.12.2017).

² Program Profile: Kirkholt (England) Burglary Prevention Project. URL: <https://www.crimesolutions.gov/ProgramDetails.aspx?ID=71> (дата звернення: 05.12.2017).

³ Situational Prevention. URL: <http://www.ccsd.ca/resources/CrimePrevention/sit.htm> (дата звернення: 05.12.2017).

Достатньо вдалою сучасною американською програмою профілактичного спрямування є Hot Spots (Гарячі точки), що реалізується з 2005 р. у місті Лоуелл (США, штат Массачусетс). Після різкого зростання злочинності в цій місцевості, особливо найбільш небезпечних її проявів, та широкого громадського невдоволення діями влади штату департамент поліції вказаного міста був вимушений застосувати нестандартну стратегію протидії злочинності. Ця специфічність виявляється в паралельному застосуванні каральних і некаральних підходів запобіжної діяльності. Репресивний вектор роботи поліції полягає у: 1) вивченні місцевої топографії злочинності; 2) виокремленні так званих гарячих точок, де найчастіше вчиняються злочини; 3) збільшенні жорсткості реагування на рівень криміногенності в місті й кількості арештів та ін.

Некаральний підхід полягає у застосуванні заходів ситуаційної профілактики, яка пов'язана із монтажем або поліпшенням вуличного освітлення, розширенням мережі відеонагляду в найбільш криміногенних громадських місцях тощо¹.

Наведемо ще кілька вдалих прикладів просторової профілактики злочинності. Зокрема, у 1992 р. в окрузі під назвою «П'ять дубів» (Five Oaks) місті Дейтон, що у штаті Огайо, США, місцева влада й поліція вирішили запровадити низку заходів концепції захисного простору для скорочення злочинності. Для цього в місті в парках, скверах, дворах будинків та інших громадських місцях було встановлено 35 залізних воріт й облаштовано 26 алей бар'єрами, які не давали громадянам можливості проходити у визначених місцях. Тобто в такий спосіб був закритий доступ до відкритого простору, який часто використовувався наркокур'єрами для продажу наркотичних засобів і психотропних речовин, грабіжниками і розбійниками – для відкритого заволодіння чужим майном, проститутками – для надання послуг клієнтам. У підсумку поліцією Дейтона було констатовано, що впродовж 2 років після здійснення комплексу профілактичних

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. С. 74.

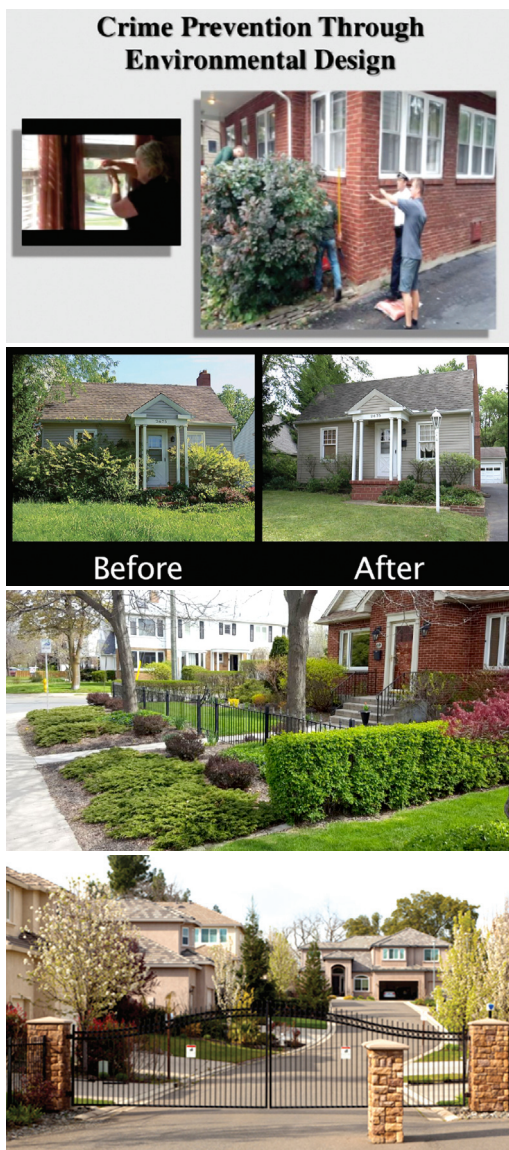
заходів рівень насильницьких злочинів скоротився на 50%, а майнових – на 24%¹.

Подібний досвід успішного запобігання злочинності з використанням засобів просторової профілактики має місце у місті Бріджпорт (США, штат Коннектикут). У середині 70-х рр. XX ст. у районі «Бейрут» цього міста обліковувалось аж 10% усіх умисних убивств указанного штату. Для зменшення криміногенності у Бріджпорті була проведена програма модифікації вулиць під назвою «Проект Фенікса». Він включав: зменшення кількості вулиць з прямим рухом й, навпаки, збільшення вулиць з круговим рухом транспорту для мінімізації швидкого зникнення злочинців з місця злочину; додаткове облаштування доріг світлофорами, дорожніми знаками; монтаж воріт у деяких дворах житлових кварталів і будинків для недопущення потрапляння на їх територію сторонніх осіб (наркоманів, алкоголіків, осіб без визначеного місця проживання). Здійснення комплексу перелічених напрямів просторової профілактики разом з посиленням реагування на злочинну діяльність місцевих злочинних угруповань дозволило скоротити злочинність у Бріджпорті протягом 3–4 років на 75%².

Починаючи з кінця 1990-х – початку 2000-х рр. у США, ФРН і в інших європейських країнах набула популярності програма «Безпечний будинок» (або «Превентивні наклейки»). Вона реалізується в межах підходу «укріплення мішені» ситуаційного запобігання злочинності. Програма полягає в тому, що у відділі поліції створюється спеціальний підрозділ або призначається окремий поліцейський, відповідальний за проведення аудитів безпеки квартир і житлових будинків місцевих мешканців. Указаний аудит складається із перевірки поліцейським об'єкта нерухомості, визначення в ньому найбільш уразливих ділянок, які можуть бути використані злодіями, грабіжниками при проникненні до житла чи іншого приміщення громадян з метою

¹ Newman O. Creating defensible space. Washington : U. S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research, 1996. P. 46–51.

² Strategy: Safer Design of Public Areas in Neighborhoods. URL: <http://www.ncpc.org/topics/home-and-neighborhood-safety/strategies/strategy-safer-design-of-public-areas-in-neighborhoods> (дата звернення: 08.12.2017).

**Приклади профілактики злочинності
із застосуванням просторового підходу в західних країнах**

викрадення чужого майна. Після такої перевірки громадянин, який виявив бажання брати участь у програмі «Безпечний будинок», зобов'язаний усунути виявлені недоліки. Причому громадяни за власні кошти міняють двері, замки, установлюють решітки на вікнах, здійснюють їх додаткове скління, установлюють камери відеоспостереження, сигналізацію та ін. У разі виконання всіх вимог інспектора з безпеки власник квартири або будинку отримує спеціальні наклейки, які поміщаються на входні двері та вікна й на яких зазначається, що господар цього майна є учасником програми «Безпечний будинок». У ФРН страхові компанії навіть надають учасникам цих профілактичних заходів знижку до 30% на свої послуги, оскільки існує невелика ймовірність крадіжки майна з їх житла. Наприклад, у німецькому місті Гютерсло (земля Північна Рейн-Вестфалія) з початку запровадження проекту «Безпечний будинок» жодний її учасник не став жертвою крадіжки зі зломом¹.

Зрозуміло, що представлений підхід має високий профілактичний ефект, адже інформує осіб, які мають намір викрасти майно в учасника такої програми, що власник квартири (будинку) не лише тісно співпрацює з поліцією, а й здійснив комплекс заходів щодо посилення охорони своєї оселі. Не виключається, що за рекомендацією поліцейського одинокі пенсіонери чи жінки можуть пройти спеціальний навчальний курс із самозахисту й прийомів рукопашного бою².

Теоретично реалізація заходів просторового запобігання злочинності може призвести до зменшення злочинності на одній території й, навпаки, – до її збільшення на іншій, де має місце слабкий захист середовища, наявні недоліки в охороні майна громадян і спостереженні ними за ситуацією на вулицях у районі проживання. Однак, за результатами дослідження, наприклад, учених з університету Цинциннаті, що у США, та висновків фахівців у галузі безпеки з інших країн, у більшості випадків не відбувається переміщення злочинної ді-

¹ Crime Prevention in Germany. Selected examples of projects in the “Infopool Prevention” database / ed. J. Bässmann. Wiesbaden : Bundeskriminalamt, 2014. P. 27–28.

² Колодяжний М. Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід й шляхи впровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2018. Вип. 35. С. 20–29.

яльності з одних об'єктів і територій на інші¹. Разом із тим запровадження просторового запобігання злочинності в одних громадах сприятиме активізації профілактики злочинів у такий спосіб сусідніми громадами, які перейматимуться в цьому зв'язку можливим посиленням криміногенності на своїй території проживання.

2.4. Профілактика злочинності шляхом архітектурного планування

Архітектура впливає на людську поведінку, але не визначає її. Тому побороти злочинність «цеглою» неможливо. Однак відмова від архітектурної профілактики злочинності не має призводити до протилежної думки, що фізичний простір не має жодного відношення до людських переконань і дій.

Ніл Кумар Катьяль – американський юрист, професор Джорджтаунського університету (США)

Запобігання злочинності шляхом використання різноманітних архітектурних рішень і своєрідного дизайну будівництва можна віднести до більш складних за механізмом й обсягом фінансування різновидів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у вигляді просторової профілактики. До науковців-фундаторів, які у свій час розробили теорію профілактики злочинів із використанням фізичного простору, можна віднести Дж. Джекобс, Р. Джефрі, О. Ньюмана та ін. Представлений напрям профілактики часто називають запобіганням злочинності шляхом проектування середовища проживання (Crime Prevention through Environmental Design –

¹ Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: <https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention/> (дата звернення: 01.12.2017).

CP TED). Його різноманітні заходи розглядалися в попередньому підрозділі праці. Архітектурна профілактика розглядається як окремий напрям стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, оскільки:

а) спрямована на специфічне проектування і забудову об'єктів нерухомості (житлових будинків, офісних приміщень, торговельно-розважальних центрів, шкіл, закладів вищої освіти, споруд органів державної влади і місцевого самоврядування та ін.);

б) вимагає значних коштів на фінансування таких архітектурних проектів порівняно з іншими більш простими схемами концепції CP TED;

в) відзначається наявністю відповідних управлінських рішень центральних органів державної влади та місцевого самоврядування для надання дозволу щодо проведення відповідних архітектурних реконструкцій і здійснення певних реновацій;

г) передбачає погодження з власниками компаній-забудовників щодо зведення об'єктів нерухомості, що мають відповідати сучасним стандартам у вказаній сфері, тощо.

Існують конкретні історичні приклади використання своєрідних архітектурних проектів для досягнення конкретних, зокрема політичних, цілей шляхом впливу на психіку людей. Так, стверджується, що відомий італійський філософ і політичний діяч епохи Відродження Макіавеллі створив зал для засідань такої форми, що здавалось, він має через декілька хвилин зруйнуватись і впасти на людей, які в ньому перебувають. Це було зроблено для пришвидшення законотворчого процесу. Відповідний ефект досягався завдяки створенню специфічних архітектурних умов, що посилювали дискомфорт політиків від перебування в такому залі. Тому учасники голосування намагались якомога швидше його залишити. Також В. Черчілль, прем'єр-міністр Великої Британії (1940–1945, 1951–1955), свого часу зазначав, що архітектура палати общин англійського парламенту має важливе значення, адже її малий розмір сприяє вільним дебатам¹.

¹ Katyal N. K Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.

Архітектурні рішення мають певне значення не лише у сфері політики, а й у сфері безпеки і правопорядку. З цього приводу професором Джорджтаунського університету, що у США, Н. Катьялем зазначається, що не слід розуміти детермінацію злочинності спрощено й зводити її лише до так званого архітектурного детермінізму, який відкидає інші причини й умови злочинів. Звичайно, що побороти злочинність «цеглою» неможливо. Однак відмова від архітектурної профілактики злочинності не повинна призводити до протилежної думки, що фізичний простір не має жодного відношення до людських переконань і дій. Указаний учений упевнений, що архітектура впливає на людську поведінку, але не визначає її¹. Звідси можна констатувати, що недоліки архітектурного планування є окремою групою криміногенних чинників, які зумовлюють певні види злочинів.

Однією з перших наукових праць, де наголошувалось на зв'язку злочинності з міським простором, стала робота Дж. Джекобс, яка ще у 1961 р. видала книгу «Смерть і життя великих американських міст». В одній із найвідоміших своїх цитат дослідниця зазначила, що правопорядок і безпека на вулицях міст забезпечуються не стільки збільшенням кількісного складу поліції, скільки підвищенням неформального соціального контролю з боку населення. Фактично ці слова стали поштовхом до формування ще у 70-х рр. XX ст. нової стратегії запобігання злочинності в західних країнах світу. Її складовими стали програми сусідського спостереження та інші форми участі громадськості у профілактиці злочинності.

Дж. Джекобс наголошувала, що скорочувати злочинність в урбанізованому середовищі можливо принаймні трьома групами заходів, які полягають у:

а) чіткому зонуванні міського середовища шляхом розділення публічних і приватних ділянок;

б) посиленні візуального контролю фізичного простору із дотриманням принципу «очі на вулицю» (*eyes upon the street*);

¹ Katyal N. K Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.

в) забезпеченні високої пішохідної активності у громадських місцях, особливо в малозаселених житлових кварталах¹.

Ідеї Дж. Джекобс були розвинені американським архітектором О. Ньюманом, який здійснив вагомий внесок в архітектурне запобігання злочинності. Він розробив теорію захисного простору, яку виклав у 1972 р. в однойменній книзі². Цим фактично було закладено основу для подальших наукових розробок у цій сфері.

Під захисним простором, за О. Ньюманом, розуміється таке житлове середовище, яке дозволяє запобігати злочинам шляхом специфічного проектування прибудинкових територій, самих будинків та їх внутрішньої структури. Це проектування має відповідати принципам територіальності, природного спостереження, недопущення стигматизації мешканців³. Загалом учений наголошує на неформальному контролі з боку громадян як важливій вимозі до профілактики злочинів.

Якщо резюмувати в загальних рисах теорію захисного простору, то вона зводиться до таких положень: між злочинністю й архітектурою є прямий зв'язок; житловим кварталам і мікрорайонам із високим рівнем злочинності властиві деякі характерні риси (велика кількість багатоповерхових і багатоквартирних будинків; житлові будинки, магазини, школи, дитячі садки розташовані далеко від центральних вулиць; має місце велика відстань між будинками; будинки мають багато «сліпих» ділянок і не забезпечують візуальний контроль мешканців за ситуацією, що відбувається на вулиці, та ін.).

Відповідно до цієї теорії багатоповерхові будинки та їх мешканці, особливо які розташовані в непрестижних житлових районах на міській периферії, набувають своєрідної стигматизації. Вона полягає в тому, що в таких будинках апріорі живуть маргіналізовані прошарки населення з низьким рівнем доходів, відповідним соціальним за-

¹ Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1961. 472 p.

² Newman O. Defensible space: crime prevention through urban design. New York : Macmillan, 1972. 264 p.

³ Newman O. Architectural Design for Crime Prevention. New York : New York University, 1973. P. 1–12.

безпеченням тощо. Тому високий рівень злочинності в таких районах пов'язується, крім специфічної архітектури, ще й із соціальними чинниками. Ураховуючи цю обставину, у США у 1968 р. було прийнято закон, згідно з яким не рекомендувалось заселяти сім'ї з дітьми до багатоповерхових будинків. Така законодавча норма базувалась на результатах проведених у той час кримінологічних досліджень. Вони показали, що існує прямий зв'язок злочинності з етажністю будинків. Так, у розрахунку на 1 тис. населення коефіцієнт злочинності коливався від 8,8 (3-поверхові будівлі) до 20,2 (16-поверхові будинки)¹.

Висновки О. Ньюмана емпірично підтверджувались й іншими науковцями. Кілька подібних досліджень було здійснено у ФРН. Зокрема, у 1978 р. у німецькому місті Бохум було вивчено місцеву злочинність і встановлено, що більшість злочинців мешкали в неблагополучних районах. Звідси констатовано, що архітектурні чинники тісно пов'язані із соціальними в детермінуванні злочинності. У 1985 р. у місті Золінген, що у ФРН, дослідження показало, що істотний негативний вплив на злочинність справляє велика кількість багатоповерхових і багатоквартирних будинків. У 1980 р. К. Ролінський, вивчивши злочинність у ФРН, дійшов висновку, що забудова житлових районів може впливати на соціалізацію їх мешканців².

Наочно продемонструвати негативний вплив неправильної забудови й порушень у стандартах архітектури на злочинність можна на прикладі кварталів Ван Дайк і Браунсвілл, які знаходяться поруч у районі Бруклін Нью-Йорка й розділяються лише проспектом. Спільним у цих кварталах є те, що, по-перше, у них мешкає переважно бідне населення афроамериканців. По-друге, чисельність кварталів є майже однаковою і становить 6 тис. осіб. Відмінність полягає в архітектурі вказаних мікрорайонів. Якщо Ван Дайк забудованийдебільшого 14-поверховими будинками, посеред яких міститься великий пустир, то квартал Браунсвілл складається із 3–6-поверхових будівель, має більшу щільність будинків, велику кількість невеличких дворів,

¹ Кияненко К. В. Архитектура и безопасность: «Защищающее пространство» Оскара Ньюмана. *Архитектурный вестник*. 2011. № 5. С. 87–92.

² Der Einfluss von Stadtbebauung und Sozialstruktur auf die Kriminalität. *Kriminalistik*. 2003. № 8–9. S. 507–511.

які добре проглядаються мешканцями. Різними є й річні показники злочинності в цих кварталах: 1 189 (Ван Дайк) проти 790 (Браунсвілл). Тобто різниця складає 33,6%. Причому рівень грабежів у першому кварталі порівняно з другим більший у 4 рази, а хуліганських проявів – майже у 2 рази¹. Звідси є всі підстави стверджувати, що архітектура є тим криміногенним чинником, який може істотно впливати на кількісні та якісні показники злочинності.

Наведемо кілька вдалих прикладів успішної профілактики злочинності шляхом архітектурного планування. Так, у Південному Бронксі, одному з найбільш криміногенних районів Нью-Йорка, було реконструйовано житловий квартал Clason Point, в якому мешкали переважно бідні верстви населення з великою питомою вагою афро-американців і пуерториканців. Реконструкція включила: збільшення ділянок, які проглядались людьми; зменшення відстані між будинками; закріплення за кожним будинком конкретної прибудинкової території; обмеження доступу до внутрішньоквартальних територій незнайомих шляхом монтажу при вході до дворів додаткових хвіртко, дверей та ін. Після впровадження комплексу архітектурних рішень рівень злочинності в цьому кварталі скоротився аж на 54%².

Із використанням теорії захисного простору в 1986 р. на периферії Конепгагена, що в Данії, був збудований житловий квартал Sibeliusparken, що складається із 265 квартир. Представлений мікрорайон включає двоповерхові будинки. Причому 3 або 4 будинки об'єднані спільним двором і входом, позначеним аркою. Усі квартири першого поверху мають квітники й невеличкі фруктові дерева як перед, так і за будинком. Сходи всередині будівель відсутні, оскільки передбачені металеві сходи ззовні будинку, розраховані на 2 квартири, що мають спільний скляний тамбур, який проглядається з усіх боків. У дворах кварталу є парковки для велосипедів, тротуари. Мешканці, перебуваючи у своїй квартирі, мають можливість спостерігати за ситуацією на вулиці майже на всіх ділянках прибудинкової території.

¹ Newman O. Architectural Design for Crime Prevention. New York : New York University, 1973. P. 97–99.

² Newman O. Creating defensible space. Washington : U. S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research, 1996. P. 75–77.

Завдяки впровадженню низки прийомів теорії захисного простору в житловому кварталі Sibeliusparken вдалось тримати рівень злочинності в ньому, який щонайменше у 2 рази менший за цей показник у сусідніх кварталах, які не відповідають сучасним стандартам архітектурного планування. Більше того, кількість облікованих крадіжок у вказаному мікрорайоні Копенгагена менша у 5 разів порівняно з іншими кварталами¹.

Деякими науковцями перелічені заходи архітектурного планування у сфері запобігання злочинності доповнюються ще й такими напрямами діяльності, як:

- розташування інформаційних табло в кабінах ліфтів вище голови пасажирів, щоб останні дивились угору, а не один на одного. Це робиться для зменшення дискомфорту людей від перебування у переповненому ліфті, а також уникнення ситуацій контакту очей і можливих у зв'язку із цим конфліктних ситуацій, сексуальних домогань та ін.;

- будівництво двох будинків у формі латинської літери «L» або трьох будинків у вигляді української букви «П»² з невисоким парканом, який завершує відповідно умовний трикутник чи прямокутник. У такому разі діти мешканців таких будинків можуть грати на відкритому прибудинковому просторі, а дорослі мають можливість контролювати поведінку дітей із вікон своїх квартир³.

У літературі трапляються спроби розробки спеціальних матриць на підставі дослідження теорії захисного простору та інших вимог архітектурного запобігання злочинності. Матриця являє собою рекомендації щодо формування сучасної проектно-будівельної практики й модернізації існуючої архітектури житлових кварталів, вулиць, прибудинкових територій та окремих будинків (див. таблицю).

¹ Иванова М. С. Криминальная безопасность жилой среды: архитектурные аспекты. *Архитектон: известия вузов*. 2012. №38 (прил.). URL: http://archvuz.ru/2012_22/12 (дата звернення: 12.12.2017).

² Иванов Ю. Профілактика злочинності і архітектурне планування міського будівництва: їх взаємозв'язок. *Право України*. 2000. №7. С. 96–98.

³ Katyal N. K Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.

Матриця передових стандартів архітектурної профілактики злочинів у західних країнах світу¹

Вид об'єкта Форма (принцип) архітектурного рішення	Квартал	Вулиця	Двір	Будинок
Територіальність	Проста структура вулиць	Перешкоди наскрізному проїзду, чітка ієрархія вулиць	Розділення ділянок за ступенем приватності	Скорочення міжквартальних комунікацій, чітко визначені входи в будівлю
Природне спостереження	Уникнення замкнених конфігурацій, пряма форма вулиць	Зрізані кути будівель на перехрестях, уникнення перешкод для видимості входів з боку вулиць	Єдиний прямий шлях до входу в будівлю	Орієнтація вікон кухонь і віталень, виходів на публічний простір
Змішане землекористування	Різноманіття типів житла й видів послуг, що надаються населенню	Забезпечення цілодобового користування вулицями	Надання можливості користування дворами всіма групами населення	Гнучкі конструктивні схеми 1- чи 2-поверхових будинків

¹ Иванова М. С. Криминальная безопасность жилой среды: архитектурные аспекты. *Архитектон: известия вузов*. 2012. № 38 (прил.). URL: http://archvuz.ru/2012_22/12 (дата звернення: 12.12.2017).

Закінчення таблиці

Вид об'єкта Форма (принцип) архітектурного рішення	Квартал	Вулиця	Двір	Будинок
Теорія розбитих вікон	Відсутність великого простору, що не використовується	Наявність облаштованого загального простору для спілкування на перехрестях вулиць	Використання якісних і стійких до пошкодження матеріалів у громадських місцях	Використання естетично привабливих і довговічних матеріалів
Контроль доступу	Застосування реальних і символічних бар'єрів	Використання реальних і символічних бар'єрів	Відмежування приватних і публічних ділянок	Забезпечення різноманітності ступенів відкритості на межі приватних ділянок

Сучасними архітекторами визнається дієвість заходів архітектурного дизайну у справі запобігання злочинності. У зв'язку із цим ними виділяється низка загальних проблем, що погіршують стан безпеки і правопорядку в міському середовищі:

- акцентування уваги на технічних засобах забезпечення безпеки і правопорядку з ігноруванням розробки сучасних архітектурно-планувальних рішень і використання широкого спектра запобіжних заходів безпеки (містобудівних, архітектурно-планувальних, ландшафтних, дизайнерських, конструктивних);

- неврахування у проєктах будинків та інших споруд можливості створення об'ємно-просторових та інших рішень, які б урахували

ли потреби у спостереженні, контролі доступу, структуруванні середовища, створенні візуального обліку споруди;

CRIME PREVENTION THROUGH ENVIRONMENTAL DESIGN PRINCIPLES

**Застосування архітектурних підходів при запобіганні
злочинності у США і країнах – членах ЄС**

- несформульованість критеріїв оцінки архітектурно-планувальних рішень рівня безпеки того чи іншого об'єкта;
- відсутність досліджень чинників впливу таких характеристик будинку, як його інтер'єр й екстер'єр, на злочинність тощо¹.

Якщо проаналізувати особливості архітектури більшості українських обласних і районних центрів, можна дійти висновку, що вони не відповідають вимогам теорії захисного простору. Ця обставина разом із сукупністю інших криміногенних чинників (соціально-економічних, культурно-виховних, організаційно-правових, інформаційних та ін.) зумовлює злочинність в Україні. До найбільш вагомих, з огляду на зумовлення злочинності, чинників у цьому зв'язку можна віднести:

1) існування великої кількості багатоповерхових будинків, що налічують, як правило, від 9 до 16 поверхів. Наприклад, яскравим прикладом є найбільший в Україні житловий масив «Салтівка», що у Харкові, населення якого становить понад 380 тис. осіб (2010 р.);

2) зведення будинків торцевим боком без вікон до проспектів, вулиць, парків, скверів, ігрових майданчиків, площ – це унеможливає громадянам спостерігати за зовнішньою ситуацією у громадських місцях;

3) значна відстань між будинками, що штучно створює пустирі, неупорядковані території, запущені кущі, інші насадження, які можуть перетворитись на потенційні місця, де вчиняються грабежі, розбої, зґвалтування, де продаються, купуються і вживаються наркотичні засоби і психотропні речовини;

4) велика кількість квартир на одному поверсі будинку (від 4 до 6). У колишніх гуртожитках, де квартири приватизовані, новобудовах економ-класу, що складаються із так званих смарт-квартир (площа 12–20 кв. м), кількість квартир може сягати 8–10 і навіть більше;

5) довгі коридори поверхів, наявність «глухих» кутів або приміщень, доступ до яких закритий для сусідів;

¹ Полянцева Е. Р. Архитектурно-планировочные средства обеспечения безопасности гражданских зданий : автореф. дис. ... канд. архитектуры. Санкт-Петербург, 2016. С. 12–13.

6) наявність у багатьох квартирах тамбурів, які загороджують мешканцям огляд простору поверхів будинку;

7) відсутність у більшості під'їздів будинків охоронників чи консьєржів;

8) необлаштування прибудинкової території технічними засобами екстреного виклику поліції (тривожні кнопки), відеоспостереження;

9) непередбачення в деяких під'їздах житлових будинків аудіо- чи відеодомофонів;

10) малий розмір вікон, розташованих у міжповерховому просторі, – це не дозволяє мешканцям контролювати поведінку дітей, убезпечувати своє майно (автомобілі, велосипеди);

11) необлаштованість дворів будинків місцями для парковки велосипедів, кількість яких у країні зросла останнім часом у рази.

Загалом наданий перелік недоліків архітектури житлового фонду українських міст, які певним чином сприяють учиненню різних злочинів, доводиться й результатами проведеного емпіричного дослідження. Зокрема, до шести забудовників житлової та комерційної нерухомості Харкова, Києва і Львова було спрямовано листи з проханням перелічити заходи стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, включаючи складові архітектурної профілактики, що застосовуються будівельними корпораціями у проектно-будівельній діяльності для скорочення злочинності й підвищення безпеки мешканців таких об'єктів нерухомості. На жаль, від жодного забудовника відповіді отримані не були. Це означає, що будівельні компанії на практиці або взагалі не дотримуються вимог теорії захисного простору під час зведення будівель і споруд, або запроваджують лише незначну їх частину. Напевно, у керівників таких компаній не має бажання вислуховувати критику на свою адресу, яка може негативним чином позначитись на їх діловій репутації і, як наслідок, – на динаміці продажів збудованих об'єктів.

Безперечно, існує ще низка недоліків сучасної міської архітектури, негативна дія якої на поширення злочинності посилюється ще й традиційними чинниками, властивими урбанізованому середовищу (перенаселення, міграція громадян, у тому числі маятникова, та ін.).

2.5. Потенціал теорії розбитих вікон у скороченні злочинності

Злочинність є одним із результатів відсутності порядку. Тому якщо вікна розбиті, то перехожі вирішать, що ніхто ні за що не відповідає й безкарність пошириться на всю вулицю і місто.

Рудольф Джуліані – американський політичний діяч, мер Нью-Йорка (1994–2001), радник Президента США з кібербезпеки

Кримінологічна запобіжна теорія розбитих вікон (Broken Window Theory – BWT) є дуже перспективною і достатньо часто використовується різними суб'єктами протидії злочинності у США, Великій Британії, Канаді, Австралії, ФРН, Франції, Нідерландах та багатьох інших країнах світу. Вона була сформульована ще у 80-х рр. XX ст. американськими соціологами Дж. Уілсоном й Дж. Келлінгом. Ними вперше в березні 1982 р. у журналі «Атлант» було опубліковано наукову статтю під назвою «Розбиті вікна». У ній автори розглядали питання зв'язку громадського безладу і злочинності, безпеки мешканців міста й поліції. Один із авторів цієї статті особисто був присутній під час виконання пішим поліцейським патрулем службових обов'язків. У підсумку після численних бесід із поліцейськими на місцях, проведення опитування місцевого населення автори дійшли висновку, що громадяни зацікавлені у громадському порядку та власній безпеці¹. Учені обґрунтували, що ознаки безладу та недотримання громадянами прийнятних норм поведінки провокують в оточуючих аналогічну форму поведінки (графіті та стінах, розбиті вікна будинків,

¹ Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*. 1982. March. P. 29–38.

сміття на тротуарах, покинуті квартири, наявність неущляхетнених пустирів тощо)¹. Уперше заходи цієї кримінологічної теорії були впроваджені в американському місті Бостон у 80-х рр. XX ст., згодом – у Нью-Йорку.

Тобто розробники цієї теорії припустили й емпіричним шляхом довели, що для запобігання тяжким і більш суспільно небезпечним злочинам (убивствам, розбоям, грабежам, звалтуванням та ін.) необхідно в першу чергу звертати увагу на обмеження менш небезпечних проявів антисоціальної та аморальної поведінки (вандалізм, вживання спиртних напоїв і паління у громадських місцях, викидання сміття повз урну, задоволення природних фізіологічних потреб у невстановлених місцях тощо). Ученими було обгрунтовано, що послаблення соціально-правового контролю в суспільстві як з боку поліції, так і з боку пересічних громадян здатне посилити криміногенність у державі й відповідно призвести до збільшення злочинності й страху громадян перед останньою. На відміну від багатьох стратегій і підходів протидії злочинності, запропонованих раніше, теорія розбитих вікон відрізняється своєю практичністю, простотою в запровадженні, а головне – економічністю. Це пояснюється тим, що на відміну, наприклад, від первинного (загально-соціального) запобігання злочинності, яке полягає в подоланні бідності, скороченні безробіття, активізації фінансової сфери та усуненні інших корінних причин злочинності, указана теорія не вимагає значних матеріальних ресурсів, оскільки частина її заходів може здійснюватись за рахунок населення або коштів місцевих громад.

Довести зв'язок безладу і злочину намагались не лише кримінологи, а й психологи. Наприклад, Ф. Зімбардо, психолог із Стенфордського університету, ще у 1969 р. експериментально намагався перевірити вказану теорію. Він наголошував на тому, що там, де є покинуті будинки із розбитими вікнами, де дорослі не роблять

¹ Колодяжний М. Г. Світова практика участі громадськості у протидії злочинності. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. №3. С. 265–273.

зауважень підліткам, які вчиняють хуліганські дії, люди починають розпивати спиртні напої у громадських місцях, жебраки – приставати до пішоходів. І хоча в цей момент ще немає насильницьких нападів, більшість мешканців за таких умов вважатимуть, що злочинність збільшується. Це природно сприятиме підвищенню у людей страху перед злочинністю, психологічної напруженості, що, у свою чергу, зумовлюватиме вторгнення в такий мікрорайон кримінальних елементів. Також Ф. Зімбардо зауважував, що подібна ситуація не є фатальною, однак із достатньою долею ймовірності в такому районі вчинятимуться вуличні грабежі, продаватимуться наркотики та викрадатимуться автомобілі¹.

Наприклад, американське місто Детройт входить до десяти найбільш криміногенних міст у світі. І якщо проаналізувати рівень його благоустрою, структуру населення та якість соціальної захищеності мешканців міста, то згідно з теорією розбитих вікон відповідь щодо причин криміногенності в ньому стає очевидною. Так, Детройт, будучи свого часу гордістю і центром машинобудування у США, перетворився на місто-примару, яке є найбільш неблагополучним у цій державі. Детройт – єдине із сучасних міст, що намагається продати свої руїни Голлівуду як фон для різних антиутопій і похмурих сцен найжахливіших злочинів. За кількістю розвалин із Детройтом важко конкурувати: у ньому близько 80 тис. напівзруйнованих і покинутих будинків. У центрі міста знаходяться пусті хмарочоси з вибитими вікнами, які не демонтують через відсутність у влади на це грошей. Крім того, у Детройт-сіті проживає близько 900 тис. мешканців, з яких 82% – афроамериканці².

Наведемо конкретні приклади запровадження основних ідей кримінологічної теорії розбитих вікон у різних країнах і містах світу, що доводять її антикриміногенний потенціал та ефективність

¹ Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*. 1982. March. P. 29–38.

² Детройт – город-призрак? URL: <http://kulhazker.blog.tut.by/archives/553> (дата звернення: 06.12.2017); Руїни Детройта. URL: <http://bigpicture.ru/?p=68162> (дата звернення: 06.12.2017).

у запобіганні злочинності. Так, у середині 80-х рр. XX ст. нове керівництво метрополітену Нью-Йорка (США) на чолі з Д. Ганном розпочало широкомасштабну боротьбу з графіті (акти вандалізму, пов'язані із розмальовуванням стін будинків, громадського транспорту тощо). Щодо критики на свою адресу, пов'язаної з вирішенням «другорядних» питань роботи цього виду громадського транспорту, Д. Ганн відповідав так: «Графіті – це символ руйнації системи. Якщо починати процес перебудови організації, то першою має стати саме перемога над графіті. Не одержавши перемог в цій битві, жодні реформи не відбудуться. Ми готові придбати нові поїзди вартістю 10 млн дол. кожний, але якщо ми не захистимо їх від вандалізму – відомо, що отримаємо: вони протримаються один день, а потім їх зруйнують»¹.

Покинуті хмарочоси сучасного Детройта (США)

¹ Теория разбитых окон. URL: <http://life.obozrevatel.com/science/24650-teoriya-razbityih-okon.htm> (дата звернення: 06.12.2017).

**Метрополітен міста Нью-Йорк до запровадження
теорії розбитих вікон (США)**

Після того як співробітники нью-йоркського метрополітену перефарбували всі вагони потягів, випадки нанесення графіті значно скоротились. Після цього Д. Ганн оголосив своєрідну війну «зайцям», тобто пасажирам, які не оплачують проїзд метрополітеном. Разом із начальником транспортної поліції Нью-Йорка У. Браттоном було запроваджено нову концепцію. Вона полягала в тому, що біля кожного турнікета знаходився поліцейський у цивільному одязі. Під час спроби безплатного проходження через турнікет таких правопорушників затримували й доставляли до поліцейського відділу. Установлення осіб цих порушників та їх особистий догляд показали, що деякі з них незаконно зберігали холодну і навіть вогнепальну зброю, більшість із них уже порушували закон, учиняли не лише дріб'язкові проступки, а й злочини, мали судимість. Успішна реалізація цієї концепції У. Браттоном (боротьба з вандалізмом і безкоштовним користуванням метрополіте-

ном) дозволила в цілому значно скоротити кількість злочинів, які вчинялись у цьому виді громадського транспорту, а також слугувала йому своєрідним кар'єрним трампліном, оскільки він був підвищений у посаді й призначений відомим мером Р. Джуліані головою поліції Нью-Йорка. Завдяки запровадженню ідей теорії розбитих вікон разом із низкою інших, не менш значущих дій це місто на кінець 90-х рр. XX ст. стало одним із найбезпечніших мегаполісів США¹. Представлені факти були підтверджені особисто Р. Джуліані під час його поїздки до Києва і Харкова в листопаді 2017 р. Він зазначив, що завдяки впровадженню ще у 1994 р. своєрідної концепції нульової терпимості до злочинності, яка полягала у притягненні до відповідальності осіб навіть за найдрібніші правопорушення, у Нью-Йорку лише за 2 роки вдалось скоротити рівень тяжких злочинів на 30%, а умисних убивств – аж на 50%². Безпосереднє спілкування керівництва МВС України з Р. Джуліані викликало велику зацікавленість до теорії розбитих вікон, яку планується впроваджувати в Україні найближчим часом.

Зазначимо ще кілька емпіричних обґрунтувань результативності й антикриміногенного потенціалу теорії розбитих вікон. Так, у статті під назвою «Поширення розладу» (The Spreading of Disorder), опублікованій у відомому виданні «Наука» (Science), групою вчених з Університету Гронінгена, що у Нідерландах, здійснена спроба продемонструвати дієвість теорії розбитих вікон на підставі кількох експериментів.

Перший експеримент. В одному з під'їздів будинку в поштову скриньку було поміщено білий конверт, з якого стирчала банкнота номіналом 5 євро. За першої умови всі поштові скриньки були чистими, а сам під'їзд – прибраним й охайним. В іншій ситуації всі скриньки були обмальовані, під'їзд був брудним. Результати експерименту довели, що безлад може провокувати незаконну поведінку,

¹ Теория разбитых окон. URL: <http://life.obozrevatel.com/science/24650-teoriya-razbityih-okon.htm> (дата звернення: 06.12.2017).

² Теория разбитых окон: Аваков знает, как сократить уровень преступности. URL: <https://inforesist.org/teoriya-razbityih-okon-avakov-znaet-kak-sokratit-uroven-prstupnosti/> (дата звернення: 06.12.2017).

оскільки за першої умови лише 13% перехожих украли чужі гроші, а за іншої – 27%, тобто в 2 рази більше.

Другий експеримент. Біля магазину прибрали всі урни та повісили на велосипеди (поширений у Нідерландах транспорт) рекламні листівки. При цьому експеримент проводився за двох умов: за першої умови стіни магазину, перед яким стояли велосипеди, були чистими і біля нього знаходилась відповідна табличка, в якій заборонялось наносити графіті на будинки, а за інших обставин – за наявності вказаної таблички стіни були розмальовані. Результати експерименту виявились такими, що в першому випадку лише 30% велосипедистів викинули на землю вказані листівки, а у другому – 60% учасників повели себе некультурно. Таким чином, порушення заборони малювати на стінах виявилось серйозним стимулом, що провокував людей порушувати інше правило, – не смітити на вулицях.

Третій експеримент спрямований на визначення можливості використання положень теорії розбитих вікон як із загальноприйнятими нормами, так і щодо локальних правил, установлених для певної конкретної ситуації. Для цього дослідники перегородили головний вхід на автомобільну парковку парканом, в якому залишили широку щілину. Поруч з ним повісили знак «Вхід заборонений, обхід у 200 м праворуч» і табличку «Забороняється пристібати велосипеди до паркану». Знову ж використовувалось два варіанти: «порядок дотриманий» і «порядок порушений». У першому випадку за один метр від паркану стояли чотири велосипеди, що були не пристебнуті до нього. В іншому – навпаки, велосипеди були пристебнуті до паркану. Результат знову ж виявився позитивним, тобто таким, що довів дієвість теорії розбитих вікон: у ситуації «порядок дотриманий» у щілину пройшли лише 27% автовласників, а у ситуації «порядок порушений» – аж 82%. Ученими із Нідерландів проводились й інші подібні експерименти з аналогічними результатами¹.

Звідси можна констатувати, що науковцям із Нідерландів удалось установити, що громадяни частіше порушують існуючі норми поведінки в обстановці аналогічного порушення закону з боку інших осіб.

¹ Keizer K., Lindenberg S., Steg L. The Spreading of Disorder. *Science*. 2008. Vol. 322. P. 1681–1685.

Поганий приклад, аморальна чи протизаконна соціальна практика виступають певними сигналами оточуючим, після чого останні не лише її копіюють, а й можуть учиняти подібні або інші, ще більш суспільно небезпечні дії.

Слід відзначити, що положення вказаної теорії досить часто застосовуються на практиці у США під час реалізації різних програм профілактики злочинності. Так, ще у 80-х рр. XX ст. у місті Ньюпорт-Ньюс (штат Вірджинія) увагу влади привернув високий рівень злочинності в одному з житлових комплексів під назвою «Комплекс Нью-Брайарфільд». Після проведення муніципалітетом спеціальної перевірки, а вченими – кримінологічного дослідження виявилось, що територія цього комплексу є не лише найкриміногеннішою (23% мешканців комплексу були жертвами крадіжки зі зломом), а й найнеоблаштованішою в цьому місті: пожежонебезпечність більшості приміщень; незадовільний стан водопроводу; тріщини у стінах будівель; розбиті вікна квартир тощо. Деякі покинуті господарями приміщення перетворились на своєрідні притони для наркоманів і домівки для небезпечних злочинців. Згодом поліцейський відділ спільно з представниками громадськості, асоціацією мешканців мікрорайону здійснили масштабне облаштування зазначеної території: відремонтували комунікації; прибрали вулиці; організували вивіз сміття. Пізніше було прийнято рішення взагалі демонтувати старий комплекс і побудувати новий на 220 помешкань зі школою й торговельно-розважальним центром. Як не дивно, але запровадження низки напрямів теорії розбитих вікон кардинальним чином вплинуло на рівень криміногенності в цьому районі: випадки крадіжок зі зломом скоротились на 35%¹.

Достатньо вдалою сучасною американською програмою профілактичного спрямування є Hot Spots (Гарячі точки), що реалізується з 2005 р. у місті Лоуелл (штат Массачусетс) та яка вже згадувалась вище. Для скорочення злочинності в цьому місті департамент поліції

¹ Майоров В. И. Организация деятельности по охране общественного порядка в США, странах Европы и России : учеб. пособие. Челябинск : Полиграф-Мастер, 2003. С. 28–29.

застосував нестандартну стратегію протидії злочинності. Вона полягала в реалізації каральних і некаральних заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Репресивний напрям діяльності поліції охоплював: вивчення місцевої топографії злочинності; виділення найбільш криміногенних місць («гарячих точок»), де найчастіше вчиняються злочини; посилення жорсткості реагування на рівень криміногенності в місті й збільшення кількості арештів підозрюваних та ін. Некаральний напрям діяльності спрямовувався як на застосування заходів ситуаційної профілактики, так і на здійснення низки заходів у межах теорії розбитих вікон. Ідеться про благоустрій міста, ліквідацію пустирів, прибирання вулиць. Завдяки цим заходам вдалось скоротити злочинність на 30% через кілька років реалізації цього проекту¹.

На теперішній час у європейських країнах є поширеною практика врахування поліцією думки громадян про ті або інші напрями правоохоронної діяльності, які мають здійснюватися з метою профілактики злочинності. Такий досвід уже багато років має місце у ФРН. Наприклад, поліцією міста Штаттхаген (районний центр землі Нижня Саксонія) було проведено анкетування понад 700 місцевих мешканців для оцінки своєї діяльності й визначення найбільш пріоритетних векторів скорочення злочинів. Громадяни зазначили серед іншого, що потребує активізації низка заходів, які можна віднести до теорії розбитих вікон: відведення спеціальних місць для графіті; надання молоді можливості виставляти на загальний показ результати своєї графіті-творчості; прибирання вулиць; популяризація ушляхетнення громадського простору шляхом залучення до таких заходів відомих людей, представників місцевої інтелігенції та ін.² Як бачимо, сучасні європейці, самі того не розуміючи, пропонують перспективні заходи профілактики злочинів, що на перший погляд навіть важко відносити до таких.

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. С. 74.

² Linssen R., Pfeiffer H. Strategieüberlegungen zu Kriminalprävention und Medienarbeit. *Kriminalistik*. 2006. № 11. S. 659–664.

Слід сказати, що окремі елементи теорії розбитих вікон запроваджуються й в Україні. Але вони реалізуються не стільки для скорочення злочинності, скільки для облаштування українських міст, прибирання вулиць, приведення територій у відповідний стан для більш комфортного проживання їх мешканців. У державі існують навіть окремі рейтинги, запроваджені як Кабінетом Міністрів України, так і сформовані громадськими організаціями чи друкованими засобами масової інформації. Ці рейтинги мають різні назви: «Кращі міста України», «Найбільш упорядковані міста», «Найбільш комфортні для життя міста України» та ін. В основу цих рейтингів, тобто критеріїв відбору, покладені такі показники, як: рівень медичного і соціального обслуговування; середній рівень заробітної плати; рівень злочинності; зайнятість населення; розвиненість міської інфраструктури; стан екології та ін. Окремим критерієм часто називається показник чистоти й облаштування міста¹.

У 2017 р. в Україні переможцями за рівнем життя і комфортністю стали такі міста, як Вінниця, Луцьк і Харків. Найменш привабливими у цьому аспекті визнані Запоріжжя й Дніпро². Згідно із черговим дослідженням, здійсненим журналом «Фокус», у 2018 р. лідером за комфортністю визнаний Харків. Комфортність визначалась на підставі кількох критеріїв: економічний стан; легкість пошуку роботи; якість надання муніципальних послуг; перспективи для ведення бізнесу; безпека проживання (рівень злочинності); транспортна інфраструктура; стан екології³.

В Україні також уже достатньо поширеною і навіть певним чином модною стала практика проведення так званих загальноукраїнських суботників із прибирання вулиць міст, звалищ, берегів річок та озер. Такі заходи стають дійсно масовими, у них беруть участь сотні тисяч громадян⁴.

¹ Колодяжний М. Г. Антикриміногенний потенціал теорії розбитих вікон. *Юридичний журнал*. 2014. № 2–3. С. 64–67.

² В Україні названі найкращі міста для проживання. URL: <https://ukr.media/ukrain/287620/> (дата звернення: 06.12.2017).

³ Лучшим городом Украины признан Харьков – рейтинг журнала «Фокус». URL: <https://focus.ua/politics/400383/> (дата звернення: 15.11.2018).

⁴ Бадалян Л. Всеукраинский субботник собрал более 200 тысяч «народных дворников». URL: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/vseukrainskiy-subbotnik-sobral-bolee-200-tysyach-narodnyh-dvornikov-302168.html> (дата звернення: 06.12.2017).

Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів не обмежується викладеним матеріалом. Вона включає й інші напрями профілактики злочинів. Одним із них є програми сусідського спостереження.

2.6. Програми сусідського спостереження та їх значення у сфері запобігання злочинності

Значно скоротити злочинність в Англії та Уельсі вдалось завдяки запровадженню комплексної правоохоронної стратегії, гідне місце в якій посідають програми сусідського спостереження.

Тереза Мей – міністр внутрішніх справ (2010–2016), прем'єр-міністр Великої Британії (з 2016 р.)

Програми сусідського спостереження, або сусідської варті (Neighborhood Watch), наразі є одним із найпоширеніших видів профілактики злочинності в західних країнах. Тому не випадково, що чимало західних науковців приділяють увагу цьому напрямку запобіжної діяльності, серед яких: Г. Баземор, Т. Беннетт, Е. Даріан-Сміт, Дж. Еврі, Г. Лейкок, К. Новак, Т. Озог, Д. Розенбаум, Б. Сміт, П. Стедженга, Б. Тернер, Н. Тіллі, М. Форст, Д. Хьорлі¹ та ін.

¹ Rosenbaum D. P. Theory and Research Behind Neighborhood Watch – Is It a Sound Fear and Crime Reduction Strategy? *Crime and Delinquency*. 1987. Vol. 33, Issue 1. P. 103–134; Forst M. L., Bazemore G. Community Responses to Crime. *Journal of California Law Enforcement*. 1986. Vol. 20, Issue 3. P. 100–105; Avery J. Neighborhood Watch in N. S. W.: 1 Year On. *Australian Police Journal*. 1986. Vol. 40, Issue 2. P. 47–50; Bennett T. Assessment of the Design, Implementation and Effectiveness of Neighbourhood Watch in London. *Howard Journal of Criminal Justice*. 1988. Vol. 27, Issue 4. P. 241–255; Turner B. Community Policing: Beyond Neighborhood Watch. *Research Update*. 1991. Vol. 2, Issue 4. P. 1–10; Darian-Smith E. Neighborhood Watch – Who Watches Whom? Reinterpreting the Concept of Neighborhood. *Human Organization*. 1993. Vol. 52, Issue 1. P. 83–88. Laycock G., Tilley N. Policing and Neighborhood Watch: Strategic Issues. London : Home Office, 1995. 56 p.; Smith B. W., Novak K. J., Hurley D. C. Neighborhood

Цей напрям діяльності можна віднести як до стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, так і до стратегії участі громадськості в запобіганні злочинності. Антикриміногенний потенціал таких програм полягає в тому, що завдяки суспільній пильності, спостереженню мешканцями житлових кварталів, мікрорайонів за майном один одного у потенційних злочинців зменшується можливість реалізувати злочинну мотивацію, спрямовану, як правило, на вчинення крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, грабежів, розбоїв, угонів автотранспорту, хуліганств, актів вандалізму та інших злочинів і правопорушень.

Уперше програма сусідського спостереження, яка спочатку називалась USAonWatch, почала реалізовуватись у США у 1972 р. за підтримки і часткового фінансування Національної асоціації шерифів за рахунок грантів міністерства юстиції цієї країни¹. Ураховуючи великий профілактичний потенціал цієї програми, вона впроваджується не лише у США, а й у багатьох державах світу, таких як Велика Британія, Канада, Нідерланди тощо, до теперішнього часу. У США близько 20% родин мешкають у районах, де функціонують такі проекти, а третина з них самі беруть участь у цих програмах. Ключовим принципом сусідського спостереження є розширення неформального нагляду та своєчасного інформування поліції про вчинені правопорушення і злочини. Це сприяє збільшенню кількості арештів і, як наслідок, – скороченню рівня злочинності. Також указана практика зменшує страх громадян перед злочинністю, підвищує безпеку в районі проживання².

У США після терористичних атак, що відбулись у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р., значення сусідського спостереження істотно під-

Crime Prevention: The Influences of Community-based Organizations and Neighborhood Watch. *Journal of Crime and Justice*. 1997. Vol. 20, Issue 2. P. 69–86; Stegenga P. Classic Crime Prevention: Neighborhood Watch. *Sheriff*. 2000. Vol. 52, Issue 5. P. 10–12; Ozog T. A. Neighborhood Watch and Crime Prevention in Contemporary Japan. *Internal Security*. 2010. Vol. 2., Issue 1. P. 163–173.

¹ Neighborhood Watch. URL: <https://www.nnw.org/> (дата звернення: 07.12.2017).

² Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2003. С. 17.

вишилось. Зараз учасники цих проектів не лише пильнують місцевість проживання, а й забезпечують готовність громад до стихійних лих (торнадо, цунамі, землетруси), формують належне реагування сусідів на різні надзвичайні ситуації, інформують громадськість про загрозу тероризму.

У Великій Британії програми сусідського спостереження, також як і у США, є найвідомішим проектом запобігання злочинності, що було запроваджено в цій країні. Наразі в ньому беруть участь понад 10 млн осіб і налічується понад 155 тис. осередків діяльності. Зазначена програма створена у Великій Британії ще у 1982 р., коли мешканці міста Моллінгтон вирішили об'єднати свої зусилля в боротьбі з квартирними крадіжками. Здійснюючи тісне співробітництво з поліцією, місцеві мешканці організували спостереження за майном своїх сусідів і друзів. Після запровадження цієї профілактичної програми відбулось суттєве скорочення квартирних крадіжок і навіть інших вуличних злочинів. До 1987 р. у Великій Британії вже існувало понад 42 тис. первинних осередків програми сусідського спостереження.

Особливістю цього проекту є те, що його учасники не беруть прямої участі в затриманні злочинців та їх переслідуванні. Вони допомагають опосередковано шляхом повідомлення місцевих органів поліції про підозрілих осіб чи факт розпочатого злочину. Тому й неофіційний девіз програми звучить так: «Громадяни, які намагаються брати правосуддя у свої руки, не допомагають, а лише заважають боротьбі зі злочинністю».

Узагальнюючи британський досвід сусідського спостереження, можна виділити такі здобутки цієї програми, а саме:

- скорочення рівня місцевої злочинності;
- посилення у громадян відчуття безпеки, зменшення страху перед злочинністю;
- активізація зацікавленості мешканців у вирішенні проблем місцевої громади;
- налагодження ділових стосунків місцевого населення з поліцією, а також підвищення авторитету правоохоронних органів у державі в цілому.

Логотипи програм сусідського спостереження
(сусідської варти) у США і Великій Британії

Програма сусідського спостереження характеризується тим, що її організація і запровадження починаються із загальних зборів мешканців багатоквартирного будинку, житлового кварталу або мікрорайону.

Учасники проекту висувають кандидатуру, що здійснюватиме координуючу роль між громадянами і поліцією. Для цього у штатному розкладі поліцейських відділів передбачено посаду офіцера по зв'язках із громадськістю, який: навчає населення навичкам правомірної поведінки; консультує з питань особистої безпеки і віктимологічної профілактики; роз'яснює положення процесуального законодавства; видає учасникам сусідського спостереження плакати, стікери, наклейки із зображенням логотипа місцевої програми, які розміщуються при в'їзді до певного населеного пункту, на стінах магазинів і державних установ, будинках (вікнах, дверях) громадян та ін.

Роль самих учасників сусідського спостереження полягає у: постійній зацікавленості подіями, що відбуваються в районі проживання, та проблемами її мешканців; спостереженні за будинками і майном сусідів; створенні враження постійної присутності мешканців, які поїхали у відпустку чи відрядження (прибирання газет і пошти, розміщення власного автомобіля на сусідській стоянці, увімкнення світла на дворі у вечірній час); повідомленні поліції телефоном чи на особистому прийомі про підозрілих осіб¹.

Західні країни намагаються модернізувати традиційні напрями профілактики злочинності на кшталт сусідського спостереження. Для цього запроваджуються нові технології в цій сфері. Зокрема, у США організація «Сусідське спостереження» у 2017 р. розробила спеціальне програмне забезпечення під назвою «Платформа скорочення злочинності у громадах» (Platform to Reduce Crime in Communities). Воно являє собою додаток до смартфона або планшета Black Box Digital Witness (Цифровий свідок), який можна безкоштовно завантажити з відомих сервісів на кшталт Google Play Market. Суть цього додатка полягає в тому, що його користувач має можливість оперативно спрямувати своєму шерифу за місцем проживання записане на мобільний телефон відео, на якому зафіксована злочинна поведінка певних осіб. Також користувачі можуть обмінюватись у соціальних мережах ін-

¹ Бандурка О. М., Соболев В. О., Москоvecь В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 257–268.

формацією про підозрілих осіб. Поліція і спецслужби США покладають на цей додаток великі надії з огляду на протидію тероризму й негуманному поводженню з тваринами¹. Очевидно, що цей підхід сприяє оперативності реагування поліцейських на вчинені злочини, спрощенню збору необхідних доказів, підвищенню якості їх розслідування, установленню свідків. Крім того, «Цифровий свідок» здатний не допустити вчинення певних злочинів із боку осіб, які переймаються таємністю своєї незаконної поведінки, знаючи, що їх дії можуть фіксуватись на камеру смартфона сторонньою особою (перехожим, мешканцем сусіднього будинку).

До речі, в Україні поліцією Донецчини й Закарпаття у 2017 р. було впроваджено мобільний додаток «Поліція.102». Він спрямований на посилення комунікації громадян з органами правопорядку і дозволяє:

- викликати поліцію за кнопкою екстреного виклику в додатку;
- повідомити поліцію про вчинене правопорушення чи злочин або надати фото кримінальної події;
- перевірити факт угону конкретного автомобіля за його державним номером;
- покращити батьківське піклування про дітей (батькам надходить повідомлення в разі: натискання дитиною кнопки «102»; відправлення повідомлення про правопорушення; залишення дитиною визначеної раніше «зони безпеки», яка визначається геолокацією смартфона).

Наразі вказаною програмою користуються понад 2 тис. українців².

Одним із різновидів сусідського спостереження є програми запобігання угонам автомобілів «Спостерігаю за Вашим автомобілем» (Watch Your Car). Суть цієї програми полягає в тому, що власник автомобіля, який не користується ним у нічні години доби, дає згоду поліції для участі в ній, заповнює спеціальну форму. Йому видаються два стікери, які наклеюються на переднє й заднє вітрове скло. Стікери мають світловідбиваючі елементи, що дозволяє бачити їх у темряві. Ураховуючи, що більшість викрадень автомобілів відбувається

¹ National Neighborhood Watch Releases New Technology. URL: [http://nnw.org/sites/default/files/documents/Safe City Press Release.pdf](http://nnw.org/sites/default/files/documents/Safe%20City%20Press%20Release.pdf) (дата звернення: 07.12.2017).

² Мобільний додаток «Поліція 102». URL: <http://police.dn.ua/news/view/mobilnij-dodatok-politsiya-102> (дата звернення: 13.12.2017).

вночі, поліцейські мають право зупиняти автомобілі з подібними наклейками з 1.00 год до 5.00 год, перевіряючи наявність у водія відповідних документів на право експлуатації таким автотранспортним засобом. Також наявність відповідних стікерів на автомобілі дає можливість сусідам, друзям чи звичайним перехожим повідомити поліцію про його експлуатацію в нічний час. Тобто пильність патрульних поліцейських і свідомих громадян значно обмежує в такий спосіб можливості для автовикрадачів у реалізації їх злочинного умислу. Наразі вказана програма реалізується у США в таких штатах, як: Арізона, Вашингтон, Делавер, Колорадо, Коннектикут, Массачусетс, Меріленд, Міннесота, Нью-Йорк, Північна Кароліна, Теннессі, Вірджинські острови¹.

У деяких містах США реалізуються місцеві програми профілактики злочинності, які поєднують різні прояви стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Наприклад, у місті Кенмор (штат Вашингтон) існує доволі успішна з кримінологічної точки зору практика щодо повідомлення громадянами про будь-які дії третіх осіб, що мають ознаки неправомірної поведінки. Зокрема, у цьому місті департаментом поліції запроваджено програму «Блокуюче спостереження» (Block Watch Program). Вона полягає, з одного боку, у зменшенні віктимізації її учасників, а з другого – скороченні страху громадян перед злочинністю. Особи, які виявили бажання брати участь у цій програмі, мають дотримуватись певних правил безпеки, щоб не стати жертвою злочину: встановлення сигналізації, освітлення будинку, заборів на всіх дверях помешкання, здійснення озеленення прибудинкової території та ін. Це є заходами просторової профілактики злочинів. Додатково такі особи мають щомісяця брати участь у спільних зборах, у яких сусіди та патрульний поліцейський обговорюють актуальні для житлового кварталу події, обмінюються інформацією про вчинені злочини й випадки антисоціальної поведінки². Така практика є дуже поширеною у США.

¹ Watch Your Car Program. URL: <http://mdsp.maryland.gov/Organization/Pages/OfficeoftheSuperintendent/WatchYourCarProgram.aspx> (дата звернення: 07.12.2017).

² Block Watch Program. URL: <http://www.kenmorewa.gov/Page.aspx?nid=329> (дата звернення: 07.12.2017).

Подібні програми «Блокуюче спостереження» існують у багатьох містах США і Великої Британії. Практика показує, що там, де вони запроваджуються, рівень загальнокримінальної злочинності значно зменшується. Наприклад, в англійському місті Бірмінгем у 13 із 15 районів мав місце високий рівень крадіжок, поєднаних із проникненням у житло. Через деякий час після старту проекту Block Watch Program у 12 із 15 районів Бірмінгема таких крадіжок майже не спостерігалось. У місті Лейквуд (США, штат Колорадо) вказана програма дозволила скоротити крадіжки зі зломом аж на 77%, у місті Сайпресс (США, штат Каліфорнія) – на 52%¹.

Ураховуючи високу ефективність програм «Блокуюче спостереження» у профілактиці злочинів, їх використовують не лише для охорони правопорядку у громадських місцях, захисту майна громадян, а й адаптують до сфери бізнесу та діяльності фермерських господарств. Для цього розробляються подібні програми «Ділове спостереження» (Business Watch) і «Фермерське спостереження» (Farm Watch).

Програма «Ділове спостереження» спрямована на запобігання злочинності в ділових колах, бізнесових структурах шляхом активізації взаємодії підприємців з поліцією, обміну досвідом зі своїми колегами. Основними компонентами такої програми є:

- а) підготовка і навчання персоналу формам безпечної поведінки;
- б) схилення учасників програми до тісного співробітництва з правоохоронними органами і повідомлення останніх про всі незаконні дії, що відбуваються на підприємствах, в установах і організаціях;
- в) маркування майна й офісного обладнання компаній із тим, щоб виявити його в разі викрадення;
- г) установлення в офісах фірм камер відеоспостереження;
- д) навчання працівників заходам самозахисту та прийомам рукопашного бою.

Для налагодження тісних і довірливих стосунків у межах цієї програми в кожній компанії передбачається бізнес-лідер, тобто пра-

¹ Crime Prevention Programs. URL: <http://mrsc.org/Home/Explore-Topics/Public-Safety/Law-Enforcement/Crime-Prevention-Programs.aspx> (дата звернення: 07.12.2017).

цівник, який здійснює постійні виробничі відносини з поліцією і відповідалний за результати впровадження проекту «Ділове спостереження». Нерідко учасники цієї програми перебувають у партнерських стосунках із членами програм сусідського спостереження, церквами та іншими організаціями.

Наприклад, у місті Сіетл (США, штат Вашингтон) у тих районах, де реалізується програма «Ділове спостереження», удалось скоротити рівень крадіжок зі зломом з офісів компаній і приватних фірм на 50%. У місті Сент-Луїс (США, штат Міссурі) після впровадження комплексу програм спостереження (сусідського, ділового, автомобілів) рівень насильницьких і майнових злочинів істотно зменшився.

Щодо програм «Фермерське спостереження» (Farm Watch), то вони спрямовані на профілактику злочинів, які вчиняються в сільській місцевості, й недопущення, як правило, крадіжок сільськогосподарських культур і техніки. Так, в окрузі Маратон, що у штаті Вісконсин, США, після реалізації подібної програми, створення добровільних громадських патрулів фермерам лише за 2 роки вдалось звести майже нанівець злочинні посягання на женьшень.

Ще один різновид подібних програм профілактики запроваджено у низці міст США під назвою «Ескадра спостереження» (Fleet watch). Вони полягають у тому, що співробітники компаній, які переміщуються містом на службовому автотранспорті, оснащеному системами двостороннього зв'язку, повідомляють по радіо оператору компанії, а той – поліції про виявлені факти протиправної поведінки та інші інциденти¹ (крадіжки, грабежі, хуліганства, вандалізм, дорожньо-транспортні пригоди та ін.).

Слід зазначити, що в США та багатьох європейських країнах діяльність щодо сусідського спостереження та інших напрямів профілактики злочинів не є формальною, вона широко висвітлюється у ЗМІ. Органи кримінальної юстиції витрачають значні кошти на популяризацію новацій у сфері громадської безпеки й охорони правопорядку. Для цього проводяться соціологічні дослідження із за-

¹ Strategy: Business Watch. URL: <http://www.ncpc.org/topics/home-and-neighborhood-safety/strategies/strategy-business-watch> (дата звернення: 07.12.2017).

стосуванням сучасних методик вивчення громадської думки, ставлення населення до поліції та основних напрямів її роботи. Цей вектор діяльності поліції у США, Великій Британії, ФРН та інших розвинених західних країнах реалізується у кращих традиціях *public relations* (зв'язків із громадськістю). Так звані PR-технології, включаючи правоохоронну сферу, передбачають наявність при кожному управлінні поліції співробітників, відповідальних за інформування місцевої громади про злочинність, її рівень, учинення резонансних злочинів, результати їх розслідування, нові форми профілактики злочинів.

Удалим прикладом застосування PR-технологій поліцією США є пес Макграфф. Він являє собою видуманий у 1980 р. Національною радою запобігання злочинності США антропоморфний образ поліцейського собаки породи блаухаунд. Спочатку Макграфф задумувався як спосіб покращення кримінологічної поінформованості американських дітей і підлітків про злочинність. Наразі він використовується для популяризації різних форм профілактики злочинів і небезпечної поведінки: сусідське спостереження, просторова профілактика, дотримання правил дорожнього руху тощо. Пес Макграфф є дуже популярним у США. Його пізнаваність дітьми, за оцінками соціологів, дорівнює популярності клоуна Рональда Макдональда, який є талісманом мережі ресторанів швидкого харчування «Макдональдс». Макграффа знають у США 75% дітей, костюми з його зображенням є у 4 тис. поліцейських відділів цієї держави. Свої девізи і заклики цей собака нерідко проголошує по телебаченню, у соціальній рекламі, у мультфільмах, на дошках оголошень. Вони звучать так: «Скороти злочинність на трошки!» або «Вкуси злочинність!» До 25-річчя Макграффа, що відбулось у 2007 р., у США була оголошена загальнодержавна кампанія боротьби з крадіжками, яка включила низку напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів¹.

¹ The National Crime Prevention Council. URL: <http://www.ncpc.org/about> (дата звернення: 01.11.2018); Пес Макграфф. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%91%D1%81_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%84 (дата звернення: 08.12.2017).

Використання поліцією США собаки Макграффа у профілактиці злочинності

Поступово досвід західних країн щодо запровадження програм сусідського спостереження переймається деякими державами пострадянського простору. Зокрема, у Республіці Беларусь з метою зменшення віктимізації осіб похилого віку в 2014 р. була проведена акція «Безпечне сусідство»¹. Вона була спрямована на: роз'яснення особам похилого віку норм чинного білоруського кримінального та кримінально-процесуального законодавства; інформування про телефони й адресу найближчого відділу міліції; надання відомостей про прості правила обережності при спілкуванні зі сторонніми особами. У Республіці Казахстан у деяких містах упроваджено програму «Сусідський догляд»².

Щодо України, то практика реалізації програм сусідського спостереження майже відсутня. Хоча на початку 2000-х рр. у деяких районах Харківської області здійснювались пілотні проекти сусідського нагляду. Однак вони не набули повномасштабної реалізації на рівні окремих районних центрів. Основною причиною негативного результату став специфічний менталітет українців, їх недружне став-

¹ Стригалёв А. От «Безопасного соседства» ждут результатов. URL: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=1641> (дата звернення: 07.12.2017).

² В СКО возрождают отряды добровольных общественных дружин. URL: <http://meta.kz/novosti/kazakhstan/775036-v-sko-vozrozhdayut-otryady-dobrovolnyh-obschestvennyh-druzhin.html> (дата звернення: 07.12.2017).

лення до працівників правоохоронних органів, низький рівень довіри до державних інституцій. У 2017 р. у м. Харкові запроваджено програму «Сусідська варта». Вона поки що здійснюється в кількох об'єднаннях співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). На теперішній час важко вести мову про результативність цієї програми.

Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів включає й більш складні підходи до профілактики злочинності. Деякі з них стосуються використання сучасних досягнень науки і техніки, інформаційних технологій.

2.7. Використання сучасних технологій у правоохоронній діяльності

Технології є інструментом, який дозволяє успішно не лише боротися, а й профілювати кримінал.

Володимир Семенович Овчинський – кримінолог, генерал-майор міліції у відставці, доктор юридичних наук, заслужений юрист Російської Федерації

Система міського відеоспостереження є одним із найдієвіших напрямів профілактики злочинності й одна з кращих програм щодо заощадження коштів платників податків.

Річард Дейлі – мер міста Чикаго (1989–2011) (США)

За роботами-поліцейськими – майбутнє правоохоронної діяльності. І це слід сприймати як належне.

Халід Насер Альразуукі – бригадний генерал, начальник поліції міста Дубаї (ОАЕ)

Глобалізаційні процеси у світі, які впливають на відносну відкритість державних кордонів багатьох країн, особливо європейських,

міграція, у тому числі незаконна, мільйонів громадян африканських й азійських держав до країн – членів ЄС, громадян латиноамериканських країн – до США, підвищення ризику терористичних атак, активізація діяльності транснаціональних злочинних угруповань і розширення їх міжнародної злочинної мережі, а також низка інших обставин викликали необхідність у посиленні технологізації правоохоронної діяльності, більш широкому використанні сучасних досягнень науки і техніки у сфері запобігання та протидії злочинності.

Злочинність XXI ст. характеризується не лише появою і значним поширенням нових форм злочинної діяльності, а й осучасненням та інформатизацією останньої. З'являються нові способи вчинення злочинів, поєднані з удосконаленням технічного арсеналу сучасних злочинців. Це стосується як України, так й інших держав світу. Загальновідомо, що кіберзлочинці, які, за даними ООН, щороку незаконно переводять із банківських рахунків потерпілих мільярди доларів США, застосовують не лише власні здібності та спеціальні знання, а й використовують сучасні комп'ютерні системи і технології, спеціальне програмне забезпечення, новітні девайси і гаджети. Наприклад, наразі автовикрадачі у змозі заволодіти будь-яким чужим автомобілем незалежно від його вартості, марки, країни виробництва, наявності тих або інших протиугінних систем. Для цього ними використовується спеціальне обладнання (сканери, датчики, ноутбуки тощо), вартість якого може сягати кількох десятків тисяч доларів США. Не пасуть задніх з огляду на технічне озброєння й сучасні злодії, шахраї, грабіжники.

Зрозуміло, що для успішної протидії злочинності правоохоронні органи повинні користуватись технічним обладнанням, яке має бути принаймні не гіршим за аналогічне оснащення злочинців, які використовують останні ноу-хау у сфері інформаційних технологій.

Необхідно зазначити, що прогресивна світова практика протидії злочинності йде шляхом постійної модернізації та технологізації правоохоронної діяльності. На теперішній час основною її формою в указаній сфері можна назвати розширення мережі камер відеоспостереження в багатьох країнах світу. Що стосується США, країн – членів ЄС та деяких інших держав, то вказаний напрям правоохоронної

роботи там достатньо розвинений. У першу чергу це пов'язується із широкими фінансовими можливостями урядів, спецслужб і поліції указаних країн¹.

Поштовхом до розвитку сучасних технологій у зазначеній царині є теорія кримінології зарубіжних країн, яка обґрунтовує дієвість стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у контролі злочинності. Наприклад, Р. Кларком, новатором ситуаційного запобігання злочинності, указувалось, що одним із напрямів скорочення злочинності є підвищення ризикованості злочинної діяльності. Цього можна досягти, крім іншого, розширенням мережі камер відеоспостереження. Особи із сформованою злочинною мотивацією можуть відмовитись від її реалізації, якщо знатимуть про фіксацію камерами у режимі реального часу всіх подій, які відбуваються або можуть відбутись на потенційному місці кримінального посягання.

Ще однією обставиною, яка посприяла активізації монтажу камер відеоспостереження в тисячах мегаполісів, міст і селищ різних держав світу, є Програма підвищення безпеки у містах ООН-Хабітат (програма «Безпечне місто»). Її запровадження відбулось ще у 1996 р. на прохання мерів багатьох африканських міст, які намагались приборкати поширення насильства й злочинності в урбанізованому середовищі. Станом на 2017 р. ця програма діяла у 77 містах 24 країн світу. ООН особливу увагу приділяє вирішенню різних проблем сучасних мегаполісів, включаючи питання протидії злочинності й забезпечення безпеки громадян, оскільки у світі понад 1 млрд людей мешкає у трущобах, з них більше половини має вік до 25 років². Фактично ця частина населення нашої планети є своєрідним маргіналізованим прошарком, а їх представники – потенційними злочин-

¹ Колодяжний М. Г. Використання сучасних технологій у протидії злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2017 р.) : у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 166–169.

² Обращение Директора-исполнителя ООН-Хабитат по случаю празднования Всемирного дня Хабитат, 1 окт. 2007 г. URL: http://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/5234_98656_WHD%202007%20EDletter%20R.pdf (дата звернення: 27.11.2017).

цями. Тому для недопущення погіршення криміногенної ситуації в багатьох слабorozвинених країнах, до яких, на жаль, можна відносити й Україну, необхідне впровадження сучасних кримінологічних заходів запобігання злочинності. Вони, крім іншого, пов'язуються із технологізацією й інформатизацією правоохоронної діяльності.

Основними напрямками Програми ООН-Хабітат є:

- оцінка рівня криміногенності в місті;
- розробка міської стратегії запобігання злочинності;
- прийняття на підставі такої стратегії спеціального плану профілактики злочинності;
- широке використання сил громадськості у справі протидії злочинності.

Додатковими складовими цієї програми виступають:

- допомога в управлінні справами місцевої громади;
- планування у вирішенні житлових і господарських проблем місцевого населення;
- згуртування містян;
- управління діяльністю на вулицях і в інших громадських місцях тощо¹.

На теперішній час партнерами програми ООН-Хабітат є кілька десятків міст різних держав світу, включаючи: Лондон, Брюссель, Амстердам, Копенгаген, Відень, Дубаї. Програма «Безпечне місто» разом із проектом ООН «Об'єднані розумні міста» (Smart City) впроваджуються й у низці міст пострадянського простору: Москва, Вологда, Ставрополь, Актау, Горіс, Душанбе².

Наприклад, в Україні партнером зазначених програм ООН є м. Вінниця. На впровадження вказаних проектів Вінницькою міською радою відповідним рішенням від 27 лютого 2015 р. № 2050 було затверджено програму «Безпечне місто – 2015». Її основними напрямками є: здійснення відеоспостереження за громадськими місцями й важливими об'єктами; установлення в місті технічних засобів для забезпечення

¹ Safer Cities Programme. URL: <https://unhabitat.org/urban-initiatives/initiatives-programmes/safer-cities/> (дата звернення: 27.11.2017).

² United Smart Cities: towards UNECE-approved smart cities indicators / United Nations Economic Commission for Europe. Lisbon, 2015. P. 9.

безпеки громадян (датчики сповіщення, системи розпізнавання облич і номерних знаків автотранспорту, кнопки виклику поліції, системи зв'язку із диспетчером у ліфтах); створення диспетчерського центру із сучасним обладнанням та програмним забезпеченням, призначеного для оперативного прийняття управлінських рішень, контролю, моніторингу, обробки, аналізу небезпечних і надзвичайних ситуацій та інших функцій; упровадження системи оповіщення місцевого населення для його інформування про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій або вчинення резонансних злочинів¹. Як бачимо, майже всі заходи в межах програм профілактики злочинності «Безпечне місто» мають технічний характер.

Подібні програми прийнято й у низці інших міст України: Чернігові, Житомирі, Маріуполі, Броварах та ін. У Харкові затверджено програму «Безпечне місто Харків», розраховану на 2016–2020 рр. Ураховуючи, що Харківська область межує із зоною проведення АТО (Операції об'єднаних сил), беручи до уваги той факт, що із 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб у Харківській області проживає близько 200 тис., це перетворило Харків на одне із найбільш криміногенних міст України. У зв'язку із цим у межах виконання програми «Безпечне місто Харків» у ньому планується встановити близько 700 камер відеоспостереження в найбільш людних, криміногенних громадських місцях (на площах, у парках, скверах, на перехресті доріг, біля навчальних закладів, правоохоронних органів, органів державної влади і місцевого самоврядування).

Активному впровадженню сучасних технологій у сфері запобігання злочинності сприяє реалізація програми «Розумне місто» (Smart City), до якої приєдналося чимало сучасних мегаполісів у Європі, Північній Америці, Азії і навіть Африці. Наведемо основні складові таких програм та їх значення на прикладі Концепції «Київ смарт сіті 2020», схваленої розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 28 липня 2017 р. №918. Зазначена Концепція спрямована на визначення базових засад подальшого інфраструктурного,

¹ Вінницька міська рада. URL: <http://www.vmr.gov.ua/default.aspx> (дата звернення: 27.11.2017).

технологічного, соціального розвитку столиці України, а також нового вектора трансформації міського простору. У документі зазначається, що сучасні смарт-технології дозволяють:

- скоротити рівень злочинності до 30%;
- прискорити у 3 рази реагування на надзвичайні події;
- прискорити до 5 разів прийняття відповідних управлінських рішень;
- поліпшити у 2 рази фінансові показники розвитку міста;
- скоротити у 2–4 рази споживання тепла, води й електрики;
- зменшити до 20% затори на автошляхах;
- покращити на 15% екологічні показники, включаючи викиди вуглеводню, тощо.

Досягти цього, згідно із Концепцією, можна шляхом реалізації низки напрямів діяльності:

а) використання сучасних інноваційних смарт-технологій, побудованих на принципах використання в управлінні містом елементів штучного інтелекту й залучення до цього процесу великої кількості найрізноманітнішої інформації;

б) поліпшення використання даних, побудови відкритої сервісо-орієнтованої архітектури та зміни моделі управління містом;

в) ефективніша діяльність міської влади в інтересах містян;

г) заміна застарілої функціональної системи управління містом на нову з метою зміни управлінської структури та забезпечення значного зменшення кількості зайвих функцій;

д) створення офісу міського голови «Смарт сіті» для виконання стратегічних завдань щодо трансформації управління згідно з міжнародними стандартами;

е) запровадження електронного урядування містом та сучасної системи надання послуг;

є) створення інноваційних ринків міської економіки;

ж) запровадження моделей партнерства влада – громадянськість – влада для розв'язання нагальних проблем міста тощо¹.

¹ Про схвалення Концепції «Київ смарт сіті 2020» : розпорядж. Київ. міс. держ. адмін. від 28 лип. 2017 р. №918. URL: <https://kyivcity.gov.ua/news/52989.html> (дата звернення: 12.02.2018).

Крім посилення технологізації провідних міст світу, включаючи деякі українські обласні центри, планується будівництво нових «розумних міст» ХХІ ст., які включатимуть останні know how у всіх без винятку сферах і напрямках життєдіяльності. До таких міст належать:

1) Неом (Саудівська Аравія) – до 2025 р. влада країни планує інвестувати 500 млрд дол. США на створення міста нового покоління із найвищим рівнем безпеки й комфорту для його мешканців;

2) Масдар-сіті (ОАЕ) – місто має стати одним із найекологічніших через майже нульові викиди негативних речовин у навколишнє середовище й одним із найтехнологічніших. Завершити його будівництво планується до 2030 р.;

3) Мідар-сіті (Монголія) – повинно у 2030 р. перетворитись на найсучасніше місто цієї країни. Його мають звести за проектом відомого німецького архітектора Ш. Шміца на півдні монгольського міста Улан-Батор. Чисельність Мідар-сіті становитиме 300 тис. осіб. Своєрідною візитівкою міста буде найбільша у світі статуя Будди;

4) Лінганг Нью Сіті (КНР) – нове портове місто поблизу Шанхая на 800 тис. мешканців. Проектуванням міста займалось архітектурне бюро Gerkan, Marg & Partners із ФРН;

5) Сонгдо (Південна Корея) – побудовано шляхом штучного обміління 6 км² моря. Станом на початок 2018 р. у ньому вже проживали близько 100 тис. мешканців. Усі сервіси, міські служби, органи поліції підключено до цифрової мережі, місто обладнано великою кількістю камер відеоспостереження й різноманітними сенсорами для створення безпечного середовища та комфортного проживання;

6) Еко Атлантік Сіті (Нігерія) – найамбітніший інфраструктурний проект для сучасної Африки, який полягає в будівництві сучасного міста шляхом намівання ґрунту й відповідно штучного збільшення корисної міської площі. Воно має враховувати останні досягнення науки і техніки для життя 250 тис. найбільш заможних нігерійців та інших представників африканського населення;

7) Бельмонт-Смарт-Сіті (США, штат Арізона) – його друга назва «Білл Гейтс Сіті», оскільки відомий мільярдер фінансує вказаний проект. Бельмонт-Смарт-Сіті будується неподалік від міста Фенікс й розраховане на 200 тис. мешканців. Планується, що це місто має широко застосовувати технології Smart Home і Smart Work для покращення життя громадян удома та на роботі;

8) житловий квартал Квейсайд (місто Торонто, Канада) – друга назва кварталу «Гугл місто», оскільки вказана компанія здійснює фінансування його будівництва. У цьому кварталі проживатимуть 10 тис. осіб. Особливостями останнього мають стати відсутність сміття на вулицях, автомобільних заторів, чисте повітря та інші важливі речі, не властиві більшості міст у різних країнах¹.

Основним засобом забезпечення безпеки і контролю над життєдіяльністю громадян відповідно до концепції Smart City є система CCTV (Closed Circuit Television). Вона являє собою систему телебачення замкнутого контуру та існує в західних країнах ще з 60-х рр. XX ст. Однак на відміну від звичайних камер відеоспостереження системи відеонагляду останнього покоління включають інтелектуальне програмне забезпечення, здатне обробляти й порівнювати великі масиви даних із метою розкриття злочинів та їх профілактики.

Традиційно камери відеоспостереження встановлюються органами місцевої влади, органами поліції у громадських місцях, приватними охоронними агенціями – на певних охоронюваних об'єктах (у супермаркетах, магазинах, установах, на підприємствах, в організаціях), громадянами – у будинках, на території домоволодінь. У перші десятиліття функціонування системи відеоспостереження правозахисними організаціями, окремими громадянами подавались численні позови до судів щодо порушення в такий спосіб їх права на приватне життя. З метою розв'язання публічних спорів у цій сфері, наприклад, Верховний Суд США своїми рішеннями констатував, що система

¹ Спесен Г., Малий М. Нові розумні міста, які «з нуля» будують в усьому світі. URL: <http://www.dw.com/uk> (дата звернення: 12.02.2018).

відеоспостереження не порушує 1-шу і 4-ту поправки до Конституції цієї країни. Навпаки, ця система визнана ефективним методом профілактики злочинності, оскільки спрямована на захист прав американців, забезпечення належного рівня безпеки, полегшення діяльності спецслужб і поліції¹.

Наразі поліція жодної країни не уявляє свою роботу без систем відеоспостереження. До переліку міст різних країн світу з найбільшою кількістю камер відеоспостереження входять:

- 1) Пекін (КНР) – 470 тис. камер;
- 2) Лондон (Велика Британія) – 420 тис. камер;
- 3) Ухань (КНР) – 250 тис. камер;
- 4) Москва (Російська Федерація) – 140 тис. камер;
- 5) Чунцин (КНР) – 100 тис. камер;
- 6) Чикаго (США) – понад 17 тис. камер (на балансі міської влади);
- 7) Х'юстон (США) – близько 17 тис. камер (на балансі міської влади);
- 8) Нью-Йорк (США) – близько 4,5 тис. камер (на балансі міської влади)².

Система on-line відеомоніторингу є пріоритетним напрямом діяльності поліції багатьох країн. Узагалі цей ринок у світовому масштабі сягає 16 млрд дол. США. Причому найбільша частка (20,7%) цього ринку припадає на китайську компанію HikVision, частина акцій якої належить уряду КНР³. Це зумовлено тим, що вказана компанія бере участь у грандіозних бізнес-проектах, успішна реалізація яких сприяє позитивній динаміці монтажу камер відеоспостереження по всій КНР. Зокрема, у 2018 р. їх налічувалось аж 170 млн, а до 2020 р. у КНР планується встановити до 400 млн одиниць високотехнологічних камер відеонагляду, оснащених сис-

¹ Video surveillance policy of Colville. URL: http://www.colville.wa.us/docs/PARKS/VID_SURV.pdf (дата звернення: 27.11.2017).

² Beijing Now Most-Watched City In The World; London And Chicago Look On In Envy. URL: <http://www.pajiba.com/miscellaneous/which-cities-have-the-widest-cctv-coverage-in-the-world-.php> (дата звернення: 28.11.2017).

³ HikVision – остановите Китай пока не поздно. URL: <https://habrahabr.ru/company/intents/blog/318426/> (дата звернення: 28.11.2017).

темами штучного інтелекту¹. Вона здатна у великому натовпі виявляти за певними ознаками осіб, які становлять інтерес для органів кримінальної юстиції.

Удалим прикладом мережі камер відеоспостереження у КНР є система відеонагляду в місті Чунцин з населенням 4 млн чоловік. Станом на 2012 р. у цьому місті вже було встановлено близько 100 тис. відеокамер, кількість яких найближчим часом планується довести до 500 тис. На цю програму урядом і мерією міста виділено 27 млрд юанів (4 млрд дол. США). Ще в одному китайському місті Ухань з населенням 6,5 млн чоловік встановлено 250 тис. відеокамер. І витрачений на це набагато менший розмір коштів – 1 млрд юанів (160 млн дол. США), що пояснюється використанням у більшості випадків не нових камер, а тих, які раніше вже використовувались².

У цілому КНР відзначається запровадженням найсучасніших новацій у цій сфері. Частина камер відеоспостереження в цій державі обладнана так званою смарт-системою, що дозволяє розпізнавати обличчя людей. У більшості китайських міст указана технологія дає можливість поліції розкривати злочини або виявляти осіб, які розшуковуються. Управління поліції міського округу Чженчжоу китайської провінції Хенань пішло ще далі й у 2017 р. почало використовувати спеціальні сонцезахисні окуляри, оснащені системою розпізнання обличчя людей. Указана технологія дозволяє непомітно для оточуючих сфотографувати обличчя перехожого й порівняти його із фотографіями, які зберігаються в поліцейській базі даних. Нетривалий період використання таких «розумних» окулярів дозволив затримати сімох осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів³.

¹ У Китаї камера розпізнала підозрюваного серед 60 тис. людей. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43760056> (дата звернення: 16.04.2018).

² Китайский «бутерброд» – камеры видеонаблюдения тонким слоем по мегаполису. URL: <http://secnews.ru/foreign/17085.htm#axzz4zixucCrP> (дата звернення: 28.11.2017).

³ Clark B. These Chinese facial recognition glasses are a dystopian nightmare come true. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/02/08/chinese-facial-recognition-glasses-are-a-dystopian-nightmare-come-true/> (дата звернення: 09.02.2018).

**Застосування технології CCTV і штучного інтелекту
у сфері запобігання злочинності за кордоном**

Використання поліцією КНР «розумних» окулярів

Останнім часом комерціалізація сфери високих технологій при запобіганні злочинності сприяє не лише підвищенню темпів її розвитку в багатьох країнах світу, а й більш активному впровадженню у практику профілактики різних злочинів. Яскравим прикладом у цьому контексті є знову ж таки КНР. Зокрема, у 2018 р. компанія Watrix розробила систему штучного інтелекту, що дозволяє визначати конкретних злочинців за їх ходою на відстані до 50 м. Причому наявність відкритого обличчя є не обов'язковою. Указана технологія спрацьовує навіть за умови штучної зміни ходи особою шляхом кульгання. Висока ефективність цієї програми, що досягає 94%, звернула на неї увагу з боку поліції Пекіна та Шанхая¹. Зазначена технологія також розробляється спеціалістами з Японії, Великої Британії та США.

У китайських містах Шанхай і Пекін відеокамери використовують ще й для дотримання громадянами правил дорожнього руху. У цих містах поширена практика, коли обличчя пішохода-порушника по-

¹ Clark B. China has a new surveillance tool that identifies citizens by how they walk. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/11/07/china-has-a-new-surveillance-tool-that-identifies-citizens-by-how-they-walk/> (дата звернення: 12.11.2018).

міщають на спеціальному великому телевізійному екрані, що знаходиться на перехресті вулиць. Для того щоб видалити своє обличчя із своєїрідної громадської дошки ганьби, порушник правил дорожнього руху має сплатити штраф розміром 20 юанів (3 дол. США). Уряд і поліція КНР покладають великі надії на сучасні технології та їх використання у сфері запобігання злочинності. Планується, щоб КНР до 2030 р. стала світовим лідером у застосуванні штучного інтелекту¹, у тому числі при виявленні, розслідуванні та профілактиці злочинів.

До недавнього часу світовим лідером за кількістю камер відеоспостереження був Лондон. Ця практика була започаткована у Великій Британії ще у 60-х рр. XX ст., і вже у 1996 р. усі великі міста цієї країни мали розгалужену систему відеонагляду, яка складається із 1,85 млн подібних пристроїв. Хоча Лондон поступається деяким китайським містам за кількістю камер, однак перевершує їх за якісними показниками: співвідношення камер на одного мешканця (1 : 14 відповідно), широта покриття території тощо. Наприклад, наразі 41 % громадських місць у Лондоні оснащені засобами відеоспостереження².

Слід зазначити, що використанню сучасних технологій у сфері протидії злочинності приділяється достатня увага й у деяких країнах пострадянського простору. Наприклад, у Російській Федерації було розроблено Концепцію і План заходів побудови та розвитку апаратно-програмного комплексу «Безпечне місто» та затверджено у 2014 р. і 2016 р. відповідно. Указані документи спрямовані на відслідковування появи і можливе відвернення різних ситуацій, пов'язаних не лише із злочинами та правопорушеннями, терористичними атаками, конфліктами, а й із природними катаклізмами, техногенними катастрофами, біолого-соціальними й екологічними загрозами та ін. Основним засобом реалізації Концепції «Безпечне місто» в Російській Федерації є саме система відеоспостереження як на транспорті, так

¹ Большой брат: зачем в Китае столько камер слежения? URL: <http://www.bbc.com/russian/media-41764697> (дата звернення: 28.11.2017).

² Top 5 Cities with the Largest Surveillance Camera Networks. URL: <http://vintechology.com/2011/05/04/top-5-cities-with-the-largest-surveillance-camera-networks/> (дата звернення: 28.11.2017).

і в інших громадських місцях¹. Подібні програми приймаються у Російській Федерації й на місцевому рівні, включаючи Москву, де у 2016 р. була затверджена Державна програма міста Москви «Безпечне місто» на 2012–2018 роки².

У Москві встановлено близько 140 тис. відеокамер, з них: 98 тис. – біля під'їздів житлових будинків; 20 тис. – у дворах житлових кварталів; 6 тис. – у закладах освіти (школах, коледжах, ліцеях, вищих учбових закладах); 2,5 тис. – у місцях масового скупчення людей; 1 тис. – на об'єктах торгівлі й надання послуг; 200 од. – на будівельних майданчиках; 12,3 тис. – в інших місцях. У Москві лише 10% під'їздів будинків не оснащені відеонаглядом. Причому в столиці Росії роботу системи відеоспостереження обслуговують 3 компанії, які передають відеоматеріали до єдиного центру зберігання даних, місцезнаходження якого є засекреченим³.

За даними МВС Російської Федерації, протягом 2007–2013 рр. на державну і регіональні програми «Безпечне місто» було витрачено 26,4 млрд рублів (близько 450 млн дол. США). Різні елементи цього напряму профілактики злочинності реалізуються у 80 суб'єктах цієї держави. Програма «Безпечне місто» в Росії включає не лише встановлення камер відеоспостереження на автошляхах, у громадських місцях різних міст. Вона стосується також кнопок екстреного виклику поліції (близько 8 тис. одиниць), технічних засобів виявлення й знешкодження зброї, вибухових речовин (на 953 об'єктах)⁴.

У США порівняно з КНР, Великою Британією і навіть Російською Федерацією офіційно менше камер відеоспостереження. Однак цей

¹ Концепция построения и развития аппаратно-программного комплекса «Безопасный город». URL: http://www.mchs.gov.ru/dop/Bezopasnij_gorod/Koncepcija_trebovaniya_metodicheskie_rek (дата звернення: 29.11.2017).

² Государственная программа города Москвы «Безопасный город» на 2012–2018 годы. URL: <http://drbez.mos.ru/legislation/programms/2934345> (дата звернення: 29.11.2017).

³ Как устроена городская система видеонаблюдения. URL: <http://www.the-village.ru/village/business/how/242887-video> (дата звернення: 30.11.2017).

⁴ Обзор о ходе реализации региональных программ профилактики правонарушений в субъектах Российской Федерации / МВД Рос. Федерации. Москва, 2014. 17 с.

показник є умовним, оскільки більшість такого обладнання належить не державним установам і поліції, а приватним компаніям і фірмам. Ось чому в США відсутня узагальнена статистика щодо кількості камер відеоспостереження. Однак у разі вчинення злочину поліція і спецслужби США мають право використовувати записи камер для здійснення оперативно-розшукових і слідчих заходів. У Чикаго, незважаючи на відносно невелику, порівняно з іншими містами світу, кількість відеокamer (17 тис. одиниць), має місце сучасна централізована система управління й обробки отриманої відеоінформації. Для цього створена національна система безпеки Virtual Shield (Віртуальний щит), яка, крім самих камер, включає майже 1 тис. км волоконної оптики, що охоплює все Чикаго. Для обробки одержаних даних функціонує міський операційний центр, співробітники якого у разі виявлення ознак злочину або осіб, які розшукуються правоохоронними органами, повідомляють про це поліцію¹. На теперішній час система відеонагляду в Чикаго є найбільш сучасною в США.

Для поширення практики запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів шляхом монтажу систем відеоспостереження у громадських місцях у США приймаються спеціальні програми за участю місцевих органів влади та поліції. Однією з таких є Програма відеоспостереження міста Колвілл, що у штаті Вашингтон (City of Colville Video Surveillance Policy), з населенням 4,5 тис. чоловік. Указана Програма визначає принципи її реалізації, основних суб'єктів, засоби впровадження². Однак її головне значення полягає в нормативному закріпленні важливого напрямку профілактики злочинності з використанням сучасних технічних досягнень, до якого належить система CCTV (відеоспостереження замкнутого контуру).

До речі, в Україні поступово змінюється розуміння сучасної практики запобігання злочинності й місця в ній сучасних технологій. Це виражається, наприклад, у закріпленні в деяких програмах профілак-

¹ Top 5 Cities with the Largest Surveillance Camera Networks. URL: <http://vintechtechnology.com/2011/05/04/top-5-cities-with-the-largest-surveillance-camera-networks/> (дата звернення: 28.11.2017).

² City of Colville Video Surveillance Policy. URL: http://www.colville.wa.us/docs/PARKS/VID_SURV.pdf (дата звернення: 29.11.2017).

тики злочинності заходів, що охоплюються досліджуваною стратегією. Так, у Регіональній програмі забезпечення публічної безпеки і порядку в Харківській області на 2016–2017 роки передбачено:

- придбання й встановлення систем відеонагляду, стаціонарних переговорних апаратів термінового виклику поліції;
- забезпечення правоохоронних органів сучасним апаратно-програмним комплексом (смарт-камерами) аналізу інформації телекомунікаційних систем;
- інформування населення про необхідність вжиття заходів щодо посилення охорони свого майна, установлення охоронної сигналізації, домофонів, укріплення входних дверей;
- сприяння покращенню освітлення населених пунктів, під'їздів житлових будинків, прибудинкової території;
- виготовлення інформаційних матеріалів для посилення кримінологічної поінформованості громадян щодо убезпечення власного майна, життя і здоров'я від злочинних посягань тощо¹.

Однак усе перелічене фактично перекреслюється важливим зауваженням цієї Програми, згідно з яким указані заходи реалізовуватимуться лише за умови наявного фінансування. Тобто в держави наразі є розуміння необхідності зміни існуючої правоохоронної моделі, але відсутні надійні джерела її фінансування. Без цієї вимоги неможлива ефективна система сучасної профілактики злочинності. Це те саме, що діагностувати важкохворому захворювання, виписати йому необхідні ліки, однак не забезпечити останніми, через що людина може померти. Звідси виникає питання: а навіщо взагалі існують лікарі й система охорони здоров'я й відповідно поліцейські й система кримінальної юстиції, якщо вони не здатні реально виконати покладені на них функції? Цей приклад демонструє, з одного боку, важливість наявності фінансових ресурсів для впровадження сучасних технологій у сфері запобігання злочинності, а з другого – указує на

¹ Регіональна програма забезпечення публічної безпеки і порядку в Харківській області на 2016–2017 роки. URL: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-zabezpechennya-publichnoji-bezpeki-i-poryadku-v-kharkivskij-oblasti-na-2016-2017-roki/15315-normativni-dokumenty> (дата звернення: 12.12.2017).

недостатність таких ресурсів в Україні, ураховуючи глибоку фінансову, банківську і соціально-економічну кризу в нашій державі.

У багатьох країнах також здійснюються спроби використання сучасних технологій і штучного інтелекту у сфері запобігання та протидії злочинності. Традиційно такий підхід застосовувався у стаціонарних камерах відеоспостереження. Однак поліцією США планується оснастити патрульні автомобілі відповідними смарт-камерами з оглядом у 360 градусів. Їх технічні можливості не лише дозволятимуть здійснювати динамічний моніторинг ситуації на вулицях американських міст, а й визначатимуть у режимі реального часу злочинців, які розшукуються; осіб, які мають при собі холодну чи вогнепальну зброю; осіб, які зникли без вісті; автомобілі, що викрадені й перебувають у розшуку¹, та ін.

Останні дослідження західних учених показують, що штучний інтелект із застосуванням математичних методів може успішно використовуватись для прогнозування злочинності на місцевому рівні. Застосування спеціального програмного забезпечення дозволяє моделювати майбутню поведінку окремих осіб, виходячи з особливостей їх соціально-демографічної (стать, вік, наявність роботи, рівень доходів, місце проживання, наявність зв'язків із кримінальним світом) і кримінально-правової (притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності, судимість) характеристики. Іншими словами, цілком можливо запобігти злочину ще до моменту його вчинення, тобто на стадії формування злочинної мотивації, готування до злочину чи замаху на нього.

Зокрема, у 2016 р. уряд КНР доручив компанії China Electronics Technology Group розробити так звану систему передбачення злочинності. Вона включає: інформацію з камер відеоспостереження всієї країни; відомості майже на кожного громадянина КНР, що містяться у міністерстві державної безпеки цієї держави; доступ до банківських рахунків громадян; дані про пошукові запити в Інтернеті тощо. Звідси,

¹ Камеры с искусственным интеллектом помогут полицейским вычислять преступников. URL: <https://psm7.com/news/kamery-s-iskusstvennym-intellektom-pomogut-policejskim-vychislyat-prestupnikov.html> (дата звернення: 29.11.2017).

наприклад, придбання особою з невеликим рівнем доходів дорогої речі може вказувати на вчинення нею корисливого злочину. Так само часті дзвінки громадянином до певної країни світу, де в нього немає родичів чи друзів, є ознакою зайняття терористичною чи іншою незаконною діяльністю¹. Безперечно, що існують ризики зловживання даними такої системи і можливості для порушення прав громадян. Разом із тим подібні технології з обробки великого масиву кримінологічно значущих відомостей виглядають доволі перспективними з огляду на їх використання у сфері прогнозування злочинності та її профілактики.

Можливості штучного інтелекту (спеціального програмного забезпечення) запроваджуються не лише в роботі поліції. Так, у США в 2017 р. авіакомпанією JetBlue Airways почав реалізовуватися пілотний проект щодо використання системи розпізнання облич пасажирів, яким для того, щоб потрапити на борт літака, навіть не обов'язково діставати паспорт із кишені, – штучний інтелект здатний зареєструвати пасажирів в автоматичному режимі². Ця система дозволяє не лише полегшити роботу співробітників авіакомпанії, які реєструють пасажирів, зменшити час реєстрації останніх, а й визначити осіб, які розшукуються правоохоронними органами і намагаються змінити місце свого перебування.

Розвиток сучасних технологій, поява елементів штучного інтелекту сприяють розвиткові кримінологічного знання, а також поверненню до теорій, що були з певних причин необґрунтовано відкинуті більшістю наукової спільноти як такі, що не витримують критики. Ідеться про відому теорію природженого злочинця, запропоновану у XIX ст. відомим італійським психіатром Ч. Ломброзо. Ученими Шанхайського університету вдалось додатково обґрунтувати й довести на практиці дієвість цієї теорії. Для цього вони розробили глибоку нейронну мережу (аналог штучного інтелекту), здатну роз-

¹ Mortimer C. China's security boss planning to use AI to stop crime before it even happens. *Independent*. 2017. 22 September. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-ai-crimes-before-happen-artificial-intelligence-security-plans-beijing-meng-jianzhu-a7962496.html> (дата звернення: 16.11.2018).

² Начато тестирование системы, распознающей лица. URL: <http://portaltele.com.ua/news/technology/nachato-testirovanie-sistemy-raspoznayushhej-litsa.html> (дата звернення: 29.11.2017).

пізнавати злочинців за їх фотографіями. До цієї мережі було внесено паспортні фотографії облич 1 856 чоловіків без шрамів, вус та борід. Вік чоловіків був від 18 до 55 років. Половина представленої вибірки була злочинцями, які вчинили різні злочини (крадіжки, підробка документів, зґвалтування, убивства), а інша половина – законослухняними громадянами. Крім того, представники вибірки мали відношення до різних соціальних груп. Виявилось, що розроблене know how здатне правильно ідентифікувати обличчя злочинців з точністю 89,5%. Зокрема, ключовими характеристиками для впізнання стали: угнутість верхньої губи (у злочинців більша на 23%); відстань між внутрішніми кутами очей (у злочинців менша на 6%); кут між лініями, проведеними від краю носа до куточків губ (у злочинців вужче на 20%). Також китайські науковці дійшли до таких висновків: законослухняні громадяни більш схожі один на одного на відміну від злочинців; соціальний стан як злочинців, так і законослухняних осіб впливає на особливості морфології їх обличчя¹.

Активним учасником програми ООН-Хабітат є Об'єднані Арабські Емірати. У цій країні багато років поспількладаються значні кошти в запровадження різних елементів проекту «Безпечне місто». Ця держава стала першою у використанні роботів для здійснення поліцейських функцій. У 2017 р. роботи-поліцейські почали працювати у Дубаї. Ці машини можуть розмовляти на 6 мовах і виконувати прості завдання, що не передбачають застосування сили і зброї: моніторинг ситуації у громадських місцях, надання консультацій і порад місцевим мешканцям і туристам та ін. Планується, що повномасштабне впровадження діяльності роботів-поліцейських у Дубаї відбудеться у 2020 р., а до 2030 р. чисельність «роботів» у цьому місті має бути доведена до 25%-го показника у структурі штату місцевого департаменту поліції². Як бачимо, сценарії фантастичних ху-

¹ Нейросеть научили определять преступников по лицам. URL: <http://tehnot.com/nejroset-nauchili-opredelyat-prestupnikov-po-litsam/> (дата звернення: 28.11.2017).

² В Дубае начнет работать первый робот-полицейский. URL: <http://www.pravda-tv.ru/2016/10/18/260948/v-dubae-nachnet-rabotat-pervyj-robot-policejskij> (дата звернення: 30.11.2017); Первый робот-полицейский приступил к работе в полиции Дубая. URL: https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201706011613-svza.htm (дата звернення: 02.02.2018).

дожних фільмів та книг про роботів і високі технології на теперішній час поступово перетворюються на реальність.

Застосування робототехніки поліцією міста Дубаї (ОАЕ)

Сучасні переважно дорогі технології широко застосовують і для запобігання тероризму, бандитизму, наркозлочинності та іншим формам організованої злочинної діяльності. Більшість із них використовуються у США, наприклад:

- технології, які дозволяють бачити скрізь стіни (ЗРРВ – зворотнорозсіяне рентгенівське випромінювання);
- технології для здійснення електронного стеження із застосуванням глобальних навігаційних систем (антитерористична батарейка, квантова точка на карті, використання RFID-чипів, технології унікальних запахів, біомаркери, тривимірне моделювання людського обличчя, супутникове стеження за мобільними телефонами, електронне антитерористичне спостереження)¹;

¹ Овчинский В. С. Криминология цифрового мира : учеб. для магистратуры. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2018. С. 313–326.

– GIS-технології, тобто технології геоінформаційних систем (GPS у США, GALILEO в країнах ЄС). Вони дозволяють здійснювати дистанційне зондування поверхні Землі з метою ефективної протидії наркозлочинності, незаконній вирубці лісових насаджень, угонам автотранспорту, незаконному полюванню на диких тварин тощо¹.

Останніми роками відомими світовими корпораціями вкладаються сотні мільйонів доларів США у високі технології, зокрема пов'язані з читанням думок людей. Таке на перший погляд нереальне завдання стає можливим завдяки вживлянню в кору головного мозку людини невеликого пристрою або приєднання відповідних електродів, здатних реагувати на нервово-м'язові сигнали, що посиляються мозком на обличчя. Точність цієї технології сягає 92% і не є читанням думок у чистому вигляді, а лише дозволяє інтерпретувати команди мозку м'язам обличчя навіть за відсутності звуку мови. Істотних результатів у цій сфері досягли науковці Каліфорнійського університету (США). Також компанія Facebook розробляє технології щодо вводу тексту до повідомлень у смартфоні без рук користувача, тобто лише за допомогою його думок. Подібні дослідження здійснює компанія Microsoft, яка отримала кілька патентів щодо використання мозкової активності людини для управління програмним забезпеченням персонального комп'ютера².

Можна сказати, що подібні футуристичні технології цілком придатні для їх упровадження з метою профілактики злочинів із боку осіб, які мають «неправильні» думки, спрямовані на вчинення певних кримінальних правопорушень. Однак це – завдання майбутнього, хоча і не такого далекого, як здається на перший погляд.

Сучасні технології у сфері запобігання злочинності в зарубіжних країнах пов'язуються не лише із складною системою відеоспостереження, штучним інтелектом, а й із набагато простішими технічними засобами і методами профілактики різних кримінальних посягань,

¹ Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. С. 325.

² Elgan M. Mind-reading tech is here (and more useful than you think!). URL: <https://www.computerworld.com/article/3268132/emerging-technology/mind-reading-tech-is-here-and-more-useful-than-you-think.html> (дата звернення: 15.11.2018).

які за своєю ефективністю мало чим поступаються складному й дорогому технічному обладнанню. Так, у США почастишали випадки згвалтування дівчат з використанням наркотику під назвою «Препарат хижака». Ця речовина задурманює свідомість і підвищує потенцію жертв, чим і користуються злочинці. Для протидії таким злочинам три дівчини-студентки винайшли спеціальну соломинку (лакмусовий папірець), яка синіє в разі, якщо її опустити у склянку з напоєм, що містить указаний підступний наркотик¹. Цим винаходом зацікавились деякі відділки поліції та керівництво окремих коледжів й університетів США.

Значущою і певною мірою інноваційною із кримінологічної точки зору є профілактична програма «Руки геть» (Hands-Off), яка стартувала у Великій Британії у 2008 р. та продовжує здійснюватись до теперішнього часу. Зокрема, у деяких британських школах у межах учбової програми підліткам віком 13–14 років роз'яснюються можливості використання ДНК для запобігання крадіжкам зі зломом. На лабораторних заняттях учителі рекомендують учням самостійно отримувати власну ДНК і ДНК членів своєї родини, перемішувати її із клеєм і маркувати цією речовиною предмети майна у власному будинку. За висновками спеціалістів, ця програма має важливе профілактичне значення, оскільки використання такого своєрідного ноухау зменшує віктимність її учасників, підвищує ймовірність знаходження промаркованого майна при його викраденні, а також не допускає можливості вчинення вказаних злочинів із боку самих підлітків, які беруть участь у таких експериментах².

Аналогічні приклади існують і в Японії, яка відзначається комплексним підходом запобігання злочинності. Крім широкого залучення громадськості до профілактики злочинів, ця країна характеризується повсюдним використанням сучасних технологій у вказаній сфері.

¹ Куліченко І. Американські школярки винайшли спосіб врятуватися від згвалтування. URL: <http://firstsocial.info/news/amerikanski-shkolyarki-vinayshli-sposib-vryatuvatisya-vid-zgvaltuvannya> (дата звернення: 28.11.2017).

² European Crime Prevention Network. URL: <http://www.eucpn.org/goodpractice/showdoc.asp?docid=293> (дата звернення: 30.11.2017).

Так, японська компанія Secom у 2012 р. розробила міні-гелікоптер, який за зовнішнім виглядом нагадує безпілотні літальні апарати, що використовуються Збройними Силами України при проведенні анти-терористичної операції (Операції об'єднаних сил) у Донецькій і Луганській областях. Цей дрон здатний підніматися у повітря на кілька десятків метрів завдяки чотирьом пропелерам. Пристрій оснащений GPS-датчиками для здійснення патрулювання певної території; високоякісною відеокамерою – для відео- і фотофіксації певних об'єктів чи осіб; світлодіодними лампами – для енергозберігаючого якісного освітлення місцевості, що фіксується в нічний час. Цей винахід використовується приватними компаніями у сфері охорони і безпеки. Але останнім часом до нього виявила зацікавленість поліція Японії, яка планує закупити кілька таких апаратів для здійснення патрулювання вулиць з метою виявлення злочинів і правопорушень, а також осіб і автотранспорту, які перебувають у розшуку, у найбільш криміногенних японських містах. Вартість дрона складає близько 5 тис. єн (42 дол. США)¹.

Також компанія Toshiba розробила зумер DB-82. Він розрахований переважно на жінок і дітей, які являють собою найбільш уражені та віктимізовані категорії населення. Принцип роботи представленого водонепроникного пристрою є нескладним: у разі перебування власника пристрою у стані небезпеки чи у випадку здійснення (спроби здійснення) на нього кримінального посягання після висунення невеличкої булавки із DB-82 останній видає потужну сирену потужністю 95 Дб² (майже дорівнює силі звуку пасажирського літака, що злітає). Перебування злочинця у надзвичайно шумній обстановці надає, таким чином, його діям очевидності, значно підвищує шанси бути викритим і затриманим свідками події чи поліцією. Тому у власника вказаного винаходу є великі шанси залишитись неушкодженим і зберегти власне майно.

¹ Lewis A. World's First Flying Crime-prevention Robot Unveiled in Japan. URL: <http://www.gadg.com/2012/12/28/worlds-first-flying-crime-prevention-robot-unveiled-in-japan-video> (дата звернення: 28.11.2017).

² Toshiba to launch waterproof DB-82 crime prevention buzzer in Japan. URL: <http://newlaunche.com/archives/toshiba-to-launch-waterproof-db-82-crime-prevention-buzzer-in-japan.php> (дата звернення: 28.11.2017).

В Японії можна відзначити ще один винахід, що останнім часом набув значного поширення при застосуванні стратегії зменшення можливостей учинення корисливих і корисливо-насиленницьких злочинів. Ідеться про своєрідні помаранчеві шари під назвою «Бохан ю кара бору» розміром із бейсбольний м'яч. Вони здебільшого використовуються в магазинах, торговельних мережах, банках, інших фінансових установах і розміщуються біля каси. Призначення шарів наступне: у разі здійснення крадіжки, грабежу, розбою чи іншого злочину продавець або касир можуть кинути цей кольоровий шар у злочинця чи у автомобіль, на якому винний зникає з місця вчинення злочину. Під час удару шар лопається і помічає винного у помаранчевий колір, завдяки чому в поліції та громадськості значно підвищуються шанси виявити й затримати злочинця з особливою помаранчевою відміткою. За оцінками Агентства національної поліції Японії, зазначені шари застосовуються лише у 3% учинених злочинів¹. Однак це не означає, що вони не виконують свого основного призначення. Навпаки, профілактична дія шарів проявляється в антикриміногенному психологічному впливі на осіб, які є носіями злочинної мотивації на вчинення перелічених кримінальних посягань. Цей вплив проявляється у підвищенні шансів їх відмови від реалізації злочинного умислу. В Японії великі торговельні мережі закупають указані шари для запобігання злочинам.

Необхідно зазначити, що проведені в Японії соціологічні дослідження громадської думки щодо використання робототехніки й інших інноваційних рішень у сфері запобігання злочинності показують у цілому схвальне ставлення японців до подібних ідей. Зокрема, 55,3% опитаних указали, що вони готові придбати роботів і використовувати інші технічні розробки для охорони власного житла². Тому позитивне ставлення японців до сучасних технологій у сфері запобігання злочинності, а також наявність великого попиту на вказану високотехно-

¹ These Orange Balls Are Preventing Crime In Japan. Here's How They Work. URL: <http://wonderfulengineering.com/these-orange-balls-are-preventing-crime-in-japan-heres-how-they-work> (дата звернення: 30.11.2017).

² Robo-cop or robo-hoover? URL: <http://whatjapanthinks.com/2005/10/27/robo-cop-or-robo-hoover> (дата звернення: 30.11.2017).

логічну продукцію в цій державі стимулюють її виробництво й використання в діяльності багатьох суб'єктів запобіжної діяльності.

Застосування помаранчевих шарів для запобігання крадіжкам в Японії

Виходячи із наведеного матеріалу, можна дійти висновку, що основним проявом застосування сучасних технологій у правоохоронній діяльності в зарубіжних країнах є системи відеоспостереження. Однак вони мають як позитивні, так і негативні боки. Позитивні аспекти цього напрямку профілактики злочинності виявляються у:

а) заощадженні бюджетних коштів. Наприклад, у Чикаго 1 дол. США, витрачений на функціонування системи міського відеоспостереження, заощаджує понад 4 дол. США, які в разі вчинення злочину були б витрачені на діяльність органів кримінальної юстиції, тримання засудженого в установі виконання покарання, компенсацію державою шкоди жертві злочину¹. За словами мера Чикаго, система міського відеоспостереження є одним із кращих способів заощадження коштів платників податків²;

б) можливості затримати злочинців за «гарячими» слідами;

в) спрощенні розслідування вчиненого злочину;

¹ Rao S., La Vigne N. Five ways to reduce crime. URL: <https://www.urban.org/urban-wire/five-ways-reduce-crime> (дата звернення: 30.11.2017).

² Top 5 Cities with the Largest Surveillance Camera Networks. URL: <http://vintechology.com/2011/05/04/top-5-cities-with-the-largest-surveillance-camera-networks/> (дата звернення: 28.11.2017).

- г) зборі всіх необхідних доказів;
- д) установленні очевидців кримінальної події;
- е) виявленні й подальшому затриманні співучасників злочину;
- є) пошуку зниклих без вісті осіб тощо.

Негативні прояви вказаного напряму стратегії зменшення можливостей учинення злочинів мають правовий, етичний і моральний аспекти. Очевидно, що існують великі ризики порушення норм законодавства про конфіденційність приватного життя громадян. На це вказують матеріали відомого антишпигунського порталу WikiLeaks, який дозволяє зрозуміти всю серйозність цієї проблеми. У березні 2017 р. указаним порталом було викладено в мережу Інтернет у відкритому доступі черговий великий пакет секретних матеріалів ЦРУ (Центрального розвідувального управління США), які збирались цією спеціальною службою протягом 2013–2016 рр. За матеріалами WikiLeaks, ЦРУ, як, напевно, й інші спецслужби, вдається до різних форм протизаконної діяльності, що посягають на приватне життя громадян різних країн і втручаються у діяльність органів державної влади, а саме:

- створення вірусного програмного забезпечення, здатного прослуховувати розмови, знімати інформацію з каналів зв'язку;
- здійснення кібератак на урядові установи різних держав з використанням «почерку» конкретних хакерів з метою укриття слідів вчинених кіберзлочинів;
- «зламування» смартфонів, планшетів на базі iOS й Android, що належать відомим політикам і бізнесменам (наприклад, матеріали WikiLeaks стали приводом для звинувачень у 2015 р. урядом ФРН щодо прослуховування німецьких політиків з боку американських спецслужб¹);
- створення спеціальних програм під назвою Assassin і Medusa, які дозволяють поширювати й автоматично управляти вірусами на чужому комп'ютерному обладнанні;

¹ У Меркель попередили про наслідки скандалу з прослуховуванням для відносин Німеччини та США. URL: https://dt.ua/WORLD/u-merkel-poperedili-pro-naslidki-skandalu-z-prosluhovuvannyam-dlya-vidnosin-nimechchini-ta-ssha-177760_.html (дата звернення: 28.11.2017).

– зчитування захищених від прослуховування розмов і повідомлень у всесвітньо відомих месенджерах WhatsApp, Signal, Telegram, Wiebo, Confide, Cloackman;

– розробка програми Weeping Angel (Плачучий ангел), яка «заражає» телевізори останнього покоління (Smart TV) й використовує їх як мікрофон. Записані дані можуть направлятись із телевізорів спецслужбам для подальшого використання¹.

Як відомо, чимало хитрощів щодо незаконного використання сучасних досягнень науки і техніки спецслужбами, пов'язаних з порушенням прав громадян, стали відомі після публікації відповідних матеріалів колишнім співробітником АНБ (Агенції національної безпеки США) Е. Сноуденом, який наразі переховується в Російській Федерації.

Негативні аспекти подальшої технологізації правоохоронної діяльності в різних країнах можуть також полягати у:

– ризиках незаконного використання криміналітетом відеоматеріалів з камер відеоспостереження поліції з метою вчинення злочинів щодо окремих осіб (шантаж, крадіжка, грабіж, шахрайство та ін.);

– можливості подальшого вкорінення в умовах глобалізації намагань груп впливу, транснаціональних корпорацій контролювати розвиток людської цивілізації, життя окремих країн, груп населення і поведінки певних осіб за расовою, етнічною, релігійною, соціальною та іншими ознаками тощо.

На тверде переконання, переваг використання сучасних технологій у правоохоронній діяльності як окремого напрямку стратегії зменшення можливостей учинення злочинів набагато більше, аніж негативних проявів його застосування. Поліція жодної країни на теперішній час просто не може відмовитись від технічних ноу-хау у сфері профілактики злочинів. У цьому разі слід вести мову про відповідальність урядів, органів державної влади, спецслужб, поліції перед гро-

¹ Кондак Д. ЦРУ взламывает iPhone и Android, прослушивает через Smart TV и использует «карманного Путина». Новые разоблачения WikiLeaks. URL: <http://gordonua.com/news/politics/cru-vzlamyvaet-ios-i-android-proslushivaet-cherez-smart-tv-i-ispolzuet-karmanного-putina-novye-razoblacheniya-wikileaks-177677.html> (дата звернення: 27.11.2017).

мадянами в межах використання тієї чи іншої інформації, яка отримана ними внаслідок здійснення оперативно-розшукової діяльності чи роботи систем відеоспостереження.

2.8. Картографування злочинності як сучасний засіб для її профілактики

Картографування злочинності – сучасний аналітичний підхід інтелектуальної правоохоронної діяльності, який тісно пов’язаний із концепцією CPTED. Він дозволяє прогнозувати злочинність, виділяти її «гарячі точки» на певній місцевості.

Стівен Хік – професор Денверського університету (США)

Картографування злочинності ґрунтовно досліджувалось переважно західними вченими, такими як: Б. Белін, Е. Берджес, Р. Парк, Р. Пейніч, Дж. Реткліфф, Р. Сантос, Л. Томпсон, Ф. Трешері, С. Хік, Б. Хілл, С. Чейні, К. Шоу та ін. Воно в широкому розумінні виступає способом візуалізації злочинності. У вузькому значенні картографування злочинності являє собою діяльність правоохоронних органів та інших суб’єктів, пов’язану зі створенням спеціальних карт (геоінформаційних систем), на яких на підставі офіційної статистичної кримінально-правової інформації (поліцейської, прокурорської, судової) здійснюється оцінка топографії місцевої (регіональної) злочинності для підвищення ефективності роботи органів кримінальної юстиції та зменшення віктимізації населення.

Як показує практика зарубіжних країн та України, суб’єктом цієї діяльності є здебільшого органи поліції. Рідше різноманітні карти злочинності створюються журналістами при підготовці відповідних репортажів і публікацій, окремими вченими (кримінологами, соціо-

логами) в ході наукової діяльності та навіть пересічними громадянами, зацікавленими у профілактиці злочинності за місцем проживання.

Картографування злочинності має велике значення, оскільки спрямоване на:

- оцінку топографії (місць кримінальних посягань) злочинності;
- покращення профілактики злочинності шляхом виділення необхідної кількості сил і засобів органів поліції в конкретних районах, житлових кварталах, на вулицях і навіть у будинках;
- з'ясування території незаконної діяльності окремих злочинних угруповань або злочинців;
- зменшення віктимізації, у тому числі повторної, населення, яке має можливість дізнатись за допомогою карт про найбільш криміногенні місця й за можливості уникати їх;
- посилення кримінологічної поінформованості громадян про місцеву злочинність і результати діяльності поліції;
- зменшення страху перед злочинністю;
- підвищення довіри громадян до правоохоронних органів;
- удосконалення державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності;
- можливість прогнозування злочинності на певній місцевості, здійснення реального відвернення загрози вчинення різних злочинів із боку конкретних осіб;
- скорочення «ціни» злочинності, у тому числі заощадження бюджетних коштів, що виділяються державою на правоохоронну систему, тощо.

Візуалізація злочинності є засобом так званого таргетингу (від англ. target) – ціль, мішень, об'єкт або targeting – націлювання). Цей процес пов'язується із визначенням об'єкта запобіжного впливу, який частіше за все зводиться до певного фізичного простору, окремих місць чи місцевості, де часто вчиняються різні злочини (мікрорайони, житлові квартали, вулиці, будинки, підприємства та ін.). Таргетинг із використанням картографування злочинності сприяє адресності запобіжних заходів і підвищує ефективність діяльності органів поліції.

З його використанням упроваджуються різні програми профілактики, такі як, наприклад, проект «Гарячі точки» (Hot Spots), що здійснюється до теперішнього часу в США.

Загалом картографування злочинності не є новим напрямом правоохоронної діяльності. Перші згадки про такий спосіб візуалізації злочинності припадають на першу половину XIX ст. Так, у 1829 р. французькі науковці А. Балбі й А.-М. Гуеррі створили карту під назвою «Стан освіти і кількість злочинів». Вони намагались у такий спосіб віднайти взаємозв'язок рівня освіти з рівнем майнових і насильницьких злочинів у Франції того часу. Поштовхом до картографування злочинності стала наукова діяльність так званої чиказької соціологічної школи у США у 30-х рр. XX ст. Група учених під керівництвом Р. Парка за допомогою створених карт продемонструвала зв'язок злочинності зі ступенем дезорганізації американських міст. Соціолог Ф. Трешері створив спеціальну карту, на якій визначив найбільшу активність банд Чикаго. Це дало йому підстави зробити висновки, що банди найчастіше вчиняють злочини там, де присутність поліції є мінімальною¹. Тобто історія картографування злочинності нараховує майже 200 років.

Картографування злочинності нерідко здійснюється для проведення оперативно-розшукових заходів. Наприклад, у СРСР до певного періоду реальні дані щодо показників злочинності були засекречені. Звідси у науковців не було можливості створювати відповідні карти злочинності. Однак це не означає, що вони не формувались окремими міліцейськими відділами, слідчо-оперативними групами при розслідуванні резонансних і серійних злочинів (убивств, крадіжок, грабежів і розбоїв, що вчинялися професійними злочинцями, та ін.).

Карти злочинності можуть створюватись не лише органами внутрішніх справ, а й іншими правоохоронними органами. Як відомо, 90-ті рр. XX ст. в Україні ознаменувались поширенням такого явища,

¹ Пересадько В. А., Орлов Є. В. Картографування кримінологічної ситуації (на прикладі Сумської області). *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2015. Вип. 2. С. 94–98.

як рекет. Різні форми вимагання, у тому числі пов'язаного із застосуванням до потерпілих фізичного насильства, застосовувались представниками організованої злочинності здебільшого до приватних підприємців. Для більш чіткого уявлення про діяльність злочинних угруповань у м. Києві СБУ в 1993 р. було розроблено відповідну карту. На ній столиця України була розділена на 17 сегментів (ділянок), які на той час контролювались різними злочинними угрупованнями, чисельність яких коливалась від 25 до 625 осіб¹. Подібна візуалізація рекету дозволила з часом значно скоротити випадки вимагань як у Києві, так і в інших містах нашої держави.

Аналіз сучасної практики профілактики злочинності в західних країнах світу дозволяє стверджувати, що картографування злочинності є поширеним заходом, що реалізується в межах стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. На відміну від XIX і навіть XX ст. наразі вказаний процес має зовсім інший вигляд. Картографування пов'язується із використанням сучасних технологій, комп'ютерів, штучного інтелекту, спеціального програмного забезпечення, графічних редакторів, які в сукупності дозволяють створювати новітні геоінформаційні системи. Вони здатні майже в режимі реального часу оцінити топографію злочинності у конкретній місцевості (місті, районі міста, селищі, селі).

Базисом для створення карт злочинності є GIS-технології (ГІС – геоінформаційна система). Вони являють собою систему збору, зберігання, обробки інформації для її подальшого використання у певних цілях шляхом візуалізації на певній місцевості. Останні 10 років електронні системи візуалізації застосовуються органами поліції для підтримки роботи оперативних поліцейських підрозділів, тактичного відображення злочинності на відповідних територіях, її аналізу з метою стратегічного планування діяльності правоохоронних органів і короткострокового прогнозування злочинності². Подібні технології

¹ Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Кроссроуд, 2010. С. 54.

² Chainey S., Ratcliffe J. GIS and Crime Mapping. Chichester : John Wiley & Sons, 2013. P. 3–11.

широко застосовуються також в економіці, соціології, геології, землеустрої, на транспорті. Без ГІС-технологій не уявляється діяльність сучасних збройних сил і підрозділів спеціального призначення багатьох країн світу. Наприклад, у США у воєнних цілях створене Національне агентство геопросторової розвідки (National Geospatial Intelligence Agency – NGA), на яке покладаються завдання щодо збору, аналізу й інтерпретування зображень, отриманих із безпілотних літальних апаратів, супутників та інших каналів по всьому світу. Причому найближчим часом керівництвом цієї організації планується максимально автоматизувати аналітичну діяльність шляхом часткової заміни існуючого персоналу системами штучного інтелекту, які оброблятимуть 75% отриманої інформації¹. Як бачимо, сучасна ефективна аналітична діяльність у сфері оборони і національної безпеки не уявляється можливою без застосування відповідних технічних інновацій.

Наведемо конкретні приклади застосування ГІС-технологій у сфері запобігання злочинності в різних країнах світу.

Однією з найбільш сучасних, інноваційних і повних геоінформаційних систем (карт) для оцінки топографії злочинності в США є сервіс «Громадська карта злочинності» (Community Crime Map). Вона являє собою автоматизовану систему збору даних поліцейської статистики про злочинність у більшості штатів. Карта дозволяє ознайомитися з найбільш поширеними злочинами на рівні держави, штату, міста і навіть окремого району. Є можливість вивчити топографію як усієї місцевої злочинності, так і за найбільш поширеними кримінальними посяганнями (убивства, крадіжки зі зломом, грабежі, угони автотранспорту, зґвалтування та ін.). Сервіс «Громадська карта злочинності» дозволяє також дізнатись про розташування міських департаментів поліції і поліцейських відділів².

¹ McLaughlin J. Artificial Intelligence Will Put Spies Out of Work, Too. URL: <https://foreignpolicy.com/2017/06/09/artificial-intelligence-will-put-spies-out-of-work-too/> (дата звернення: 11.01.2019).

² Community Crime Map. URL: <https://communitycrimemap.com/gridstat/overview/help.html> (дата звернення: 14.12.2017).

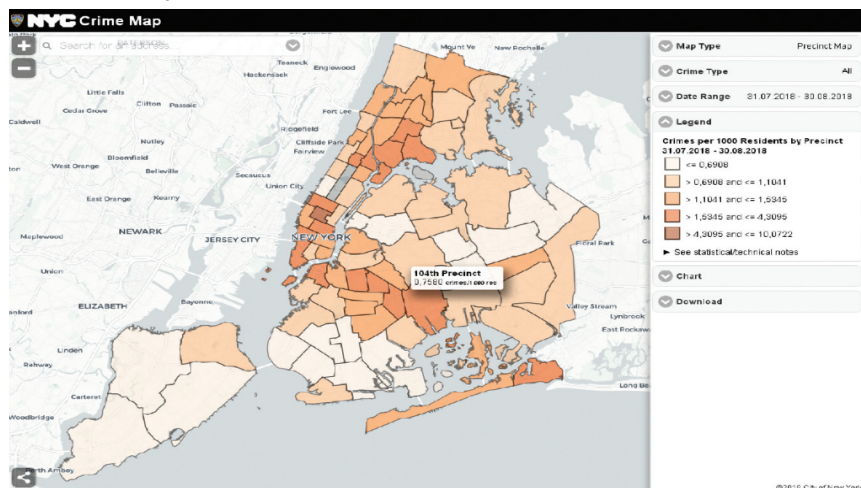
Ще одна геоінформаційна система, яка дозволяє вивчити особливості топографії злочинності в США, називається «Звіти про злочинність» (Crime Reports). Її база сформована на підставі даних про злочини понад 1 тис. поліцейських відділів поліції по всій країні. Причому кримінально-правова статистика може оновлюватися в цьому сервісі щогодини, щодня, найрідше – щотижня. Основу звітності цієї карти становить звітність про так звану індексну злочинність (Uniform Crime Reports), яка в США включає вбивства, зґвалтування, напади за обтяжуючих обставин, грабежі, крадіжки, у тому числі зі зломом, угони автомобілів, умисні підпали. Користувачі сервісу можуть не лише з'ясувати точне місце вчинення певного злочину, а й ознайомитись із даними про самого злочинця (його фото, раса, стать, вік, ріст, вага, колір волосся). Американці в разі відсутності даних про злочинність за місцем їх проживання мають право звернутись до свого шерифа з метою надання статистичної звітності до сервісу «Звіти про злочинність». Більше того, громадяни можуть помічати власноруч місця, де, за їх інформацією, було вчинено певний злочин. Такий факт додатково перевіряється місцевим відділом поліції, і якщо він буде підтверджений, то за результатами розслідування цього злочину карта оновиться¹.

У США є не лише геоінформаційні системи, які дозволяють ознайомитись із топографією злочинності на загальнодержавному рівні. Існують подібні сервіси, що узагальнюють подібні відомості на рівні окремих міст. Одним із таких є карта з назвою «Карта злочинності Нью-Йорка» (NY Crime Map). З використанням статистики про злочини департаменту поліції цього міста надається візуалізація злочинності одним із трьох способів: за криміногенністю окремих районів (райони Нью-Йорка зображуються відповідним кольором – від білого до коричневого); за локалізацією злочинності або окремих злочинів – територія міста покривається колами, які позначають місця кримінальних посягань; за ступенем криміногенності – ділянки вулиць і житлових кварталів міста мають різні відтінки червоного). Дослідити топографію злочинності за цією картою можна протягом

¹ Crime Reports. URL: <https://crimereports.com> (дата звернення: 14.12.2017).

2.8. Картографування злочинності як сучасний засіб для її профілактики

періоду, що не перевищує 2 років¹. Подібні інтерактивні карти злочинності існують в інших містах США.

Карта злочинності міста Нью-Йорк (США) у жовтні 2018 р.

Необхідно підкреслити, що карти злочинності значно спрощують органам поліції діяльність із запобігання злочинності, базуючись на принципах і вимогах ситуаційної та просторової профілактики. Прикладом може слугувати перевірена на практиці теорія американського соціолога Е. Папакрістоса, який працює в Єльському університеті (м. Нью-Гейвен, штат Коннектикут). Учений на підставі вивчення топографії злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, у Чикаго обґрунтував гіпотезу про те, що потенційність стати жертвою умисного вбивства залежить не від таких традиційних соціально-демографічних показників, як вік, стать чи рівень доходів, а здебільшого – місця проживання, соціального оточення. Науковець зазначає, що насильство можна порівняти з гемоконтактним патогеном. Як і хвороба, насильство поширюється за певними законами. Члени однієї соціальної мережі з більшою ймовірністю здійснюють на певній території одні й ті самі ризиковані речі (носять із собою зброю або

¹ NYC Crime Map. URL: <https://maps.nyc.gov/crime> (дата звернення: 14.12.2017).

вчиняють різні злочини), що і підвищує ризик їх насильницької смерті. Учений вивчив поліцейські досьє і дані про вбивства, що відбулись у Чикаго протягом 2006–2011 рр. на території площею в 6 кв. миль, оскільки на ній учиняється найбільша кількість цих злочинів. Результати дослідження показали, що 6% населення так чи інакше брали участь у 70% убивств і майже всі досліджені особи так чи інакше мали справу з поліцією або державною системою охорони здоров'я. Крім того, для цієї найбільш віктимної групи осіб імовірність стати жертвою вбивства перевищує середні показники по країні аж у 9 разів.

На теперішній час указана теорія Е. Папакрістоса широко застосовується поліцією Чикаго. У новій програмі профілактики злочинів правоохоронці застосовують так званий мережевий аналіз для виявлення 20 мешканців певного кварталу, в яких прослідковується найвищий рівень потенційності стати вбивцею чи жертвою цього злочину. Такий досвід поширюється й в інших містах США¹.

До речі, департамент поліції Чикаго є одним із перших у США, який ще у 2009 р. одержав від Національного інституту юстиції цієї країни грант розміром 2 млн дол. США на розробку системи, що дозволить запобігати злочинам ще до їх вчинення. Для цього було використано досвід фахівців Іллінойського технологічного інституту із застосування технології штучного інтелекту. Відповідна інформаційна система наповнюється даними про місця, де фіксується найбільша кількість учинених злочинів, та про осіб, які вже притягались до кримінальної відповідальності. Як показала практика прогнозування злочинності із застосуванням можливостей штучного інтелекту, вона є набагато ефективнішою за відповідні прогнози щодо місць учинення злочинів і причетних до них осіб, які надають у своїй службовій діяльності досвідчені працівники поліції². У підсумку

¹ Study finds social networks are key to city violence. URL: <http://news.yale.edu/2013/11/14/study-finds-social-networks-are-key-city-violence> (дата звернення: 14.12.2017).

² Mann A. How Science Is Helping Stop Crime Before It Occurs. URL: <https://www.nbcnews.com/mach/science/how-science-helping-stop-crime-it-occurs-ncna805176> (дата звернення: 14.11.2018).

представлена високотехнологічна інформаційна система дозволяє поліції Чикаго не лише складати карти злочинності цього міста, а й прогнозувати вчинення злочинів із боку певних громадян.

Високі результати у сфері картографування злочинності в США й складання на цій основі відповідних прогнозів досягаються завдяки функціонуванню спеціальних дослідницьких центрів. Це – Міжнародна асоціація аналітиків злочинності (International Association of Crime Analysts – IACA) та Національний інститут юстиції (National Institute of Justice – NIJ).

Подібні інформаційні системи з назвою «Прогнозна поліцейська діяльність» (Predictive Policing – PredPol) функціонують не лише у США (міста Лос-Анджелес, Санта-Круз, Мемфіс, Чарльстон та ін.), а також у деяких європейських країнах, наприклад ФРН, Великій Британії¹. Поліція Японії серйозно зацікавилась технологією штучного інтелекту щодо обробки великого масиву даних, які можна використати для прогнозування злочинності й складання сучасних геоінформаційних систем візуалізації злочинності. Цю технологію планується впровадити в Японії на експериментальній основі до 2020 р.² Так, система PredPol охоплює дані про: вид, дату, час і місце вчиненого злочину. Обробка цієї інформації за спеціально розробленим алгоритмом дозволяє складати спеціальні карти злочинності та формувати маршрути поліцейських патрулів. Зазначена програма є ефективною, адже дозволяє істотно скорочувати рівень злочинів: грабежів – до 50%, крадіжок зі зломом – до 70%³.

¹ Dearden L. How technology is allowing police to predict where and when crime will happen. *Independent*. 2017. October 7. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/police-big-data-technology-predict-crime-hotspot-mapping-rusi-report-research-minority-report-a7963706.html> (дата звернення: 16.11.2018).

² Jouvenal J. Police are using software to predict crime. Is it a 'holy grail' or biased against minorities? *The Washington Post*. 2016. November 17. URL: https://www.washingtonpost.com/local/public-safety/police-are-using-software-to-predict-crime-is-it-a-holy-grail-or-biased-against-minorities/2016/11/17/525a6649-0472-440a-aae1-b283aa8e5de8_story.html?noredirect=on&utm_term=.652f0e5bd00d (дата звернення: 17.11.2018).

³ Predpol. URL: <https://www.predpol.com> (дата звернення: 16.11.2018).

Існують і протилежні приклади, коли реалізація спеціальних програм профілактики злочинів дозволяє з'ясовувати особливості місцевої злочинності, включаючи її латентну частину, і формувати на цій підставі відповідні карти. Так, Програма запобігання насильству в Кардіффі (столиці Уельсу) передбачає збір працівниками медичних установ (лікарень, госпіталів) інформації щодо пацієнтів, які звернулись за медичною допомогою з пораненнями від холодної чи вогнепальної зброї. Потім ці відомості надаються поліції. Ураховуючи, що на практиці не всі такі жертви звертаються до поліції, остання вивчає отримані дані та складає відповідні карти насильницької злочинності в Кардіффі. Це дозволяє посилювати патрулювання й оперативно-розшукові заходи саме в тих районах, де спостерігається найбільша кількість звернень громадян до закладів охорони здоров'я. Завдяки такому підходу в Кардіффі вдалось скоротити насильницьку злочинність на 40%¹.

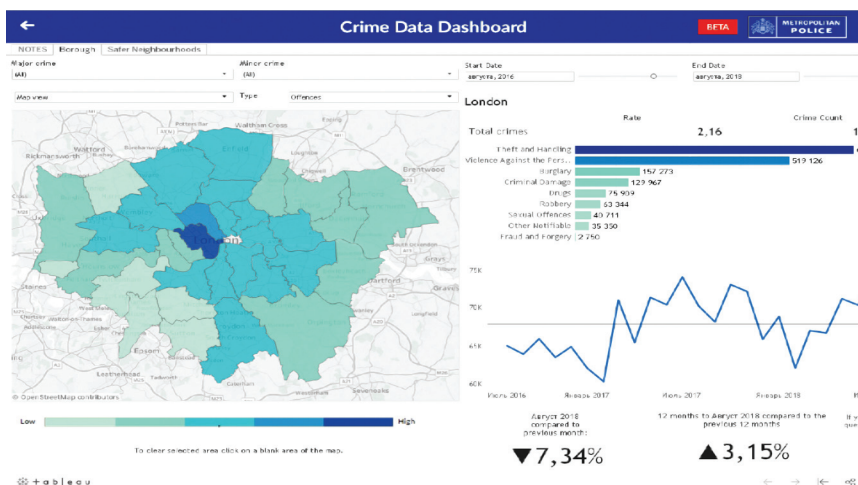
Заслугує на увагу й карта злочинності Великої Британії, з якою можна ознайомитись на офіційному сайті поліції цієї країни. Указана карта дозволяє вивчити поширеність: правопорушень, крадіжок (кишенькових, велосипедів, з магазинів, інших видів), грабежів, підпалів, зберігання зброї, хуліганств, викрадень автотранспорту, насильницьких злочинів, згвалтувань та ін. Топографію злочинності за цією геоінформаційною системою можна дослідити за останні 3 роки. Також у користувачів карти злочинності Великої Британії є можливість вивчити топографію злочинності в радіусі 1 милі (1,6 км) від указаної точки або дослідити особливості злочинності на самостійно визначеній території².

Аналогічна карта злочинності є й у поліції Лондона. Інтерфейс цієї карти може мати два види. Спрощений вигляд карти дозволяє вивчити місцеву злочинність в одному з адміністративних районів столиці вказаної держави: ознайомитись з коефіцієнтом інтенсивнос-

¹ Cardiff Violence Prevention Programme (CVPP). URL: http://safercities.ca/wp-content/uploads/2016/07/CMNCP_AB_3_FINAL_JULY8_DIGITAL.pdf (дата звернення: 14.12.2017).

² Crime map. URL: <https://www.police.uk/city-of-london/cp/crime/> (дата звернення: 18.12.2017).

ті злочинності в розрахунку на 1 тис. населення; отримати інформацію про кількість учинених майнових і насильницьких злочинів. Найбільш криміногенні місця Лондона позначаються на цій карті червоними колами. Ускладнений інтерфейс представляє райони Лондона різним кольором (від світло-зеленого до темно-синього), що відповідає певному рівню криміногенності. Топографію злочинності за цією картою можна дослідити за останні 7 років як за її загальним рівнем, так і за кількістю окремих злочинів. Також у користувачів зазначеної геоінформаційної системи є можливість дізнатись про: напрями зменшення віктимізації від різних злочинів шляхом перегляду відповідних відеороликів чи ознайомлення з текстовою інформацією на цю тематику; адреси найближчих відділів поліції; поліцейських констеблів за місцем проживання тощо¹.

**Карта злочинності Лондона (Велика Британія)
у жовтні 2018 р.**

Урахування топографії злочинності у Великій Британії, яка досліджується у тому числі з використанням картографування, дозволяє запроваджувати доволі ефективні запобіжні програми на кшталт

¹ Metropolitan Police. URL: <https://maps.met.police.uk/> (дата звернення: 18.12.2017).

«Повторна віктимізація – шлях до скорочення». Зокрема, у місті Манчестер було вивчено топографію крадіжок зі зломом, на підставі чого виокремлено найнебезпечніші райони, в яких було посилено поліцейське патрулювання. Крім того, місцевою владою була проведена відповідна робота зі зменшення віктимізації населення вказаних районів. Після дворічної плідної роботи впродовж 2009–2011 рр. у Манчестері рівень крадіжок зі зломом зменшився на 38%¹.

Картографування злочинності має місце й в інших країнах світу. Наприклад, в японському місті Осака було розроблено мобільний додаток до смартфонів iPhone. Він дозволяє мешканцям цього міста ознайомитись із картою місцевої злочинності, що формується на підставі поліцейської статистики. Це дозволяє японцям у режимі on-line відслідковувати рівень і поширеність різних кримінальних посягань, що вчиняються в конкретних районах². Завдяки вказаній програмі досягається належний рівень кримінологічної поінформованості японців, а також знижується їх віктимізація.

З метою профілактики згвалтувань у Японії пішли ще далі й розробили подібний мобільний додаток під назвою Mimamotchi. Порівняно з вищевказаним додатком пасивної дії Mimamotchi є активним, оскільки самостійно визначає місцеперебування власника телефона й попереджає його про наближення до місць, де раніше вчинялись злочини на сексуальному ґрунті³. Запобіжний ефект указаної програми є очевидним, адже дозволяє японцям обходити стороною найбільш небезпечні місця.

Щодо України, то картографування злочинності в тому вигляді, в якому воно функціонує за кордоном, існує лише кілька років. Уперше детальна геоінформаційна система злочинності м. Києва була

¹ European Crime Prevention Network. URL: <http://www.eucpn.org/goodpractice/showdoc.asp?docid=309> (дата звернення: 18.12.2017).

² Two Osaka Start-ups Bring Crime Prevention Apps To iPhone And Android Handsets. URL: <http://asiajin.com/blog/2009/02/21/osakas-two-start-ups-bring-crime-prevention-apps-for-iphone-and-android-handsets/> (дата звернення: 18.12.2017).

³ Японцы создали приложение для защиты от насильников. URL: <http://telegraf.com.ua/tehnologii/3172135-yapontsyi-sozdali-prilozhenie-dlya-zashchityi-ot-nasilnikov.html> (дата звернення: 18.12.2017).

представлена пересічним громадянином у 2013 р.¹ Вона керівництвом МВС м. Києва була визнана вдалою й такою, що потребує подальшого впровадження в діяльність правоохоронних органів.

Повноцінна карта злочинності в нашій державі за стандартами перелічених західних країн світу розроблена фахівцями Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Головного управління Національної поліції України у Харківській області. Вона функціонує з 2016 р. і, за словами її розробників, допомагає розкрити резонансні злочини, затримати злочинців і підвищити ефективність роботи патрульної поліції м. Харкова.

У 2017 р. при МВС України створено Управління кримінального аналізу Національної поліції України. Його діяльність спрямовуватиметься на накопичення і зберігання кримінально-правових статистичних даних та іншої оперативно-розшукової інформації, яка збирається різними поліцейськими підрозділами. Це дозволить створити з використанням таких відомостей повну карту злочинності України з деталізацією її топографії аж до конкретного будинку². Безперечно, що створення такої карти має посприяти покращенню якісного аналізу злочинності і, як наслідок, – підвищити результативність профілактики злочинів у нашій державі.

Певні кроки для створення в Україні сучасних геоінформаційних систем візуалізації даних про злочинність за стандартами країн – членів ЄС уже здійснюються. Зокрема, у 2017 р. науковцями Львівського державного університету внутрішніх справ у співробітництві з Празьким інститутом безпекових досліджень вивчався досвід Чехії щодо формування карт злочинності. Ці напрацювання планується використати для створення карти злочинності м. Львова³.

Незважаючи на те, що МВС України лише обговорюється створення загальнодержавної карти злочинності, у нашій державі вже

¹ Візуалізація злочинності – карта криміногенності. URL: <http://2013.socialboost.com.ua/ideas/view/2261> (дата звернення: 18.12.2017).

² У поліції всі оперативні дані зведуть у базу і зроблять карту злочинів. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/10/11/7158011/> (дата звернення: 18.12.2017).

³ Покидько. В. Карту злочинності створюємо разом. *Юрист*. 2017. 15–29 черв. (№ 11). С. 1–2.

існують подібні геоінформаційні системи, які дозволяють дослідити топографію місцевої злочинності. Такою є інформаційний портал «Масштаб міста» (City Scale). Це є багатопрофільний електронний ресурс, що узагальнює різну за змістом інформацію. Окремим її блоком є відомості про злочинність. Цей ресурс позначає на карті будь-якого населеного пункту України місця кримінальних посягань, помічаючи їх різним кольором залежно від кількості вчинених злочинів. Також можна уточнити розташування органів поліції, прокуратури, судів. Крім даних про злочинність є також інформація щодо: вартості квартир; їх оренди; тарифів на надання житлово-комунальних послуг; зупинок транспорту; місцезнаходження закладів охорони здоров'я й закладів освіти¹ тощо.

Картографування злочинності як спосіб візуалізації топографії злочинності можна використовувати з метою перевірки дієвості заходів просторової профілактики, ситуаційного запобігання або теорії розбитих вікон. Адже знання місцевими органами влади і поліцією про стан комунального господарства, ступінь облаштованості конкретної місцевості й порівняння цих даних із рівнем злочинності можуть, з одного боку, уточнити райони та житлові квартали, де необхідно посилити відповідні профілактичні заходи, а з другого – перевірити дієвість таких заходів у районах, де вони вже реалізуються.

Дослідження сучасного прогресивного зарубіжного досвіду реалізації стратегії зменшення можливостей учинення злочинів має бути спрямовано передусім на його узагальнення для можливого використання у правотворчій і правозастосовній практиці в Україні.

¹ CityScale. URL: <http://www.cityscale.com.ua/> (дата звернення: 18.12.2017).

Розділ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Мудрий законодавець розпочинає не з видання законів, а з вивчення їх придатності конкретному суспільству.

Жан-Жак Руссо (1712–1778) – французький філософ, письменник, мислитель епохи Просвітництва

Найвищим рівнем розвитку та суспільного значення кожної науки є виконання нею конструктивно-проективної та прикладної функції.

Анатолій Петрович Закалюк (1930–2010) – український правознавець, кримінолог, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

3.1. Запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у вітчизняній правотворчій роботі

Будь-які ідеї, теорії, пропозиції, рекомендації, висновки, узагальнення тощо, якими б прогресивними, сміливими і корисними для суспільства вони не були, є нічемними для їх практичного впрова-

дження без відповідного нормативно-правового оформлення, уведення до вітчизняного правового поля. Лише закріплення певних новацій у сфері запобігання злочинності в чинному законодавстві як на рівні законів України, так і на рівні підзаконних нормативно-правових актів дає їм шанс на реальне втілення. За інших умов подібні пропозиції залишатимуться теорією і з часом утратять свою актуальність.

Хоча слід визнати, що в Україні має місце ганебний прецедент, коли важливі положення і норми, які закріплені навіть у Конституції, ігноруються на практиці, порушуючи права громадян. Це стосується права громадян на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України); права на ефективне і доступне для всіх громадян медичне обслуговування, безоплатну медичну допомогу (ст. 49 Конституції України); права на доступність і безоплатність освіти (ст. 53 Конституції України) та ін. Життя показує, що перелічені та багато інших конституційних прав громадян України є правовою фікцією, декларативними положеннями, оскільки правами їх назвати важко, як і реальність їх захисту в суді. Право громадян завжди кореспондує обов'язок державі в його захисті й можливості реалізації. А в Україні органи влади частково відсторонились від важливого обов'язку забезпечення громадян гарантованих їм конституційних прав.

Першоджерелом ігнорування багатьох конституційних прав громадян протягом усього періоду незалежності України стало тотальне розкрадання національного багатства держави, корупція на всіх щаблях державного управління, чиновницька аморальність, виведення сотень мільярдів доларів США до банківських і фінансових установ в офшорні зони за кордон. Перелічені обставини так чи інакше зумовили глибоку суспільно-політичну і соціально-економічну кризу, що виявились у: сепаратизмі на Сході України; державному та гарантованому державою борзі, у тому числі перед міжнародними фінансовими установами, розміром понад 76 млрд дол. США¹; бідності понад

¹ Зовнішній економічний борг України становить 83% ВВП – Гройсман. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/12/31872034/> (дата звернення: 18.01.2018).

60% українців¹; найменшому рівні доходів населення в Європі²; високій вартості житлово-комунальних послуг, сплатити які більшість населення не у змозі, та ін.

Незважаючи на системні прорахунки у здійсненні зовнішньої і внутрішньої державної політики, в Україні слід продовжувати продумане нормотворення. Наявність цілої низки викликів у політичній, економічній, соціальній та інших сферах не повинні зупинити й реформування правоохоронної системи. Воно є дуже важливим, особливо в період політичної кризи і розбалансованості національної економіки. Реформування правоохоронної діяльності має стати наразі надійним плацдармом, своєрідним тилом для відновлення країни. Тому з метою практичної реалізації в нашій державі низки складових стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, що мають місце на теперішній час у багатьох західних країнах світу (США, Велика Британія, країни – члени ЄС, Канада, Австралія), конче потрібно створити відповідну правову основу, яка пов'язується із прийняттям конкретних нормативно-правових актів.

Головним із них вважається закон, в якому мають бути передбачені засади запобігання злочинності в нашій державі, включаючи нові підходи профілактики злочинів з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду, проаналізованого у двох попередніх розділах роботи. Цей закон може мати одну з таких назв: «Про запобігання і протидію злочинності», «Про засади запобігання злочинності», «Про профілактику правопорушень». Заслужовує на увагу практика зарубіжних країн, де нерідко нормативно-правові акти (закони, програми) у цій сфері мають назву «Про запобігання і скорочення злочинності». Наголошення на слові «скорочення» має не просто смислове, а методологічне значення для всієї правоохоронної діяльності. Визнання факту неможливості подолання злочинності, а лише здатності її

¹ 60% населення України живуть за межею бідності – ООН. URL: <http://ridna.ua/2017/03/60-naselennya-ukrajiny-zhyvut-za-mezheyu-bidnosti-onn/> (дата звернення: 19.12.2017).

² Українці остаються самими бідними в СНГ, – агентство Moody's. URL: <https://strana.ua/news/101217-vvp-na-dushu-naselenija-v-ukraine-ostaetsja-samym-nizkim-v-snh-ahentstvo-moodys.html> (дата звернення: 19.12.2017).

контролювати у певних прийнятних межах і скорочувати її основні кількісні та якісні показники має привести до перегляду існуючої правоохоронної моделі. Основу нового підходу в запобіганні злочинності в Україні має становити саме стратегія зменшення можливостей учинення злочинів та її законодавче оформлення.

Новий подібний закон має, крім іншого, передбачати:

а) засади запобігання злочинності, серед яких мають бути принципи комплексності, забезпечення партнерських відносин поліції з громадськістю, прозорості й публічності правоохоронної діяльності, економії і заощадливості профілактики злочинності;

б) суб'єктів запобігання злочинності, включаючи Національну поліцію, органи місцевого самоврядування, окремих громадян, громадські організації правоохоронної спрямованості тощо;

в) об'єкти запобіжного впливу. Причому слід відходити від практики акцентування уваги лише на аморфних корінних причинах злочинності (бідність, безробіття, культурна криза та ін.), а наголошувати на конкретних і доступних об'єктах у вигляді певних криміногенних ділянок і територій міст, вулиць, будинків, груп населення;

г) основні вектори правоохоронної діяльності, центральне місце серед яких має посісти стратегія зменшення можливостей учинення злочинів, що складається із низки напрямів (ситуаційне запобігання злочинності; просторова (середовищна, екологічна) профілактика; запобігання злочинності шляхом архітектурного планування; упровадження складових теорії розбитих вікон; використання сучасних технологій у правоохоронній діяльності; картографування злочинності з використанням геоінформаційних систем її візуалізації; упровадження нових підходів патрулювання поліцією). Також у вказаному законі необхідно закріпити стратегію community policing (політика орієнтації на громадськість). Вона передбачає взаємодію поліції з громадськістю в усіх її проявах (окремі громадяни, викривачі злочинців, громадські організації правоохоронної спрямованості тощо) на добровільних безоплатних або оплатних засадах та їх взаємовигідні партнерські відносини; розширення практики повідомлення громадянами про факти вчинених злочинів та надання

ними відомостей про осіб, причетних до незаконної діяльності; інші форми державно-приватного партнерства у сфері протидії злочинності;

д) кількісні та якісні критерії ефективності діяльності органів кримінальної юстиції.

До кількісних показників належать: рівень злочинності, латентності та віктимізації населення; кількість розглянутих поліцією заяв і повідомлень про вчинені злочини та правопорушення; кількість відкритих, закритих кримінальних проваджень і тих, що були розглянуті судами й за якими винесено вирок; обсяг збитків від окремих видів злочинів; кількість громадських формувань і злочинів, що ними припинено, тощо.

Якісними критеріями ефективності роботи правоохоронних органів є: зміна структури та характеру злочинності зі зменшенням питомої ваги найбільш суспільно небезпечних її проявів; швидкість реагування поліції на заяви про вчинені злочини; обсяг кримінальних проваджень, спрямованих судами на додаткове розслідування; кількість осіб, звільнених судами від кримінальної відповідальності, а також від покарання, у тому числі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; частота призначення судами більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; ефективність витрачання бюджетних коштів, що виділяються на правоохоронну сферу¹. При оцінці результативності діяльності органів кримінальної юстиції в указаному законі можуть ураховуватись й інші критерії та індикатори.

Упровадження як стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, так і стратегії community policing передбачає широке залучення громадськості до сфери запобігання злочинності. У зв'язку із цим виникає необхідність доповнення чинного законодавства, що регулює діяльність громадян з профілактики злочинів. Для цього пропонується прийняти Закон України з умовною назвою «Про участь громадян у запобіганні і протидії злочинності». Чинний Закон України «Про участь

¹ Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Критерії оцінки ефективності виконання регіональних планів запобігання злочинності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 250–260.

громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» 2000 р.¹ є застарілим. У ньому передбачено хіба що залучення членів громадських формувань правоохоронної спрямованості до спільного із поліцейськими чи прикордонниками патрулювання (ст. 11). Це означає, що зазначений нормативно-правовий акт не охоплює багатьох прогресивних форм громадського впливу на злочинність:

- повідомлення поліції про факти вчинення злочинів або підозрілу поведінку певних осіб (програма «Зупини злочинця»);
- участь у програмах сусідського спостереження (сусідської варти);
- діяльність добровільних помічників поліції;
- волонтерську діяльність з виправлення та ресоціалізації засуджених й осіб, які звільнились з місць позбавлення волі;
- надання допомоги жертвам злочинів;
- роботу громадських патрулів з охорони правопорядку за відмінними стандартами, що існують на теперішній час в Україні, та ін.

З метою стимулювання громадян у наданні відомостей про осіб, які підозрюються у вчиненні певного злочину або які перебувають у розшуку, необхідно доповнити Закон України «Про Національну поліцію» 2015 р. положенням про грошове заохочення інформаторів, які надали відомості про вчинений злочин чи злочинця, який розшукується правоохоронними органами. Для цього відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у листопаді 2017 р. було розроблено проект Закону України «Про внесення зміни до статті 22 Закону України “Про Національну поліцію” щодо розширення основних повноважень керівника поліції» (вих. лист № 724-05-23 від 6 грудня 2017 р.). У проекті пропонується надати керівнику Національної поліції України повноваження приймати у визначеному порядку рішення про матеріальне і моральне заохочення громадян, які надали достовірну інформацію про вчинений злочин чи злочинця, який перебуває в розшуку, або які іншим чином надали допомогу в охороні правопорядку та запобіганні правопору-

¹ Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

шенням. Крім того, подібні положення мають містити нові закони України «Про запобігання і скорочення злочинності» та «Про участь громадян у запобіганні і протидії злочинності».

Для модернізації діяльності з профілактики злочинності та приведення її до найкращих зразків деяких західних країн світу потребує прийняття закон або відомчий нормативно-правовий акт, наприклад наказ МВС України, під назвою «Про Національну раду профілактики злочинності». Подібний орган функціонує в США з 1982 р. На нього покладаються важливі функції щодо: координації діяльності у сфері профілактики злочинності й правопорушень; упровадження нових підходів скорочення злочинності; узяття участі в розробці програм профілактики окремих видів і груп злочинів; фінансування на грантовій чи іншій основі розробки програм профілактики злочинності; контролю за виконанням заходів таких програм; оцінки їх ефективності; проведення загальнодержавних свят, конкурсів, карнавалів та інших заходів, присвячених тематиці злочинності, її запобігання, захисту прав громадян, та ін.

В Україні на теперішній час, на жаль, подібного органу немає. Це і не дивно, адже основний акцент протидії злочинності в нашій державі робиться на каральній практиці, яка зводиться до реагування на вже вчинені злочини і правопорушення, проведення досудового розслідування, судового розгляду і призначення відповідного кримінального покарання. Тому майбутня Національна рада профілактики злочинності або інший державний орган з подібними функціями має змінити характер і спрямованість правоохоронної діяльності в Україні, центральне місце в якій має відводитись саме профілактиці.

Зважаючи на результативність численних програм профілактики злочинів у західних країнах світу (США, Великій Британії, країнах – членах ЄС, Канаді), в Україні варто перейняти такий досвід. Правовою основою нової моделі запобіжної діяльності має стати, крім іншого, Закон України «Про програми профілактики злочинів». Не виключається, що подібний нормативно-правовий акт може бути прийнятий на рівні наказу МВС України. Указаний закон має змінити існуючу практику розробки і прийняття малоефективних комплексних обласних і міських програм запобігання злочинності. Як уже зазначалось,

в Україні реалізація подібних програм є формальною, адже не спрямована на реальне усунення криміногенних умов, зумовлюючих злочини. Крім того що частина з них не фінансується в достатньому обсязі, такі програми ще й не спираються на результати попередньо проведених кримінологічних досліджень. Звідси вказані програми не є адресними, здійсненими, відірвані від реального стану регіональної злочинності, а загалом виступають засобом поліпшення статистичної звітності місцевих органів поліції перед керівництвом МВС України і громадськістю.

У західних країнах світу все інакше, оскільки:

- 1) програми приймаються на підставі ґрунтовних результатів кримінологічних досліджень місцевої злочинності;
- 2) на їх заходи виділяються кошти із багатьох джерел (державного і місцевого бюджетів; спонсорської не забороненої законодавством допомоги; пожертв окремих громадян та ін.);
- 3) заходи є конкретними, адресними і спрямованими на усунення чітко визначених криміногенних чинників;
- 4) за кожним заходом закріплений певний суб'єкт;
- 5) програми мають чіткі індикатори їх ефективності, що визнаються як відсотком скорочення кількості злочинів певного виду, так і заощадженням певної суми бюджетних коштів тощо.

Перелічені обставини ще раз доводять необхідність прийняття Закону України «Про програми профілактики злочинів».

У розділі 2 представленої наукової праці перелічувались особливості програм «Безпечне місто» та їх можливості в запобіганні злочинності. Беручи до уваги, що не всі обласні, а тим більше районні центри України мають подібні документи, виникає необхідність у розробці обласними і міськими радами місцевих програм «Безпечне місто» з активним залученням до цього процесу правоохоронних органів (Національної поліції, СБУ, органів прокуратури). Подібні програми мають бути спрямовані на розширення мережі камер відеоспостереження, особливо в найбільш криміногенних і людних місцях, з тим щоб підвищити результативність профілактики в першу чергу загальнокримінальних злочинів, покращити їх розслідування й спростити збір необхідних доказів у вигляді відповідної відеоінформації.

Головне, щоб такі програми не перетворились на чергову декларацію, а стали дієвим засобом запобігання злочинності, що реально фінасується в необхідному обсязі з обласного або міського бюджету.

Вище вже аналізувалась теорія розбитих вікон як важлива складова стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. З метою її реалізації органам місцевого самоврядування, обласним і міським радам бажано приймати відповідні нормативно-правові акти (постанови, рішення) щодо виділення коштів з обласних і міських бюджетів на різноманітні соціальні й інфраструктурні проекти. Останні мають спрямовуватись у тому числі на реалізацію профілактичного ефекту теорії розбитих вікон шляхом відновлення і приведення в порядок саме тих територій міст і селищ, які є найменш ушляхетненими, де вчиняється найбільша кількість різних за характером злочинів.

Для повноцінного запровадження в нашій країні заходів просторової профілактики злочинів потребує прийняття низка відповідних нормативно-правових актів. Зокрема, Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України разом із Державною архітектурно-будівельною інспекцією України (ДАБІ) рекомендується розробити законопроект щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, спрямованого на: удосконалення стандартів архітектурно-будівельного контролю і нагляду; зміни будівельних норм, державних стандартів і правил щодо врахування при архітектурному плануванні міського будівництва вимог запобігання злочинності шляхом екологічного дизайну, включаючи складові архітектурної профілактики злочинності. Лише імперативні директиви органів державної влади можуть прискорити процес практичного впровадження елементів просторової (середовищної) профілактики злочинності й правопорушень в Україні. В іншому випадку забудовники ігноруватимуть рекомендації науковців щодо запобігання злочинності з використанням можливостей архітектурного планування міського будівництва.

З часом після доповнення чинного законодавства України у сфері будівництва положеннями щодо просторового, у тому числі архітектурного, запобігання злочинності слід внести доповнення до Кодексу

України про адміністративні правопорушення. Ці доповнення мають передбачати адміністративну відповідальність службових осіб, які порушили вимоги законодавства та не дотримались установлених будівельних стандартів і правил архітектурної профілактики злочинності.

Центральним органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування під час розробки й прийняття тих чи інших нормативно-правових актів, спрямованих на впровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, бажано враховувати думку громадськості. Це може здійснюватись через роботу дорадчих органів у структурі міністерств (наукових, консультаційних, громадських рад) або врахування позицій профільних громадських організацій правоохоронної спрямованості чи думки окремих громадян.

Правотворча сфера запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів може передбачати прийняття й інших нормативно-правових актів.

3.2. Реалізація стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у правозастосовній діяльності України

Краще запобігати злочинам, аніж карати за них.

Чезаре Беккарія (1738–1794) – італійський мислитель, правознавець і громадський діяч епохи Просвітництва

Найкраща кримінальна політика – це найкраща соціальна політика.

Франц фон Ліст (1851–1919) – німецький криміналіст, доктор права, професор

Якщо правотворча сфера запровадження запобіжної стратегії, що досліджується, пов'язується із прийняттям нових або доповненням

існуючих нормативно-правових актів, то правозастосовна сфера сто-сується вдосконалення діяльності різних суб'єктів. Ними можуть бути правоохоронні органи, інші центральні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, освітянські установи, заклади охорони здоров'я, громадські організації і навіть окремі громадяни. Для приведення діяльності перелічених та інших суб'єктів до сучасних стандартів запобігання злочинності західних країн світу перша має бути спрямована на впровадження тих або інших напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. У своїй більшості вдосконалення правозастосовної діяльності з огляду на запровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів має організаційно-управлінську спрямованість.

З метою реалізації Закону України «Про запобігання і протидію злочинності» (не виключається інша назва: «Про засади запобігання злочинності», «Про профілактику правопорушень»), прийняття якого рекомендується, а також формування нової правоохоронної моделі, що відповідатиме сучасним прогресивним стандартам західних країн у сфері запобігання злочинності, потребує створення Національної ради з профілактики злочинності (подібна рада функціонує у США з 1982 р.). Цей орган варто сформувати в підпорядкованості МВС України, як це, наприклад, наразі має місце в Чехії. На Національну раду з профілактики злочинності покладатимуться важливі функції, як-от: розроблення концепції запобігання злочинності в Україні; координування діяльності в цій сфері; упровадження різноманітних новацій і контроль стану профілактики злочинності в регіонах; оцінка результативності реалізації заходів місцевих програм профілактики злочинності; прийняття рішень щодо внесення змін або доповнень до чинних обласних (міських) програм профілактики. Національна рада з профілактики злочинності, крім іншого, має вивчати адаптованість злочинців до нових методів поліцейської діяльності. Адже злочинний світ є дуже динамічним, злочинці, як правило, швидко пристосовуються до нових умов і методів роботи правоохоронних органів.

Логічним продовженням організаційно-управлінських перетворень у правоохоронній сфері України, крім формування Національної

ради з профілактики злочинності, має бути створення при головних управліннях Національної поліції обласних, а при районних відділах поліції – районних рад профілактики злочинності. Вони повинні слідкувати за результатами профілактики злочинності на місцевому рівні. Звідси головне завдання – створення нових органів, які здійснюватимуть не «паперову» (номінальну) профілактику й звітуватимуть перед керівництвом і громадськістю про свої «досягнення» (як це було певний час у СРСР), а структури в системі правоохоронних органів з новою управлінською психологією, спрямованою на реальну реалізацію різноманітних запобіжних заходів. При цьому основними індикаторами ефективності діяльності таких рад мають бути: довіра до них з боку громадськості; реальні показники роботи; публічність діяльності; підконтрольність громадським структурам; цільовий характер освоєння бюджетних коштів; економічна доцільність діяльності. Фактично майбутня Національна рада з профілактики злочинності, її обласні управління й місцеві представництва мають опікуватись питаннями впровадження низки досліджених вище напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, до яких належать:

- патрулювання;
- ситуаційне запобігання злочинності;
- просторова (середовищна, екологічна) профілактика;
- запобігання злочинності шляхом архітектурного планування;
- заходи в межах теорії розбитих вікон;
- програми сусідського спостереження;
- запровадження сучасних технологій;
- картографування злочинності та ін.

Спробуємо намітити деякі шляхи впровадження перелічених напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів з урахуванням зарубіжних реалій розвинених країн світу в цій сфері.

Патрулювання. Слід визнати, що цей напрям профілактики злочинності в Україні є наразі основним. На це вказують результати емпіричного дослідження. Зокрема, узагальнення інформації про результати правоохоронної діяльності, одержані з головних управлінь

Національної поліції 16 областей України, свідчить, що патрулювання є наразі найбільш поширеним напрямом профілактики злочинності. Недарма реформування української міліції й створення у 2015 р. нових підрозділів Національної поліції розпочалось саме з патрульної поліції. Тому в діяльності останньої необхідно враховувати як позитивну зарубіжну практику, так і продовжувати роботу, яка вже успішно проводиться в цій сфері, а саме:

а) здійснювати продуману кадрову політику, що передбачатиме якісну підготовку й перепідготовку осіб, які претендують на посаду патрульного поліцейського;

б) забезпечувати принциповість при оцінці знань, умінь і навичок майбутніх співробітників підрозділів патрульної поліції. Особливе значення слід надавати знанням кримінального, кримінального процесуального, адміністративного, адміністративного процесуального права, приділяти увагу добрій фізичній підготовці, практиці рукопашного бою, навичкам безпечного водіння службовим автотранспортом, застосуванню вогнепальної зброї та спеціальних засобів, а також приділяти увагу випадкам, у яких законом дозволяється їх використання;

в) створити в кожній області України тренінгові центри з упродовження світових методик навчання поліцейських або модернізувати подібні центри, що вже створені;

г) здійснювати належне державне фінансування МВС України і Національної поліції, що дозволить здійснювати високе грошове, матеріально-технічне, ресурсне, інформаційне та інше забезпечення органів і підрозділів патрульної поліції;

д) закуповувати новий, ремонтувати й модернізовувати наявний службовий авто- і мототранспорт патрульних. З метою заощадження бюджетних коштів та їх цільового використання слід купувати службові автомобілі й мотоцикли із невеликим використанням пального, гібридні моделі транспорту. Згодом рекомендується підрозділам Національної поліції повністю оновити автопарк електричними засобами пересування;

е) в обласних центрах України бажано створити або розширити існуючі підрозділи патрульної поліції, які переміщатимуться на мотоциклах, моторолерах, велосипедах, конях. Перелічені види транспорту, на відміну від автомобілів, дозволяють поліцейським забезпечувати правопорядок у недоступних ділянках міського простору (вузьких вулицях, площах, майданах, старих історичних центрах, включених до світової культурної спадщини ЮНЕСКО, та ін.);

є) безкомпромісно протидіяти корупції та іншим службовим зловживанням у діяльності патрульної поліції, для чого варто: періодично застосовувати поліграф до працівників, які проходять переатестацію, підвищуються у посаді чи званні; забезпечувати у трудових поліцейських колективах здорову конкуренцію між співробітниками; активізувати відповідну роботу підрозділів внутрішньої безпеки поліції, органів прокуратури, СБУ; надавати можливості для законного кар'єрного зростання; прискіпати будь-які прояви «кумівства», «протекціонізму», «фаворитизму», «незаконного лобізму» в роботі Національної поліції, особливо що стосується центрального апарату МВС України, головних управлінь Національної поліції в областях, Управлінь патрульної поліції;

ж) забезпечувати прозорість і публічність діяльності всіх органів Національної поліції, включаючи патрульну поліцію, розширювати присутність громадських дорадчо-консультативних структур (рад, комісій) у роботі поліції;

з) дотримуватись при здійсненні своїх службових повноважень підходу «поліція та громада»¹ й принципу залучення суспільства до процесу створення безпечного середовища². У такий спосіб посилю-

¹ Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : наказ МВС України від 02.07.2015 № 796. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15> (дата звернення: 19.01.2018); Положення про Департамент патрульної поліції : наказ Нац. поліції України від 06.11.2015 № 73. URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_DPP_zi_zminamy_vid_31_10_16.pdf (дата звернення: 19.01.2018).

² Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p> (дата звернення: 10.06.2018).

ватимуться державно-приватне партнерство та взаємодія з населенням у сфері запобігання злочинності.

Для практичної реалізації концепції community policing (політика орієнтації на місцеві громади) рекомендується: залучати громадські організації правоохоронної спрямованості й окремих громадян до патрулювання у громадських місцях; ураховувати думку місцевих мешканців про бажані маршрути патрулювання, де спостерігається підвищена криміногенність (вживаються, продаються-купуються наркотичні засоби, психотропні речовини, алкоголь; вчиняються крадіжки, грабежі, розбої, хуліганства, знищується або пошкоджується чуже майно, вчиняються акти вандалізму тощо); матеріально і морально заохочувати громадян, які беруть активну добровільну участь в охороні правопорядку; надавати рекомендації власникам підприємств, установ і організацій щодо виділення своїх працівників для взяття на добровільних засадах участі у забезпеченні правопорядку із гарантуванням останнім певних пільг і преференцій (премія, додаткові вихідні чи відпустка); ураховувати участь громадян у патрулюванні вулиць під час їх вступу до закладів вищої освіти або працевлаштування (досвід США, Нідерландів); здійснювати подальше запровадження скандинавської моделі публічної безпеки під час проведення масових заходів, яка передбачає роботу поліції діалогу (правоохоронців-перемовників) для бесід з організаторами й учасниками акцій з метою недопущення застосування сили під час їх проведення;

и) продовжувати практику тісної співпраці з Консультативною Місією ЄС, моніторинговою місією ОБСЄ в Україні, Місією ООН з прав людини, іншими міжнародними організаціями на предмет подальшого впровадження в нашої країні сучасного зарубіжного досвіду профілактики злочинності, включаючи нові підходи щодо патрулювання й забезпечення громадської безпеки, тощо.

Загалом низка напрямів з удосконалення патрулювання як складової стратегії зменшення можливостей учинення злочинів має враховувати засоби ситуаційного запобігання злочинності. Для цього необхідно підвищувати ризикованість злочинної діяльності й створювати своєрідний ефект цілодобової присутності поліцейських на вулицях міст. Указаного можна досягти, наприклад, зменшуючи інтер-

вали або маршрути переміщення поліцейських патрулів, оснащуючи службовий автотранспорт сучасним технічним обладнанням (камерами, планшетами, швидким доступом до оперативних баз даних поліцейської інформації).

Ситуаційне запобігання злочинності. Указаний напрям стратегії зменшення можливостей учинення злочинів є, так би мовити, наскрізним, оскільки може включати запобіжні заходи, що відносяться до інших складових досліджуваної стратегії. Це стосується, наприклад, патрулювання, просторової профілактики, теорії розбитих вікон і навіть програм сусідського спостереження. Разом із тим можна навести декілька пропозицій щодо формування та подальшого вдосконалення ситуаційного запобігання злочинності в Україні:

- для ускладнення вчинення різних злочинів, особливо поєднаних зі зберіганням і застосуванням вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин, рекомендується: не допустити прийняття Закону України «Про зброю», проект якого вже кілька років перебуває у відповідному комітеті Верховної Ради України. Прийняття вказаного закону вигідне лише лобістам в особі власників збройних підприємств і корумпованих чиновників, особисто зацікавлених у голосуванні за нього. Такий крок лише загострить ситуацію щодо незаконного зберігання зброї в нашій країні та зумовить збільшення кількості корисливих і насильницьких злочинів, поєднаних із її застосуванням; ускладнити процедуру офіційного придбання зброї шляхом додаткової перевірки професійного статусу майбутніх покупців, боротьби з проявами корупції в діяльності органів, які надають дозвіл на придбання зброї; оголосити додаткові акції («місячники») добровільної здачі зброї в Україні; проводити серед населення відповідну інформаційно-роз'яснювальну роботу в указаній сфері;

- для ускладнення вчинення хуліганств, актів вандалізму та насильницьких злочинів з боку футбольних уболівальників слід посилити взаємодію із ватажками футбольних ультрас (радикальних фанатів) з метою недопущення з їх боку незаконної поведінки до, під час та після матчів; покращити охорону і постійний супровід поліцією фанатів інших команд, особливо з інших країн, які приїжджають до України підтримати свої клуби;

– з метою збільшення ризикованості злочинної діяльності: проводити агітаційно-роз'яснювальні заходи віктимологічної профілактики щодо недопустимості переміщення громадян, у першу чергу неповнолітніх, жінок, осіб похилого віку, наодинці у громадських місцях у вечірні й нічні години; у разі крайньої потреби перебування такими категоріями громадян у небезпечних місцях має бути організований їх належний супровід дорослими чоловіками; організовувати за можливості роботу консьєржів у під'їздах багатоквартирних будинків, охоронників при в'їзді до житлових кварталів, дворів будинків; посилювати формальне спостереження шляхом поширення практики встановлення органами місцевого самоврядування, поліцією або громадянами за власні кошти камер відеонагляду у дворах та під'їздах будинків;

– для зниження вигідності злочинної поведінки: здійснювати органами поліції роз'яснювальну роботу серед громадян про недопустимість залишення коштовних речей (барсеток, смартфонів, планшетів, ноутбуків тощо) в салоні автомобіля, а також про небезпечність переміщення жінок із золотими прикрасами і дорогими аксесуарами; формувати в Україні модель безготівкової економіки, що передбачає відмову від розрахунку громадянами готівкою за придбані товари або одержані послуги; посилювати роботу поліції щодо оперативного відпрацювання тіньового ринку викрадених речей;

– щодо скорочення провокацій: покращення освітлення на вулицях українських міст та інших населених пунктів; налагодження роботи громадського транспорту, особливо в містах у часи пік, для мінімізації можливих міжособистісних конфліктів; заборона роботи МАФів (малих архітектурних форм), де реалізуються алкогольні й слабоалкогольні напої, біля навчальних закладів;

– з метою блокування поширення так званої виправдовувальної психології громадян варто повсюдно розміщати у громадських місцях інформаційні табло, листівки, об'яви, де нагадується про заборону певної поведінки (вживання пива, спиртних напоїв, паління у громадських місцях; дрібне хуліганство; порушення пішоходами правил дорожнього руху) й конкретизується розмір стягнення в разі її прояву тощо.

Ситуаційне запобігання злочинності включає, безперечно, і комплекс інших за характером заходів, більшість яких охоплюється іншими напрямками стратегії зменшення можливостей учинення злочинів.

Просторова (середовищна, екологічна) профілактика. В Україні просторове запобігання злочинності наразі вивчається лише на теоретичному рівні. На практиці цей напрям профілактики злочинності реалізується достатньо обмежено. Хоча слід визнати, що останнім часом правоохоронні органи визнають малоефективність існуючої системи профілактики злочинності в Україні. Це призвело до ухвалення урядом 15 листопада 2017 р. Стратегії розвитку системи МВС на період до 2020 року. Фактично цей документ став першою правовою підставою для формування нової проєвропейської моделі профілактики злочинності в Україні. Адже у Стратегії зазначено, що головним пріоритетом діяльності МВС України є формування безпечного середовища для громадян. Це досягатиметься, відповідно до цієї Стратегії, завдяки вивченню сучасного зарубіжного досвіду в цій сфері й упровадженню нових підходів запобігання злочинності через планування територій¹ або, простіше виражаючись, завдяки просторовій профілактиці.

З метою усунення вказаного пробілу вітчизняної правозастосовної практики у вигляді застарілості існуючої системи запобігання злочинності України та з метою практичного впровадження основного призначення Стратегії розвитку системи МВС на період до 2020 року рекомендується вжити низку організаційно-управлінських заходів, як-от:

1) зміщення акценту з наукового дослідження всіх відомих корінних причин злочинності (безробіття, майнове розшарування суспільства, соціально-економічна криза, аморальність тощо) на вивчення географії, топографії та «ціни» регіональної і місцевої злочинності. У цьому зв'язку заслуговують на увагу і потребують схвального ставлення спроби деяких науковців досліджувати злочинність великих міст, вивчати особливості поширення злочинів у масштабі окремих

¹ Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p> (дата звернення: 10.06.2018).

областей України¹. Це є ознакою переосмислення вченими вагомого значення кримінології в першу чергу не як наукової теорії про злочинність, а як галузі знання, яка виробляє практичні, конкретні та дієві заходи контролю злочинності на певній території. І результати вжиття цих заходів можуть бути осяжними і видимими для пересічних громадян, які мешкають на тій чи іншій території;

2) розробка за участю провідних кримінологічних центрів України (науково-дослідних установ, закладів вищої освіти), майбутньої Національної ради з профілактики злочинності із залученням фахівців у галузі соціології, психології, педагогіки місцевих програм профілактики злочинності. Заходи цих програм мають спрямовуватись не на всю злочинність, а на її окремі складові, наприклад злочинність неповнолітніх, організовану злочинність, сімейне насильство, торгівлю людьми, вуличну злочинність та ін. Указані програми мають бути адресними, містити хоча й обмежене коло заходів, однак які матимуть конкретний і реально здійснений характер, чіткі індикатори оцінки ефективності реалізації їх заходів тощо. Головне, щоб заходи програм ураховували можливості просторової профілактики і ситуаційного запобігання злочинності, як це має місце у країнах – членах ЄС, Канаді, Австралії, США;

3) передбачення при районних відділах поліції у складі майбутніх рад з профілактики злочинності посад співробітників, відповідальних за проведення аудитів безпеки на окремих об'єктах (квартири і будинки громадян, офіси підприємств, приміщення державних організацій і установ), з тим щоб: вивчати за ініціативи і згоди власників уразливі ділянки (двері, вікна, стіни, прибудинковий ландшафт тощо), що можуть бути використані злочинцями для вчинення різних злочинів; схиляти громадян до покращення за власні кошти безпеки власного житла; надавати особам, які виконали всі рекомендації

¹ Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. №2. С. 169–191; Бойко В. В. Щодо визначення поняття «місто» у контексті дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя і здоров'я особи в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. №2. С. 157–168.

співробітників місцевих рад профілактики, спеціальні наклейки, що поміщаються на двері й вікна будинків і квартир;

4) урахування органами місцевого самоврядування, забудовниками об'єктів нерухомості, окремими громадянами, які на власній земельній ділянці будують своє житло, вимог і стандартів запобігання злочинності шляхом проектування середовища проживання. Це може стосуватись якості будівельних матеріалів, розташування різних об'єктів і споруд на певній території, висоти та розміщення кущів і дерев, особливостей ландшафтного дизайну, виду та форми озеленення території, освітлення, огорожі прибудинкової території тощо;

5) поширення серед населення спеціальних буклетів, листівок з інформацією про способи убезпечення свого майна і підвищення власної безпеки від різних кримінальних посягань;

6) проведення з особами, які стали жертвами різних злочинів, профілактичних бесід під розпис з метою недопущення повторної віктимізації. Факт учинення злочину щодо окремої особи може свідчити про її віктимну поведінку й недотримання базових правил і вимог віктимологічної профілактики та ін.

Просторовий (середовищний) підхід до запобігання злочинності виступає ефективним засобом ситуаційної профілактики різних кримінальних посягань, що доведена на практиці протягом останніх 30–40 років у багатьох західних країнах світу. Головне його призначення – змінити зовнішню обстановку (двори житлових кварталів і мікрорайонів, вулиці, площі, геометрію і масштаб окремих будівель і споруд) так, щоб це завадило і за можливості унеможливило вчинення багатьох поширених злочинів (крадіжок, у тому числі поєднаних із проникнення в житло, грабежів, розбоїв, хуліганств, підпалів, інших форм вандалізму).

Запобігання злочинності шляхом архітектурного планування. Цей напрям профілактики злочинності тісно пов'язаний із просторовим запобіганням, однак має певні особливості. Останні виявляються у зміні зовнішнього середовища шляхом відповідного проектування житлових будинків, офісних комерційних приміщень, інших об'єктів державної і комунальної власності (шкіл, закладів

вищої освіти, лікарень, споруд органів державної влади і місцевого самоврядування). Запобіжний ефект досягається шляхом розробки спеціальних проектів будинків, споруд і приміщень, які враховують будівельні антикриміногенні стандарти, правила і норми. Ці стандарти вироблені й апробовані на практиці у США, Великій Британії та інших західних країнах багато років тому й довели свою результативність у скороченні злочинів, особливо крадіжок зі зломом, грабежів, вандалізму.

Для запобігання злочинності в Україні з використанням різноманітних архітектурних рішень потребує вжиття низка організаційно-управлінських заходів, наприклад:

- поступовий перехід до практики проектування й зведення забудовниками об'єктів нерухомості, які відповідають сучасним стандартам у сфері архітектурної профілактики злочинності, а саме: відмова від забудови житлових мікрорайонів обласних і районних центрів України багатоповірховими будинками (понад 5 поверхів); надання переваг архітектурним проектам, що передбачають створення нових житлових мікрорайонів, які складаються з кількох 3–5-поверхових будинків, об'єднаних одним охоронюваним двором; покращення транспортної інфраструктури й сфери обслуговування існуючих житлових районів; створення архітектурних умов для покращення оглядовості навколишнього простору; збільшення скляних та інших прозорих ділянок будинків і споруд для поліпшення візуального неформального контролю їх мешканцями навколишньої обстановки за місцем проживання тощо;

- Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, ДАБІ разом з іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади і місцевого самоврядування (МВС України, головні управління Національної поліції в областях, обласні й міські ради, мерії міст) мають: практично впроваджувати нові розроблені стандарти у сфері архітектурно-будівельного контролю і нагляду; урахувати при плануванні міського будівництва вимоги запобігання злочинності шляхом архітектурної профілактики злочинності; включати до генеральних планів міст і селищ

лише ті проекти, що передбачають складові архітектурної профілактики злочинності;

- Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з МВС України повинні вивчати сучасний зарубіжний досвід архітектурного планування міського будівництва, спрямованого на запобігання злочинності з тим, щоб адаптувати цей досвід до українських реалій;

- набуття Україною членства у Міжнародній (International CPTED Association – ICA) та Європейській (E-DOCA) асоціаціях з питань безпеки міського середовища для активізації цього напрямку запобігання злочинності в нашій державі;

- перегляд пріоритетів кримінологічних досліджень в Україні з наданням переваг тим проектам, що стосуються вивчення й упровадження інноваційних підходів профілактики злочинності, до яких відноситься архітектурний напрям як окремий елемент стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Для цього Координаційному бюро з проблем кримінології НАПрН України варто затвердити новий перелік перспективних тем фундаментальних і прикладних кримінологічних досліджень, розробка яких рекомендується найближчим часом;

- новоствореному органу у вигляді Національного фонду досліджень України рекомендується надавати державну грантову підтримку передусім тим кримінологічним дослідженням, які спрямовані на вивчення сучасного зарубіжного досвіду запобігання злочинності, включаючи архітектурну профілактику.

Не виключається реалізація й інших напрямів діяльності щодо архітектурного запобігання злочинності.

Заходи в межах теорії розбитих вікон. Основний обов'язок щодо реалізації вказаного напрямку стратегії зменшення можливостей учинення злочинів покладається на органи місцевого самоврядування, комунальні служби, ОСББ (об'єднання співвласників багатоквартирних будинків), окремих громадян, зацікавлених у якості облаштування території за місцем проживання й безпеки мікрорайону. Основний вектор цього різновиду правоохоронної діяльності полягає у ство-

ренні таких умов ушляхетнення і доглянутості вулиць, парків, скверів, дворів, які формували б ефект суцільної підконтрольності владі і місцевим мешканцям ситуації, що відбувається у громадських місцях. Це з одного боку. З другого – місцева влада має популяризувати теорію розбитих вікон, залучаючи якомога більшу кількість громадян до участі в міських суботниках, постійному піклуванні за чистотою у дворах житлових мікрорайонів, під'їздах будинків та інших місцях загального користування.

Ще один важливий момент: поступове формування в українців думки і стереотипу, що держава не у змозі самостійно забезпечити належний рівень чистоти, порядку і безпеки на вулицях міст без активної допомоги з боку населення. Звідси і відповідальність за правопорядок має частково перекладатись на пересічних українців, який може забезпечуватись не лише їх прямою участю у профілактиці злочинності (патрулювання вулиць, повідомлення поліції про відомі факти учинених злочинів), а й банальною охайністю, акуратністю, чистоплотністю. Популяризація культурного відпочинку має відбитись на масовій суспільній психології, в якій не буде місця порушенню прав і свобод інших членів громади. Такий підхід згодом може посприяти формуванню в Україні так званої нульової терпимості до злочинності. Тому без підтримки подібних ініціатив з боку громадянського суспільства шанси на їх упровадження є мінімальними. Для більш послідовної реалізації намічених цілей у межах теорії розбитих вікон потребує здійснення низка деяких конкретних заходів:

а) місцевим органам влади слід виділяти кошти на: ушляхетнення місць громадського користування (вулиць, парків, скверів); видалення зі стін будівель графіті; оперативне відновлення пошкоджених або знищених об'єктів інфраструктури (парканів, лав, вікон, вітражів, рекламних щитів);

б) більш широке залучення громадськості до міських і загальнодержавних суботників;

в) підвищення ініціативності мешканців багатоповерхових будинків до самостійного приведення прибудинкової території у порядок;

г) облаштування пустирів та інших великих ділянок міського простору з тим, щоб ними користувались якомога більше людей і в такий спосіб посилювався громадський контроль потенційних місць учинення злочинів;

д) покращення освітлення на вулицях міст і селищ;

е) збільшення в містах кількості урн і громадських туалетів; компенсація за можливості з міських бюджетів коштів власникам ресторанів, кафе, пабів за безоплатне користування містянами туалетами цих закладів;

є) розміщення на стінах споруд, у під'їздах будинків, на перехрестях доріг попереджувальних оголошень про адміністративну відповідальність та розмір штрафу за: паління, вживання спиртних напоїв і пива у громадських місцях; дрібне хуліганство (нецензурна лайка, образливе чіпання до громадян або порушення їх спокою, справляння природних потреб у не відведених для цього місцях, поява у громадському місці в оголеному вигляді, нанесення непристойних малюнків на тротуари, стіни, паркани, двері); порушення правил дорожнього руху пішоходами і велосипедистами. Це має утримати частину громадян від наміру насмітити, пошкодити комунальне майно чи в інший спосіб порушити громадський порядок;

ж) популяризація культурної і законної поведінки у школах і закладах вищої освіти шляхом проведення відповідної роз'яснювальної роботи з боку викладацького складу й співробітників підрозділів патрульної та ювенальної поліції. Для цього слід поширювати реалізацію заходів у межах програм «Шкільний офіцер поліції», які реалізуються з 1 вересня 2017 р. у кількох обласних центрах України.

Програми сусідського спостереження. Учасниками таких програм, як показує зарубіжний досвід, є органи поліції та мешканці (їх об'єднання) житлових кварталів і мікрорайонів. Головне завдання програм сусідського спостереження в Україні – схилити громадян до підвищення пильності, доглядання за майном один одного, зменшення віктимних форм поведінки, контролю за життям і всіма подіями, що відбуваються за місцем проживання, активної взаємодії та покращення

щення партнерських відносин із поліцією. Ці завдання можуть бути досягнуті за умови реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів:

1) популяризація у місцевих громадах (містах, районах міст, кварталах, мікрорайонах, селищах, селах) програм сусідського спостереження шляхом: нагляду за сусідським майном, особливо у вихідні й святкові дні, період відпусток; обміну телефонами як між мешканцями будинків, так із дільничним інспектором поліції; контролю входу й виходу з під'їздів будинків сторонніх осіб; повідомлення поліції про підозрілу і незаконну поведінку сусідів і сторонніх осіб (прояви сімейного насильства; винесення з будинку побутової техніки і великих валіз; продаж наркотичних речовин або саморобних алкогольних напоїв; ознаки вживання наркотиків і психотропних засобів (пусті коробки кадеїновмісних препаратів, використані шприци, пусті скляні пляшки для внутрішніх ін'єкцій); пошкодження комунального і приватного майна у під'їзді чи на прибудинковій території тощо);

2) посилення взаємодії дільничних поліцейських з мешканцями, проведення з ними на регулярній основі загальних будинкових, квартальних зборів, надання індивідуальних консультацій. У цьому зв'язку слід поширити поліцейський проект «Візит» на всі населені пункти України. Він полягає в побудинковому й поквартальному обході дільничними офіцерами поліції мешканців на території обслуговування з метою вивчення проблем з питань безпеки й отримання інформації про осіб, які вчиняють злочини чи правопорушення (досвід м. Харкова);

3) схилення громадян до надання поліції будь-яких відомостей, що містять ознаки злочину чи правопорушення, заборона самостійного вирішення чужого міжособистісного конфлікту, затримання злочинця, а тим більше вчинення інших самоправних дій, небезпечних для життя і здоров'я викривача злочинця;

4) постійне інформування громадян про рівень злочинності за місцем проживання, щоб не посилювати їх страх перед злочинністю;

5) створення в державі спеціального фонду за рахунок як коштів державного бюджету, так і меценатів, з якого виплачуватиметься ви-

нагорода викривачам злочинців (цей досвід існує у США, Великій Британії, Канаді, Австралії та інших країнах, у тому числі СНД);

6) упровадження в Україні премії з умовною назвою: «Учасник сусідського спостереження року», «За мужність і небайдужість», «За прояв хоробрості і сміливості». Такі заходи мають популяризувати в нашій державі практику програм сусідського спостереження (сусідської варті) й залучити до участі в них максимальну кількість громадян;

7) розміщення при вході до двору багатоповерхового будинку, під'їзду, квартири або на огорожі приватного будинку таблички з написом «Мешканці будинку є учасниками програми сусідського спостереження», «Цей будинок захищений сусідською вартою» або «Родина Петренків бере участь у програмі сусідського спостереження». Такі написи дуже поширені за кордоном (США, Велика Британія) й інформують потенційних злочинців про очевидність їх злочинних дій унаслідок пильності місцевих мешканців, що значно зменшує можливість злочинної діяльності.

Слід зазначити, що Національна поліція України поступово переглядає основні форми профілактики злочинності в нашій державі, намагаючись вивчати прогресивний зарубіжний досвід у цій сфері й упроваджувати його в деяких регіонах. Це стосується й спроб запровадження програм сусідської варті. Подібні пілотні проекти реалізуються із середини 2017 р. Першим місцем, де програма «Сусідська варта» була запроваджена, стала Вінниця¹. Згодом до неї приєдналися Харків, Полтава, Хмельницький, Рівне, Чернівці, Луцьк². Очевидно, що такий досвід має поширюватись на інші обласні й районні центри України і не обмежуватись лише ОСББ. Учасниками таких програм

¹ У Вінниці стартували тренінги по програмі «Сусідська варта». URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/6274_U_Vinnici_startovali_treningi_po_programi_Susidska_varta_FOTO_VIDEO.htm (дата звернення: 12.01.2018).

² Сусідська варта: На Полтавщині запроваджують новий проект для боротьби зі злочинністю. URL: <https://poltava.depo.ua/ukr/poltava/susidska-varta-na-poltavschini-zaprovadzhuyut-noviy-proekt-dlya-borotbi-zi-zlochinnistyu-20170913639078> (дата звернення: 12.01.2018); Перша «Сусідська варта» вийшла на вулиці Хмельницького. URL: <https://khm.depo.ua/ukr/khm/persha-susidska-varta-viyshla-na-vulici-hmelnickogo-20171017659037> (дата звернення: 12.01.2018).

профілактики злочинності мають бути як мешканці багатоповерхових будинків комунальної власності, так і приватних домоволодінь.

Ураховуючи, що програми сусідського спостереження є одним з багатьох проявів стратегії community policing (стратегія орієнтації на місцеві громади)¹, заслуговує також на увагу діяльність щодо налагодження партнерських відносин поліції зі школярством і студентством. У цьому зв'язку потребує розширення практика впровадження програм профілактики злочинності на кшталт «Шкільний офіцер поліції» (ШОП). Уперше в Україні такі програми почали здійснюватись МВС України спільно з Міністерством освіти і науки України з 1 вересня 2017 р. у Києві, Одесі, Львові й Івано-Франківську. «Шкільний офіцер поліції» в нашій державі реалізується в межах проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» за підтримки компанії «Агрітім Канада». Подібні програми вже тривалий час успішно реалізуються у сфері запобігання злочинності у США й Канаді. Їх заходи пов'язані із: навчанням школярів навичкам особистої безпеки; профілактикою правопорушень; підвищенням ролі та значення поліції у громаді; розв'язанням міжособистісних конфліктів підлітків; одержанням неповнолітніми досвіду командної роботи; формуванням активної громадської позиції². Цей проект стане у пригоді й з огляду на патріотичне виховання молодого покоління нашої країни.

Перший досвід реалізації різноманітних заходів у межах програм «Сусідська варта» й «Шкільний офіцер поліції» показує, що майбутнє профілактики злочинності в Україні саме за подібними вузькопрофільними проектами. Вони є набагато ефективнішими за розмиті й громіздкі комплексні державні та обласні програми запобігання і протидії злочинності, що приймалися у державі раніше та більшість

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.

² Програма «Шкільний офіцер поліції» в Україні продиктована вимогами часу. URL: <https://imzo.gov.ua/2016/08/25/programa-shkilniy-ofitser-politsiyi-v-ukrayini-prodiktovana-vimogami-chasu/> (дата звернення: 12.01.2018); Шкільний офіцер поліції. URL: <http://kgsml.kiev.ua/2017/03/23/police/> (дата звернення: 12.01.2018).

заходів яких реалізовувалась з ознаками нецільового використання бюджетних коштів¹.

Запровадження сучасних технологій. Суб'єктами реалізації вказаного напрямку стратегії зменшення можливостей учинення злочинів може бути як держава в особі правоохоронних органів, органи місцевого самоврядування, так й окремі громадяни. У більшості випадків профілактика злочинності з використанням сучасних технологій пов'язується із повсюдним монтажем камер відеоспостереження, розширенням мережі CCTV (телебачення замкнутого контуру). У підсумку це дозволяє підвищити контроль правоохоронними органами ситуації у громадських місцях, полегшити розслідування вже вчинених злочинів. Потенційні злочинці можуть відмовитись від реалізації злочинної корисливої або насильницької мотивації, знаючи, що їх дії фіксуватимуться засобами відеонагляду. Підсумовуючи сучасний досвід провідних країн світу в цій сфері, пропонується:

- розробити в кожному обласному центрі України та інших містах районного значення програми «Безпечне місто». Вони мають бути спрямовані на створення одного або кількох аналітичних центрів обробки відеоінформації, отриманої з мережі відеонагляду, встановленої на вулицях, у парках, на перехрестях доріг, навпроти органів державної влади і місцевого самоврядування, шкіл, воєнних частин і підрозділів, стратегічних підприємств і установ тощо;

- із проведенням реформи децентралізації, що передбачає додаткові надходження до місцевих бюджетів, органи місцевого самоврядування повинні виділяти кошти для встановлення камер відеоспостереження в під'їздах, дворах будинків. Особливо це стосується криміногенних і густозаселених житлових мікрорайонів;

- оснащати камери відеоспостереження елементами штучного інтелекту, тобто спеціальним програмним забезпеченням, що дозволяє порівнювати записані відеофайли з наявними оперативними обліками злочинців, які розшуковуються правоохоронними органами, громадян

¹ Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2012. 304 с.

(особливо підлітків і осіб похилого віку), які зникли без вісті, викраденого автотранспорту тощо. Ефективність таких смарт-камер є набагато вищою порівняно із застарілими системами CCTV, які лише фіксують зовнішню обстановку в зоні доступу;

- сприяти накопиченню в базах даних створеного у 2017 р. Управління кримінального аналізу Національної поліції України повної і вичерпної інформації про кримінальні події та осіб, причетних до них, з метою збору доказів, затримання злочинців і правопорушників й осучаснення існуючих криміналістичних методик розслідування різних видів злочинів;

- виділяти необхідні кошти для формування в Україні сучасної бази даних ДНК злочинців за прикладом Італії та деяких інших європейських країн, які є членами Європолу;

- продовжувати реалізацію проекту країн ЄС «Підтримка реформи поліції України» щодо облаштування сучасними технічними та іншими засобами підрозділів української поліції;

- при входах до державних підприємств, установ та організацій мають бути за можливості встановлені детекторні рамки (арки) для автоматичного визначення тих відвідувачів цих закладів, які зберігають вогнепальну зброю або вибухові речовини. Рекомендується встановити подібні пристрої також у школах і закладах вищої освіти, що вже здійснено в багатьох навчальних закладах США, де мали місце непоодинокі випадки групового розстрілу підлітків психічно неврівноваженими особами;

- оснащати співробітників служб охорони, які контролюють перепускний режим на підприємствах і в організаціях, ручними портативними металевими детекторами, здатними виявити вогнепальну і холодну зброю, та ін.

Картографування злочинності. Представлений напрям досліджуваної стратегії передбачає запобігання злочинності в Україні шляхом вивчення географії, топографії і «ціни» злочинності. Обізнаність передусім органів Національної поліції про особливості просторово-територіальної поширеності різних злочинів у певному населеному пункті (місті, районі міста, вулиці тощо) дає змогу виділяти відповід-

ні сили і засоби для запобігання злочинності на певній місцевості та у певний час доби. Ефективність указаного завдання підвищуватиметься в рази, якщо для оцінки топографії місцевої злочинності застосовуватимуться сучасні геоінформаційні системи на кшталт карт злочинності.

Різноманітні геоінформаційні системи (комп'ютерні програми), за допомогою яких можна визначити якісні показники злочинності певного населеного пункту, дозволяють поліції і кримінологам визначати «гарячі» точки, де вчиняється найбільша кількість злочинів. Це необхідно для посилення у своєрідних «гарячих» точках (найбільш криміногенних ділянках міського простору) поліцейського патрулювання. Також такі знання підвищують адресність віктимологічної профілактики, спрямованої на скорочення віктимізації населення, яке мешкає на території криміногенних житлових кварталів. У такому разі громадяни знатимуть про найбільш криміногенні місця, які можна обійти стороною.

Подальше впровадження картографування злочинності необхідно організувати у створеному в 2017 р. Управлінні кримінального аналізу Національної поліції України. Це Управління, крім іншого, має акумулювати оперативну інформацію про злочинність, одержану з різних джерел і поліцейських підрозділів, а також на цій основі створювати спеціальні карти для прогнозування злочинності і вивчення її територіальної поширеності¹. Подібні підрозділи необхідно створити в усіх обласних головних управліннях Національної поліції України, які досліджуватимуть злочинність на місцевому рівні.

Опікування поліцією проблемами безпеки українців підвищуватиме авторитет першої та сприятиме покращенню довіри населення до органів кримінальної юстиції. Довіра і високий рівень партнерських відносин між поліцією і громадськістю є фундаментальними вимогами, від додержання яких залежить результативність реалізації стратегії зменшення можливостей учинення злочинів загалом.

¹ У поліції всі оперативні дані зведуть у базу і зроблять карту злочинів. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/10/11/7158011/> (дата звернення: 15.01.2018).

Висновки

Дослідження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, її правової і соціальної природи, систематизація теорії західної кримінології про вказаний вектор правоохоронної діяльності, узагальнення зарубіжних реалій реалізації цієї стратегії в низці західних розвинених країн світу дають підстави для певного переосмислення існуючої правоохоронної моделі в Україні, а також для розробки низки пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінологічного законодавства України та практики запобігання злочинності в нашій державі. Основні результати наукової праці зводяться до таких положень, як-от:

1. Нестабільність стану злочинності в Україні, зумовлена інституційною розбалансованістю органів державної влади, включаючи систему кримінальної юстиції, суспільно-політичною, соціально-економічною, соціально-психологічною кризою, посилена розгулом сепаратизму і посяганням на конституційний лад і територіальну цілісність України, вимагає переглянути існуючу правоохоронну діяльність з огляду на її ефективність, економічність й спроможність протистояти викликам у сфері національної безпеки в сучасних умовах глобалізованого світу.

2. Активізації здійснення наукових кримінологічних розробок нових форм запобігання злочинності в західних державах у другій половині XX ст. посприяло остаточне розуміння безперспективності репресивного вектора діяльності правоохоронних органів, необхідності гуманізації кримінальної політики з паралельним скороченням витрат на сферу кримінальної юстиції. У зв'язку із цим на теперішній час однією з найефективніших і найпоширеніших стратегій запобігання злочинності, яка реалізується у США, Великій Британії, Канаді, Австралії, ФРН, Франції, Нідерландах, деяких інших країнах – членах ЄС, є стратегія зменшення можливостей учинення злочинів.

3. Переломним моментом щодо розробки нестандартних напрямів запобігання злочинності є 70–80-ті рр. XX ст. У цей період почали активно розроблятися й упроваджуватися на практиці заходи із запо-

бігання злочинності шляхом екологічного дизайну території проживання, реалізуватися програми сусідського спостереження, застосовуватися ситуаційний підхід у вказаній сфері, здійснюватися спроби скорочення злочинності із використанням теорії розбитих вікон. Більшість із цих напрямів правоохоронної діяльності має місце у США і Великій Британії.

4. Істотними ознаками стратегії зменшення можливостей учинення злочинів є: законодавча врегульованість; мета – скорочення злочинності; некаральний (проактивний, профілактичний) характер; здійснення державними і недержавними суб'єктами; специфічність об'єкта запобіжного впливу у вигляді переважно зовнішніх криміногенних чинників, що зумовлюють злочини; здатність впливати на злочинну мотивацію потенційних злочинців; прояв у різноманітті запобіжних заходів; спрямованість на зменшення «ціни» злочинності.

5. Основними принципами, на підставі яких стратегія зменшення можливостей учинення злочинів має реалізовуватись, вважаються: законність, наукова обґрунтованість, захист прав громадян, участь недержавних суб'єктів, публічність, економічна доцільність, комплексність, добровільність та ін.

6. Під стратегією зменшення можливостей учинення злочинів пропонується розуміти законодавчо врегульовану некаральну діяльність державних і недержавних суб'єктів, пов'язану зі зміною зовнішніх умов учинення злочинів і ускладненням формування та реалізації злочинної мотивації заходами нормативно-правового, технічного, організаційного, інформаційного, управлінського та іншого характеру й спрямовану на запобігання злочинності, скорочення її окремих проявів і зменшення їх негативних наслідків для держави і суспільства¹.

Досліджувана стратегія має у своїй більшості профілактичний характер й має відповідно безпосереднє відношення саме до спеціально-кримінологічного рівня запобігання злочинності.

¹ Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: поняття, принципи, значення. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін. Харків : ХНУВС, 2017. № 1. С. 93–99.

7. Переваги стратегії зменшення можливостей учинення злочинів порівняно з іншими напрямками запобігання і протидії злочинності полягають у:

а) її ефективності, що виявляється передусім у здатності стабілізувати стан злочинності, позитивно впливати на зміну її характеру і структури, скорочувати основні прояви злочинності й тримати їх рівень у прийнятних для розвитку держави та громадської безпеки межах;

б) економії бюджетних коштів через використання безкоштовної допомоги недержавних суб'єктів, самостійне й добровільне технічне переоснащення громадянами свого майна за власні кошти;

в) зменшенні «ціни» злочинності внаслідок недопущення вчинення злочинів, а відтак – скороченні негативних соціальних наслідків матеріального і нематеріального характеру;

г) підвищенні результативності діяльності органів Національної поліції;

д) активізації державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності, більш широкому застосуванні стратегії community policing;

е) перекладанні частини відповідальності за результати у правоохоронній сфері на громадян;

є) посиленні затребуваності наукових кримінологічних розробок у сфері запобігання злочинності з боку органів кримінальної юстиції тощо.

8. Основними напрямками стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, виходячи із зарубіжних реалій її впровадження, є: патрулювання; ситуаційне запобігання злочинності; просторова (середовищна, екологічна) профілактика; запобігання злочинності шляхом архітектурного планування; заходи в межах теорії розбитих вікон; програми сусідського спостереження; запровадження сучасних технологій; картографування злочинності.

9. Перелічені форми досліджуваної стратегії реалізуються на підставі багатьох нормативно-правових актів. Їх класифіковано за масштабом на міжнародно-правові (нормативно-правові акти ООН, Ради

Європи), національні (закони, стратегії і програми запобігання злочинності окремих держав) і місцеві (програми профілактики злочинності міст, земель, районів та ін.).

10. Найбільш дієвою зазначена стратегія є відносно зменшення можливостей учинення таких злочинів, як: крадіжки, грабежі, розбої, хуліганства, нанесення тілесних ушкоджень, викрадення автомобілів, акти вандалізму, інші прояви вуличної злочинності.

11. Патрулювання визнано традиційним і найбільш поширеним проявом стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, корені якого уходять аж до Римської імперії. Патрулювання здійснюється підрозділами поліції або громадськими формуваннями правоохоронної спрямованості та полягає у зменшенні можливостей для вчинення злочинів і правопорушень шляхом постійного переміщення вулицями міст і селищ з метою охорони громадського порядку, забезпечення безпеки, реагування на заяви і повідомлення громадян про злочини, правопорушення і надзвичайні події, затримання злочинців і правопорушників, охорони місць учинення злочинів, забезпечення дотримання безпеки дорожнього руху тощо.

Головна мета патрулювання – здійснення цілеспрямованого контролю за криміногенною ситуацією уповноваженими суб'єктами.

Характерними рисами сучасного патрулювання є: тісна пов'язаність із просторовою профілактикою та ситуаційним запобігання злочинності; розширення звичної охорони громадського порядку поліцією на автомобілях альтернативними видами пересування патрулів із використанням мотоциклів, моторолерів, велосипедів, коней; залучення громадськості на добровільних безоплатних і оплатних засадах до роботи патрулів; усіляке сприяння державою громадянам, які беруть участь у патрулюванні; використання сучасних технологій у діяльності патрульної поліції; включення патрулювання як окремого профілактичного заходу в межах реалізації програм профілактики злочинності; залучення до патрулювання військових підрозділів.

12. Ситуаційне запобігання злочинності є практичним методом профілактики злочинності, який абстрагується від злочинця та його

жертви і зосереджується на певній місцевості. Структура ситуаційного запобігання злочинності складається з таких його напрямів і заходів:

а) ускладнення вчинення злочинів (обмеження доступу до предмета посягання; контроль доступу; перевірка на виході; створення альтернативи антисоціальній поведінці; обмеження обігу зброї);

б) збільшення ризикованості злочинної поведінки (посилення опіки; сприяння природному спостереженню; скорочення анонімності; використання допоміжного персоналу; посилення формального спостереження);

в) зниження вигідності злочинної діяльності (укриття предметів посягання; видалення злочинної «мішені»; маркування майна; заважання обігу викрадених речей; виключення вигідності злочинного посягання);

г) скорочення провокацій (мінімізація стресу громадян; відвернення міжособистісних конфліктів; зменшення емоційного збудження; нейтралізація негативного впливу однокласників; відмова від наслідування);

д) недопущення практики виправдань (установлення певних правил поведінки; монтаж заборонних знаків; звернення до совісті громадян; сприяння у дотриманні людьми чистоти і громадського порядку; недопущення вживання наркотиків і зловживання алкоголем).

13. До істотних ознак просторової профілактики злочинності (концепції CPTED) належать: мета – скорочення злочинності шляхом створення безпечного середовища для проживання; суб'єкти – органи поліції, органи місцевого самоврядування, підприємства комунального господарства, окремі громадяни та їх об'єднання; об'єкт запобіжного впливу – недоліки міської архітектури, громадського простору, вади технічного оснащення майна громадян.

Виходячи із цього, просторова профілактика злочинності являє собою окремий напрям стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, заходи якого здійснюються державними і недержавними суб'єктами та спрямовані на скорочення злочинності щодо створення

безпечного середовища шляхом зміни вигляду і форми архітектури, способів використання міського простору й оточуючого середовища.

Найбільш поширеними формами цього напрямку стратегії зменшення можливостей учинення злочинів є: будівництво сучасних кондомініумів; надання переваги житловим невисоким будинкам (до 5-ти поверхів) замість багатоповерхівок; огороження будинків і житлових мікрорайонів невисокими прозорими парканами; освітлення вулиць; розділення публічних, приватних і напівприватних ділянок громадського простору; передбачення специфічного ландшафтного дизайну й озеленення територій; посилення неформального контролю; установлення в житлі надійних дверей, замків, сигналізації тощо.

14. Архітектурне планування як окремий напрям розглядуваної запобіжної стратегії є різновидом просторової профілактики злочинності. Він виділяється окремо через низку обставин матеріального й організаційного характеру.

Ураховуючи негативний вплив недоліків архітектури на злочинність, для скорочення останньої рекомендується створювати своєрідний захисний простір шляхом: зонування міського середовища; посилення візуального контролю за оточуючим простором; забезпечення пішохідної активності в малозаселених і криміногенних житлових районах; зменшення за можливості кількості багатоповерхових будинків і заміни їх на сучасні 3–5-поверхові кондомініуми.

15. Зменшення можливостей для вчинення різних злочинів із застосуванням теорії розбитих вікон полягає в посиленні соціально-правового контролю в державі, реагуванні на будь-які дрібні правопорушення й антисоціальну поведінку, формуванні так званої нульової терпимості до злочинності. У підсумку комплекс заходів, у тому числі пов'язаних із ушляхетненням міського простору, розвитком інфраструктури, облаштуванням місць громадського користування, усуненням наслідків дрібного хуліганства й вандалізму, здатен зменшити рівень поширених загальнокримінальних злочинів.

Ознаками теорії розбитих вікон є:

– практичність – виявляється в запровадженні конкретних організаційно-управлінських заходів, що здійснюються органами місце-

вого самоврядування, міськими комунальними службами та господарствами, громадськими організаціями й окремими громадянами. Роль поліції в реалізації елементів цього напрямку профілактики, на відміну від інших складових стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, є опосередкованою;

- простота – пояснюється здійсненням переліченими суб'єктами буденної роботи, що охоплюється основними напрямками їх діяльності, однак які є доволі ефективними з огляду на скорочення злочинності й правопорушень, удосконалення міської облаштованості та формування позитивної масової і групової психології, спрямованої на спільне доглядання за порядком за місцем проживання;

- економічність – виражається у використанні безкоштовної допомоги громадян та їх об'єднань щодо прибирання вулиць і догляду за порядком у місцях громадського користування.

16. Програми сусідського спостереження (сусідської варті) є одним із найстаріших проектів профілактики злочинності, якому у 2022 р. виповниться півстоліття з дня впровадження у США. Програми сусідського спостереження є невід'ємною складовою досліджуваної стратегії. Їх запобіжний потенціал криється в пильності мешканців окремих житлових кварталів і мікрорайонів за зберіганням майна своїх сусідів, близьких родичів і знайомих. Головна мета цих програм – розширення неформального нагляду громадянами та своєчасного інформування ними поліції про вчинені правопорушення і злочини.

Переваги сусідського спостереження полягають у такому: скорочення рівня місцевої злочинності; посилення у громадян відчуття безпеки, зменшення страху перед злочинністю; активізація зацікавленості мешканців у вирішенні проблем місцевої громади; налагодження ділових стосунків місцевого населення з поліцією, підвищення авторитету правоохоронних органів у державі в цілому.

Результативність програм сусідської варті посприяла розробці аналогічних проектів у США і Великій Британії у сфері протидії угонам автотранспорту (Watch Your Car), іншим злочинам загальнокримінальної спрямованості (Block Watch Program, Fleet watch),

у сфері бізнесу (Business Watch), діяльності фермерських господарств (Farm Watch).

17. Запобіжний потенціал використання сучасних досягнень науки і техніки виражається в посиленні ризикованості злочинної діяльності та збільшенні її очевидності. Це вказує на тісний зв'язок указанного напрямку стратегії зменшення можливостей учинення злочинів із ситуаційним запобіганням.

Застосування сучасних технологій проявляється у: створенні складних систем міського відеоспостереження замкнутого контуру з відповідною обробкою отриманої інформації; функціонуванні штучного інтелекту; використанні ДНК власників майна для ускладнення його викрадення; розробці хімічних сполук для виявлення наркотичних речовин, що використовуються для пригнічення волі жертв згвалтувань; використанні безпілотних літальних апаратів (БПЛА) з метою оцінки поліцією криміногенної ситуації тощо.

Найбільш поширеною формою застосування сучасних технологій у правоохоронній діяльності вважаються системи відеоспостереження. Активізації їх повсюдного монтажу в багатьох країнах світу посприяла Програма підвищення безпеки в містах ООН-Хабітат «Безпечне місто». До держав із найбільшою кількістю камер відеоспостереження належать КНР, Велика Британія, США, Російська Федерація.

Переваги використання сучасних досягнень науки і техніки полягають у: заощадженні бюджетних коштів; можливості затримати злочинців за «гарячими» слідами; спрощенні розслідування вчиненого злочину; зборі всіх необхідних доказів; установленні очевидців кримінальної події; виявленні й подальшому затриманні співучасників злочину; пошуку зниклих без вісті осіб тощо.

Застосування сучасних технологій у сфері протидії злочинності має й негативні боки, які виявляються у правовому, етичному та моральному аспектах. Головне, щоб людина використовувала технології, а не навпаки.

18. Картографування злочинності – діяльність правоохоронних органів та інших суб'єктів, пов'язана зі створенням спеціальних карт

(геоінформаційних систем), на яких на підставі офіційної статистичної кримінально-правової інформації здійснюється оцінка топографії місцевої злочинності для підвищення ефективності роботи органів кримінальної юстиції та зменшення віктимізації населення.

Картографування злочинності має вагоме значення, адже дозволяє: оцінити топографію злочинності; покращити профілактику злочинності; уточнити територію діяльності окремих злочинних угруповань або професійних злочинців; зменшити віктимізацію населення; посилити кримінологічну поінформованість громадян; зменшити їх страх перед злочинністю; підвищити довіру суспільства до правоохоронних органів; удосконалити державно-приватне партнерство у сфері запобігання злочинності; зменшити «ціну» злочинності та ін.

Картографування злочинності дає можливість перевірити ефективність заходів просторової профілактики, ситуаційного запобігання, теорії розбитих вікон шляхом візуалізації їх здійснення на конкретній місцевості.

19. Запровадження стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у правотворчій сфері передбачає прийняття низки законів, таких як: «Про запобігання і скорочення злочинності» (щодо створення модернізованої системи запобігання злочинності в державі), «Про участь громадян у запобіганні і протидії злочинності» (щодо врахування нових форм участі громадськості при профілактиці злочинів і правопорушень), «Про Національну поліцію» (щодо грошового заохочення інформаторів), «Про Національну раду профілактики злочинності» (щодо організації роботи нового органу, відповідального за впровадження новацій у сфері запобігання злочинності), «Про програми профілактики злочинів» (щодо формування якісно нової системи розробки, реалізації і звітування про виконані заходи таких програм).

Крім того, для активізації здійснення заходів у межах різних напрямів досліджуваної запобіжної стратегії потребує прийняття низка відповідних нормативно-правових актів: програм «Безпечне місто» в кожному обласному і районному центрі – для вдосконалення використання сучасних технологій у правоохоронній діяльності; по-

станов і розпоряджень органів місцевого самоврядування щодо виділення коштів з обласних і міських бюджетів на різноманітні соціальні й інфраструктурні проекти – для повноцінної реалізації теорії розбитих вікон; законопроекту щодо введення нових будівельних стандартів, правил і норм – для впровадження елементів просторової профілактики злочинності й архітектурного планування територій проживання тощо.

20. Реалізація стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у правозастосовній діяльності пов'язується зі створенням нового органу – Національної ради з профілактики злочинності та її обласних управлінь і районних представництв. Указаний орган варто підпорядкувати МВС.

Національна рада з профілактики злочинності має опікуватись питаннями впровадження багатьох напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, таких як: патрулювання; ситуаційне запобігання злочинності; просторова профілактика; запобігання злочинності шляхом архітектурного планування; заходи в межах теорії розбитих вікон; програми сусідського спостереження; запровадження сучасних технологій; картографування злочинності та ін.

21. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів не є панацеєю, яка дозволить у короткі терміни скоротити злочинність в Україні. До її запровадження слід підходити відповідально, поступово, зважуючи всі «за» і «проти», ураховуючи особливості вітчизняної теорії і практики протидії злочинності.

Різні напрями і заходи цієї стратегії мають здійснюватись у комплексі з іншими, не менш важливими й ефективними напрямами запобігання злочинності. Це стосується в першу чергу соціальної політики держави, що має спрямовуватись на усунення негативних наслідків соціально-економічної кризи. Заслугує на увагу подальше впровадження стратегії *community policing*, пов'язаної з активізацією громадян та їх об'єднань у сфері запобігання злочинності. Не втратив своєї актуальності превентивний вплив, хоча й на незначну частину суспільства, закону про кримінальну відповідальність, потребує втілення в життя принцип невідворотності кримінальної відповідаль-

ності незалежно від професійного, соціального, майнового чи іншого статусу осіб, винних у вчиненні того чи іншого злочину.

22. Безперечно, що запозичення сучасного зарубіжного досвіду профілактики злочинності в межах стратегії зменшення можливостей учинення злочинів має здійснюватись шляхом не бездумного копіювання, а максимальної адаптації не лише до вітчизняної правоохоронної сфери, а й до українських соціально-політичних (ситуація на Сході України, політична стабільність), соціально-економічних (розмір дохідної частини державного бюджету, частка зовнішнього державного боргу перед міжнародними фінансовими кредиторами) і соціально-психологічних реалій (рівень довіри населення до органів правопорядку, стан партнерських відносин із поліцією, готовність брати участь у нових програмах профілактики злочинності).

Очевидно, що незадовільний стан української економіки і глибока фінансова й банківська криза не дозволять у стислий термін упровадити деякі напрями стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, що розвинені в західних країнах світу. Однак це не означає і не має бути виправдовувальною обставиною з боку поліції й уряду для відмови від більшості прогресивних напрямів, які дозволяють ефективно контролювати злочинність і скорочувати поширеність її окремих проявів. Тим більше що частина досліджених напрямів діяльності не вимагає витрат коштів Державного бюджету, а може покладатись на громадян України, які самі зацікавлені у власній безпеці й охороні свого майна. Як би там не було (політична воля, амбіції уряду і керівників органів місцевого самоврядування, активність населення), стратегія зменшення можливостей учинення злочинів – найближче майбутнє й основа нової модернізованої проєвропейської правоохоронної моделі нашої країни.

Додатки

Додаток 1

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник управління
патрульної поліції у
Київській області
Департаменту патрульної
поліції
старший лейтенант поліції
І.О. Єнакієв
22 жовтня 2018 р.

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

22 жовтня 2018 р.

місто Київ

Комісія у складі: голови – Чудо Павло Григорович, членів комісії: Омельниченко Наталія Євгенівна, Тедєєв Тимур Артурович склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, надані у формі аналітичної довідки, щодо шляхів запровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності управління патрульної поліції в Київській області Департаменту патрульної поліції та при підготовці методичних рекомендацій задля підвищення ефективності роботи органу патрульної поліції, профілактики злочинності, удосконалення відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

Заступник начальника управління-
начальник відділу моніторингу та аналітичного забезпечення
управління патрульної поліції у Київській області
Департаменту патрульної поліції
майор поліції

П.Г. Чудо

Члени комісії:

Т.о. заступника начальника відділу моніторингу
та аналітичного забезпечення
управління патрульної поліції у Київській області
Департаменту патрульної поліції
старший лейтенант поліції

Н.Є. Омельниченко

Додатки

Т.в.о. старшого інспектора відділу моніторингу
та аналітичного забезпечення
управління патрульної поліції у Київській області
Департаменту патрульної поліції
капрал поліції

Т.А. Тедєсв

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. начальника

УКР ГУНП у м. Києві

підполковник поліції

В.О. Медведєв

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

30.10.2018

м. Київ

Комісія у складі: голови — заступника начальника УКР ГУНП у м. Києві полковника поліції Чебана Д.М., членів комісії: начальника організаційно-методичного відділу УКР ГУНП у м. Києві підполковника поліції Сінчака О.В., заступника начальника організаційно-методичного відділу УКР ГУНП у м. Києві підполковника поліції Куртенка О.В. склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, надані у формі аналітичної довідки щодо шляхів упровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності управління карного розшуку Головного управління Національної поліції у м. Києві та при підготовці методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи органів внутрішніх справ, посилення профілактики злочинності, удосконалення партнерських відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

**заступник начальника
УКР ГУНП у м. Києві
полковник поліції**

Д.М. Чебан

**Члени комісії
начальник відділу УКР
ГУНП у м. Києві
підполковник поліції**

О.В. Сінчак

**заступник начальника відділу
УКР ГУНП у м. Києві
підполковник поліції**

О.Б. Куртенко

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташина Національної академії правових наук України

24 жовтня 2018 р.

м. Слов'янськ

Комісія у складі: голови – Ганзери О.В., членів комісії: Матвійчук І.С., Малікова С.О. склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика, здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташина НАПрН України, надані у формі аналітичної довідки щодо шляхів запровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності МВС України, органів й підрозділів Головних управлінь Національної поліції та при підготовці методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи органів внутрішніх справ, посилення профілактики злочинності, удосконалення партнерських відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

Заступник начальника сектору превенції
Слов'янського відділу поліції
ГУНП в Донецькій області
майор поліції

О.В. Ганзера

Члени комісії:

Ст. дільничний офіцер поліції
сектору превенції Слов'янського відділу поліції
ГУНП в Донецькій області
майор поліції

І.С. Матвійчук

Ст. дільничний офіцер поліції
сектору превенції Слов'янського відділу поліції
ГУНП в Донецькій області
капітан поліції

О.С. Маліков

ЗАТВЕРДЖУЮ

начальник управління патрульної
поліції в Хмельницькій області ДПП
старший лейтенант поліції

«31» жовтня 2018р.

 О.А. Роо

АКТ

Упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України.

31 жовтня 2018

місто Хмельницький

Комісія у складі голови – Роо Олега Анатолійовича, членів комісії: Наглія Віталія Володимировича, Мартинюка Романа Романовича, склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика» здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, надані у формі аналітичної довідки щодо шляхів упровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності та практичній роботі усіх відділів Управління патрульної поліції в Хмельницькій області шляхом запровадження таких нових ідей, як:

- Спільне патрулювання із: учасниками АТО, Національної гвардії України, громадськими організаціями по охороні громадського порядку, а також із муніципальною вартою.
- Взаємодія з державними організаціями та спільні навчання із підрозділами системи МВС.
- Превентивна комунікаційна робота з населенням щодо недопущення правопорушень в майбутньому шляхом проведення профілактичних бесід та зустрічей із громадськістю.
- Популяризація роботи патрульної поліції шляхом агітування населення до вступу на роботу до правоохоронних органів, а також висвітлення роботи поліції в позитивному напрямку. Створення загальної асоціативної думки населення поліції, як захисника.

- Впровадження «Сусідської варти», згідно рекомендацій «популяризація у місцевих громадах (містах, районах міст, мікрорайонах, селищах, селах) програм сусідського спостереження. Головне завдання програми - схиляння громадян до підвищення пильності, доглядання за майном один одного. Контроль за життям та усіма подіями, що відбуваються за місцем проживання, активної взаємодії щодо покращення партнерських відносин з поліцією.

- Запровадження сучасних технологій для зменшення можливостей учинення злочинів шляхом введення програми «безпечне місто». Потенційні злочинці можуть відмовитись від своїх намірів, а можливі правопорушення будуть попереджені шляхом постійного відеоспостереження та фіксуванням засобами відео нагляду.

- Визначення місць концентрації злочинів та ДТП, в результаті чого - посилення контролю за даними територіями, а також посилення патрулювання у даних місцях.

- Регулярне проведення організованого дозвілля та масових заходів спільно з населенням, за участі працівників патрульної поліції, а також різноманітних спортивних заходів загального характеру, за участі особового складу управління, що слугує значним каталізатором у збільшенні рівня довіри до поліції та покращення партнерських відносин

Узагальнюючи комплекс впроваджених заходів, можемо відмітити що дані дії зменшують можливість учинення злочинів на території міста Хмельницького та Хмельницької області, а також суттєво збільшують рівень довіри населення до правоохоронних органів.

Голова комісії

начальник управління
патрульної поліції в Хмельницькій обл.
Департаменту патрульної поліції
старший лейтенант поліції

O.A. Poo

Члени комісії

старший інспектор з профпідготовки
відділу кадрового забезпечення
управління патрульної поліції
в Хмельницькій області
Департаменту патрульної поліції
старший лейтенант поліції

V.B. Naglii

старший інспектор прес служби
управління патрульної поліції
в Хмельницькій області
Департаменту патрульної поліції
старший лейтенант поліції

R.P. Martynuk

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Начальник ГУНП
в Тернопільській області
генерал поліції третього рангу
Богомол О.М.

М. М. Б. Т. К. Я 2018

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

11 жовтня 2018 року

м. Тернопіль

Комісія у складі: голови – заступника начальника Головного управління Національної поліції в Тернопільській області Ляховича О.М. та членів комісії: начальника Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування ГУНП підполковника поліції Бойка Василя Івановича, начальника Управління превентивної діяльності підполковника поліції Розпутнього Олександра Володимировича та начальника Управління кадрового забезпечення ГУНП полковника поліції Зальопаного Андрія Івановича, склали акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, надані у формі аналітичної довідки щодо шляхів запровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності підрозділів Головного управління Національної поліції в Тернопільській області та при підготовці методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності їх роботи, посилення профілактики злочинності, удосконалення партнерських відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

заступник начальника ГУНП

О.М. Ляхович
О.М. Ляхович

Члени комісії:

начальник УОАЗОР ГУНП
підполковник поліції

В.І. Бойко
В.І. Бойко

начальник УПД ГУНП
полковник поліції

О.В. Розпутній
О.В. Розпутній

начальник УКЗ ГУНП

ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник ГУНП
в Черкаській області
генерал поліції третього рангу

В.В. Лютий

29.10.2018

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення
можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом
кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

___10.2018

Черкаси

Комісія у складі: голови – начальника УОАЗОР ГУНП в Черкаській області Захаренка Володимира Васильовича, членів комісії: начальника УКР ГУНП в Черкаській області Герасимука Володимира Івановича, заступника начальника УПД ГУНП в Черкаській області Кузнеця Сергія Володимировича склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПН України, надані у формі аналітичної довідки щодо шляхів упровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів використано в аналітичній діяльності Головного управління національної поліції України та при підготовці методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи підрозділів поліції в Черкаській області, посилення профілактики злочинності, удосконалення партнерських відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

Начальник УОАЗОР ГУНП
в Черкаській області
підполковник поліції

В.В. Захаренко

Члени комісії:

Начальник УКР ГУНП
в Черкаській області
полковник поліції

В.І. Герасимук

Заступник начальника УПД ГУНП
в Черкаській області
лейтенант поліції

В.С. Кузнець

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник управління превентивної
діяльності
ГУНП в Донецькій області
полковник поліції

Горустович Ю.В.

«24» жовтня 2018 р. *Ю.В. Горустович*

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження
«Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів:
теорія та практика», здійсненого відділом
кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса Національної академії правових
наук України

24 жовтня 2018 р.

м. Маріуполь

Комісія у складі: голови – Тимощука Р.Л., членів комісії: Ходченко О.В., Тітов Г.А. склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, надані у формі аналітичної довідки щодо шляхів запровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності органів і підрозділів Головних управлінь Національної поліції та при підготовці методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи, посилення профілактики злочинності, удосконалення партнерських відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

Старший інспектор ВДОП УПД
ГУНП в Донецькій області
майор поліції

Р.Л. Тимошук
Р.Л. Тимошук

Старший інспектор ВДОП УПД
ГУНП в Донецькій області
майор поліції

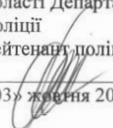
О.В. Ходченко
О.В. Ходченко

Інспектор ВДОП УПД
ГУНП в Донецькій області
старший лейтенант поліції

Г.А. Тітов
Г.А. Тітов

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник управління
патрульної поліції в Донецькій
області Департаменту патрульної
поліції
лейтенант поліції

М.О. Вершинін
«03» жовтня 2018 р.

АКТ

упровадження результатів наукового дослідження «Стратегія зменшення
можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом
кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук
України

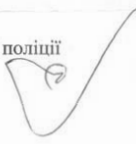
2 жовтня 2018 р.

місто Маріуполь

Комісія у складі: голови – Лямцева Олександра Сергійовича, членів комісії: Черемісіна Дениса Володимировича, Ніколенко Романа Сергійовича, склали цей акт про те, що результати наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія та практика», здійсненого відділом кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, надані у формі аналітичної довідки, щодо шляхів запровадження в Україні стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, використано в аналітичній діяльності управління патрульної поліції в Донецькій області Департаменту патрульної поліції та при підготовці методичних рекомендацій задля підвищення ефективності роботи органу патрульної поліції, профілактики злочинності, удосконалення відносин Національної поліції з населенням.

Голова комісії:

Заступник начальника управління –
начальник відділу чергової служби
управління патрульної поліції
в Донецькій області Департаменту патрульної поліції
підполковник поліції

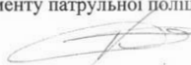

О.С. Лямцев

Члени комісії:

Заступник командира батальйону
управління патрульної поліції
в Донецькій області Департаменту патрульної поліції
старший лейтенант поліції

Д.В. Черемісін

Т.в.о. командира роти №1 батальйону
управління патрульної поліції
в Донецькій області Департаменту патрульної поліції
лейтенант поліції

Р.С. Ніколенко

Список використаної літератури

1. A/Conf.203/11/Workshop 3: Strategies and Best Practices for Crime Prevention, in particular in relation to Urban Areas and Youth at Risk. *Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice* (Bangkok, Thailand, 18–25 April 2005). 23 p.
2. Anacortes Police-Citizens Auxiliary Patrol. URL: <http://www.cityofanacortes.org/Police/AuxiliaryPatrol/index.asp> (дата звернення: 24.11.2017).
3. Avery J. Neighborhood Watch in N. S. W.: 1 Year On. *Australian Police Journal*. 1986. Vol. 40, Issue 2. P. 47–50.
4. Beijing Now Most-Watched City In The World; London And Chicago Look On In Envy. URL: <http://www.pajiba.com/miscellaneous/which-cities-have-the-widest-cctv-coverage-in-the-world-.php> (дата звернення: 28.11.2017).
5. Bennett T. Assessment of the Design, Implementation and Effectiveness of Neighbourhood Watch in London. *Howard Journal of Criminal Justice*. 1988. Vol. 27, Issue 4. P. 241–255.
6. Block Watch Program. URL: <http://www.kenmorewa.gov/Page.aspx?nid=329> (дата звернення: 07.12.2017).
7. Book E., Schneider R. Crime Prevention through Environmental Design: CPTED 40 Years Later. *Police Chief*. 2010. January.
8. Brantingham P. J., Brantingham P. L. The spatial patterning of burglary. *Howard Journal of Criminal Justice*. 1975. Vol. 14. P. 11–23.
9. Brantingham P. L., Brantingham P. J. Situational crime prevention in practice. *Canadian Journal of Criminology*. 1990. Vol. 32. P. 17–40.
10. Cardiff Violence Prevention Programme (CVPP). URL: http://safercities.ca/wp-content/uploads/2016/07/CMNCP_AB_3_FINAL_JULY8_DIGITAL.pdf (дата звернення: 14.12.2017).
11. Casteel C., Peek-Asa C. Effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED) in reducing robberies. *American Journal of Preventive Medicine*. 2000. Vol. 18, Issue 4, Supplement 1. P. 99–115.
12. Chainey S., Ratcliffe J. GIS and Crime Mapping. Chichester : John Wiley & Sons, 2013. 448 p.
13. Chrisafis A. Thousands of troops on Paris streets but are they France's new Maginot line? *The Guardian*. 2016. 15 april. P. 4.
14. Citizens On Proactive Patrol. URL: <http://www.mountvernonwa.gov/index.aspx?NID=524> (дата звернення: 24.11.2017).

15. City of Colville Video Surveillance Policy. URL: http://www.colville.wa.us/docs/PARKS/VID_SURV.pdf (дата звернення: 29.11.2017).
16. CityScale. URL: <http://www.cityscale.com.ua/> (дата звернення: 18.12.2017).
17. Clark B. China has a new surveillance tool that identifies citizens by how they walk. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/11/07/china-has-a-new-surveillance-tool-that-identifies-citizens-by-how-they-walk/> (дата звернення: 12.11.2018).
18. Clark B. These Chinese facial recognition glasses are a dystopian nightmare come true. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/02/08/chinese-facial-recognition-glasses-are-a-dystopian-nightmare-come-true/> (дата звернення: 09.02.2018).
19. Clarke R. V. Situational Crime Prevention. In Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention. *Crime and Justice*. 1995. Vol. 19. P. 91–150.
20. Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. 1983. Vol. 4. P. 225–256.
21. Clarke R. V. “Situational” crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*. 1980. Vol. 20, № 2. P. 136–147.
22. Community Crime Map. URL: <https://communitycrimemap.com/gridstat/overview/help.html> (дата звернення: 14.12.2017).
23. Cornish D. B., Clarke R. V. Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley’s Critique of Situational Crime Prevention. *Crime Prevention Studies*. 2003. Vol. 16. P. 41–96.
24. Crime in the United States – 2014. URL: <https://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2014/crime-in-the-u.s.-2014/offenses-known-to-law-enforcement/violent-crime> (дата звернення: 23.11.2017).
25. Crime map. URL: <https://www.police.uk/city-of-london/cp/crime/> (дата звернення: 18.12.2017).
26. Crime Prevention in Germany. Selected examples of projects in the “Infopool Prevention” database / ed. J. Bässmann. Wiesbaden : Bundeskriminalamt, 2014. 47 p.
27. Crime Prevention Programs. URL: <http://mrsc.org/Home/Explore-Topics/Public-Safety/Law-Enforcement/Crime-Prevention-Programs.aspx> (дата звернення: 07.12.2017).
28. Crime Prevention Strategy / Police Scotland. Edinburgh, 2015. 14 p.
29. Crime reduction through situational crime prevention: A study in the United Kingdom. Leicester : Department of Criminology, 2003. 94 p.

30. Crime Reports. URL: <https://crimereports.com> (дата звернення: 14.12.2017).
31. Darian-Smith E. Neighborhood Watch – Who Watches Whom? Reinterpreting the Concept of Neighborhood. *Human Organization*. 1993. Vol. 52, Issue 1. P. 83–88.
32. Dearden L. How technology is allowing police to predict where and when crime will happen. *Independent*. 2017. October 7. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/police-big-data-technology-predict-crime-hotspot-mapping-rusi-report-research-minority-report-a7963706.html> (дата звернення: 16.11.2018).
33. Der Einfluss von Stadtbebauung und Sozialstruktur auf die Kriminalität. *Kriminalistik*. 2003. №8–9. S. 507–511.
34. Elgan M. Mind-reading tech is here (and more useful than you think!). URL: <https://www.computerworld.com/article/3268132/emerging-technology/mind-reading-tech-is-here-and-more-useful-than-you-think.html> (дата звернення: 15.11.2018).
35. Ethical and Social Perspectives on Situational Crime prevention / ed. by A. Von Hirsch, D. Garland, A. Wakefield. Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2000. 230 p.
36. European Crime Prevention Network. URL: <http://www.eucpn.org/goodpractice/showdoc.asp?docid=309> (дата звернення: 18.12.2017).
37. European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2014. Fifth ed. Helsinki, 2014. 413 p.
38. Finland crime prevention strategies. URL: <http://www.rikoksentorjunta.fi/en/index/crimeprevention/crimepreventionstrategies.html> (дата звернення: 20.11.2017).
39. Forst M. L., Bazemore G. Community Responses to Crime. *Journal of California Law Enforcement*. 1986. Vol. 20, Issue 3. P. 100–105.
40. Garda Crime Prevention & Reduction Strategy – Putting Prevention First. URL: <http://www.garda.ie/Documents/User/Crime%20Prevention%20&%20Reduction%20Strategy%20-%20English.pdf> (дата звернення: 29.11.2017).
41. Gilling D. Crime Prevention: Theory, Policy And Practice. London : Routledge, 1997. 240 p.
42. Graham J., Bennett T. Crime Prevention Strategies in Europe and North America. 2 ed. Helsinki : European Institute for Crime Prevention and Control, 1995. 138 p.
43. Guidelines for the Prevention of Crime : Economic and Social Council resolution 2002/13. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/

- UN_standards_and_norms_in_crime_prevention_at_your_fingertips.pdf (дата звернення: 20.11.2017).
44. Guidelines for the prevention of urban crime : Resolution 1995/9/United Nations, Economic and Social Council. URL: <http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1995/eres1995-9.htm> (дата звернення: 20.11.2017).
 45. HikVision – остановите Китай пока не поздно. URL: <https://habrahabr.ru/company/intems/blog/318426/> (дата звернення: 28.11.2017).
 46. Hirschi T., Gottfredson M. The distinction between crime and criminality. Critique and explanation: Essays in honor of Gwynne Nettler. 1986. P. 55–69.
 47. International CPTED Association. URL: <http://www.cpted.net/event-2448410> (дата звернення: 03.11.2017).
 48. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1961. 472 p.
 49. Jeffery C. R. Crime prevention through environmental design. Beverly Hills : Sage Publications, 1971. 290 p.
 50. Jouvenal J. Police are using software to predict crime. Is it a 'holy grail' or biased against minorities? *The Washington Post*. 2016. November 17. URL: https://www.washingtonpost.com/local/public-safety/police-are-using-software-to-predict-crime-is-it-a-holy-grail-or-biased-against-minorities/2016/11/17/525a6649-0472-440a-aae1-b283aa8e5de8_story.html?noredirect=on&utm_term=.652f0e5bd00d (дата звернення: 17.11.2018).
 51. Katyal N. K. Architecture as Crime Control. *Yale Law Journal*. 2002. Vol. 111, Issue 5. P. 1039–1139.
 52. Keizer K., Lindenberg S., Steg L. The Spreading of Disorder. *Science*. 2008. Vol. 322. P. 1681–1685.
 53. Laycock G., Tilley N. Policing and Neighborhood Watch: Strategic Issues. London : Home Office, 1995. 56 p.
 54. Lewis A. World's First Flying Crime-prevention Robot Unveiled in Japan. URL: <http://www.gadg.com/2012/12/28/worlds-first-flying-crime-prevention-robot-unveiled-in-japan-video> (дата звернення: 28.11.2017).
 55. Linssen R., Pfeiffer H. Strategieüberlegungen zu Kriminalprävention und Medienarbeit. *Kriminalistik*. 2006. № 11. S. 659–664.
 56. Łuc I. A. Excubiae principis. Geneza i zadania żołnierzy kohort pretoriańskich w starożytnym Rzymie. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2010. 226 s.
 57. Mann A. How Science Is Helping Stop Crime Before It Occurs. URL: <https://www.nbcnews.com/mach/science/how-science-helping-stop-crime-it-occurs-nca805176> (дата звернення: 14.11.2018).

58. Mauer M. Comparative international rates of incarceration: an examination of causes and trends / Paper presented to the United States Commission on Civil Rights. Washington, D. C., 20 June 2003.
59. McLaughlin J. Artificial Intelligence Will Put Spies Out of Work, Too. URL: <https://foreignpolicy.com/2017/06/09/artificial-intelligence-will-put-spies-out-of-work-too/> (дата звернення: 11.01.2019).
60. Metropolitan Police. URL: <https://maps.met.police.uk/> (дата звернення: 18.12.2017).
61. Mortimer C. China's security boss planning to use AI to stop crime before it even happens. *Independent*. 2017. 22 September. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-ai-crimes-before-happen-artificial-intelligence-security-plans-beijing-meng-jianzhu-a7962496.html> (дата звернення: 16.11.2018).
62. Modern Crime Prevention Strategy / Home Office. London, 2016. 48 p.
63. National Crime Prevention Council. URL: <http://www.ncpc.org/about> (дата звернення: 01.11.2017).
64. National Neighborhood Watch Releases New Technology. URL: <http://nnw.org/sites/default/files/documents/SafeCityPressRelease.pdf> (дата звернення: 07.12.2017).
65. Neighborhood Watch. URL: <https://www.nnw.org/> (дата звернення: 07.12.2017).
66. New Brunswick's Crime Prevention and Reduction Strategy. URL: <http://www.gnb.ca/content/dam/gnb/Departments/ps-sp/pdf/Publications/MovingFromTheoryToOutcomes.pdf> (дата звернення: 21.11.2017).
67. New Dimensions of Criminality and Crime Prevention in the Context of Development: Challenges for the Future // Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Milan, 1985. 72 p.
68. Newman O. Architectural Design for Crime Prevention. New York : New York University, 1973. 214 p.
69. Newman O. Creating defensible space. Washington : U. S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research, 1996. 123 p.
70. Newman O. Defensible space: crime prevention through urban design. New York : Macmillan, 1972. 264 p.
71. NYC Crime Map. URL: <https://maps.nyc.gov/crime> (дата звернення: 14.12.2017).

72. Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: <https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention/> (дата звернення: 01.12.2017).
73. Ozog T. A. Neighborhood Watch and Crime Prevention in Contemporary Japan. *Internal Security*. 2010. Vol. 2, Issue 1. P. 163–173.
74. Police States. URL: <https://www.snopes.com/the-origins-of-policing-in-the-united-states/> (дата звернення: 23.11.2017).
75. Politique criminelle et droit penal dans one Europe en transformation. *Conseil del'Europe*. Mars 1999. P. 7–38.
76. Predpol. URL: <https://www.predpol.com> (дата звернення: 16.11.2018).
77. Program Profile: Kirkholt (England) Burglary Prevention Project. URL: <https://www.crimesolutions.gov/ProgramDetails.aspx?ID=71> (дата звернення: 05.12.2017).
78. Rao S., La Vigne N. Five ways to reduce crime. URL: <https://www.urban.org/urban-wire/five-ways-reduce-crime> (дата звернення: 30.11.2017).
79. Robo-cop or robo-hoover? URL: <http://whatjapanthinks.com/2005/10/27/robo-cop-or-robo-hoover> (дата звернення: 30.11.2017).
80. Rosenbaum D. P. Theory and Research Behind Neighborhood Watch – Is It a Sound Fear and Crime Reduction Strategy? *Crime and Delinquency*. 1987. Vol. 33, Issue 1. P. 103–134.
81. Safer Cities Programme. URL: <https://unhabitat.org/urban-initiatives/initiatives-programmes/safer-cities/> (дата звернення: 27.11.2017).
82. Seattle Police Department. URL: <http://www.seattle.gov/police/community-policing/cpted> (дата звернення: 05.12.2017).
83. Situational Prevention. URL: <http://www.ccsd.ca/resources/CrimePrevention/sit.htm> (дата звернення: 05.12.2017).
84. Smith B. W., Novak K. J., Hurley D. C. Neighborhood Crime Prevention: The Influences of Community-based Organizations and Neighborhood Watch. *Journal of Crime and Justice*. 1997. Vol. 20, Issue 2. P. 69–86.
85. State police (United States). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/State_police_\(United_States\)](https://en.wikipedia.org/wiki/State_police_(United_States)) (дата звернення: 23.11.2017).
86. Stegenga P. Classic Crime Prevention: Neighborhood Watch. *Sheriff*. 2000. Vol. 52, Issue 5. P. 10–12.
87. Strategy: Business Watch. URL: <http://www.ncpc.org/topics/home-and-neighborhood-safety/strategies/strategy-business-watch> (дата звернення: 07.12.2017).
88. Strategy: Safer Design of Public Areas in Neighborhoods. URL: <http://www.ncpc.org/topics/home-and-neighborhood-safety/strategies/>

- strategy-safer-design-of-public-areas-in-neighborhoods (дата звернення: 08.12.2017).
89. Study finds social networks are key to city violence. URL: <http://news.yale.edu/2013/11/14/study-finds-social-networks-are-key-city-violence> (дата звернення: 14.12.2017).
90. Sutherland E. H. Principles of criminology. 4-th ed. Chicago : J. B. Lippincott, 1947. 643 p.
91. The Czech Republic Crime prevention strategy 2008 to 2011 / Ministry of the Interior of the Czech Republic. Praha, 2008. 15 p.
92. The Czech Republic Crime prevention strategy 2012 to 2015 / Ministry of the Interior of the Czech Republic. Praha, 2012. 45 p.
93. The European Crime Prevention Network (EUCPN). URL: <http://www.eucpn.org/goodpractice/showdoc.asp?docid=319> (дата звернення: 24.11.2017).
94. The European Designing Out Crime Association. URL: <http://www.veilig-ontwerp-beheer.nl/netwerk/e-doca/> (дата звернення: 03.11.2017).
95. The National Crime Prevention Council. URL: <http://www.ncpc.org/about> (дата звернення: 01.11.2018).
96. The NSW Crime Prevention Strategy 2015 to 2017. URL: http://www.police.nsw.gov.au/safety_and_prevention/policing_in_the_community/crime_prevention_strategy (дата звернення: 21.11.2017).
97. The Principles of Policing (1829). URL: <https://improvingpolice.wordpress.com/2015/04/19/the-principles-of-policing-1829/> (дата звернення: 02.11.2017).
98. These Orange Balls Are Preventing Crime In Japan. Here's How They Work. URL: <http://wonderfulengineering.com/these-orange-balls-are-preventing-crime-in-japan-heres-how-they-work> (дата звернення: 30.11.2017).
99. Top 5 Cities with the Largest Surveillance Camera Networks. URL: <http://vintechology.com/2011/05/04/top-5-cities-with-the-largest-surveillance-camera-networks/> (дата звернення: 28.11.2017).
100. Toshiba to launch waterproof DB-82 crime prevention buzzer in Japan. URL: <http://newlaunches.com/archives/toshiba-to-launch-waterproof-db-82-crime-prevention-buzzer-in-japan.php> (дата звернення: 28.11.2017).
101. Towards a European strategy to prevent organised crime : Joint report from Commission services and EUROPOL. Brussels, 2001. 42 p.
102. Turner B. Community Policing: Beyond Neighborhood Watch. *Research Update*. 1991. Vol. 2, Issue 4. P. 1–10.

103. Two Osaka Start-ups Bring Crime Prevention Apps To iPhone And Android Handsets. URL: <http://asiajin.com/blog/2009/02/21/osakas-two-start-ups-bring-crime-prevention-apps-for-iphone-and-android-handsets/> (дата звернення: 18.12.2017).
104. United Smart Cities: towards UNECE-approved smart cities indicators / United Nations Economic Commission for Europe. Lisbon, 2015. 18 p.
105. United States Park Police. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Park_Police_\(United_States\)](https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Park_Police_(United_States)) (дата звернення: 23.11.2017).
106. Video surveillance policy of Colville. URL: http://www.colville.wa.us/docs/PARKS/VID_SURV.pdf (дата звернення: 27.11.2017).
107. Walmsley R. World Prison Population List. Tenth ed. / International Centre for Prison Studies. London, 2013. 6 p.
108. Watch Your Car Program. URL: <http://mdsp.maryland.gov/Organization/Pages/OfficeoftheSuperintendent/WatchYourCarProgram.aspx> (дата звернення: 07.12.2017).
109. What-when-how. In Depth Tutorials and Information. URL: <http://what-when-how.com/police-science/situational-crime-prevention-police/> (дата звернення: 31.10.2017).
110. Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*. 1982. March. P. 29–38.
111. World Prison Population List. Twelfth ed. / The Institute for Criminal Policy Research. London, 2018. 19 p.
112. Wortley R. Critiques of situational crime prevention. *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention* / B. Fisher & S. Lab (eds). Thousand Oaks, CA : Sage, 2010.
113. 60% населення України живуть за межею бідності – ООН. URL: <http://ridna.ua/2017/03/60-naselennya-ukrajiny-zhyvut-za-mezheyu-bidnosti-onn/> (дата звернення: 19.12.2017).
114. Аваков заявив про зниження рівня злочинності в Україні. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/avakov-zajaviv-pro-znizhennja-rivnja-zlochinnosti-v-ukrajini-2448199.html> (дата звернення: 06.02.2018).
115. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
116. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2. С. 169–191.

117. Бадалян Л. Всеукраїнський субботник собрал более 200 тысяч «народных дворников». URL: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/vseukrainskiy-subbotnik-sobral-bolee-200-tysyach-narodnyh-dvornikov-302168.html> (дата звернення: 06.12.2017).
118. Бандурка О. М., Соболев В. О., Московец В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 352 с.
119. Білоконь М. А. Запобігання злочинності неповнолітніх: досвід країн Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 210 с.
120. Бойко В. В. Щодо визначення поняття «місто» у контексті дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя і здоров'я особи в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. №2. С. 157–168.
121. Большой брат: зачем в Китае столько камер слежения? URL: <http://www.bbc.com/russian/media-41764697> (дата звернення: 28.11.2017).
122. В Дубае начнет работать первый робот-полицейский. URL: <http://www.pravda-tv.ru/2016/10/18/260948/v-dubae-nachnet-rabotat-pervyj-robot-policejskij> (дата звернення: 30.11.2017).
123. В СКО возрождают отряды добровольных общественных дружин. URL: <http://meta.kz/novosti/kazakhstan/775036-v-sko-vozrozhdayut-otryady-dobrovolnyh-obschestvennyh-druzhin.html> (дата звернення: 07.12.2017).
124. В Україні названі найкращі міста для проживання. URL: <https://ukr.media/ukrain/287620/> (дата звернення: 06.12.2017).
125. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. Москва : Рос. криминол. ассоц., 2001. 344 с.
126. Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2003. 288 с.
127. Винокур Б. ДНД по-американски: граждане США все активнее участвуют в патрулировании своих городов. *Новые известия*. 2010. 21 янв. С. 4.
128. Візуалізація злочинності – карта криміногенності. URL: <http://2013.socialboost.com.ua/ideas/view/2261> (дата звернення: 18.12.2017).
129. Вінницька міська рада. URL: <http://www.vmr.gov.ua/default.aspx> (дата звернення: 27.11.2017).
130. Гаврилова Е. Б. Мнение Федерации полиции о реформе английской полиции. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2005. № 10. С. 33–37.

131. Гетман О. Податкова міліція. Давайте, нарешті, попросимося! URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/18/617881> (дата звернення: 01.11.2017).
132. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Критерії оцінки ефективності виконання регіональних планів запобігання злочинності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 250–260.
133. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2012. 304 с.
134. Государственная программа города Москвы «Безопасный город» на 2012–2018 годы. URL: <http://drbez.mos.ru/legislation/programms/2934345> (дата звернення: 29.11.2017).
135. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.
136. Гурієв С., Стенлі М., Цивінський О. Школа краще поліції. *Ведомости*. 2010. № 202. С. 4.
137. Детройт – город-призрак? URL: <http://kulhazker.blog.tut.by/archives/553> (дата звернення: 06.12.2017).
138. Дрьомін В. М. Еволюція покарань в контексті превентивних можливостей: від позбавлення волі до пробації. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса : Юрид. літ., 2007. № 32. С. 265–271.
139. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2017 роки (Форма 1). Київ : Генер. прокуратура України, 2018.
140. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
141. Зовнішній економічний борг України становить 83% ВВП – Гройсман. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/12/31872034/> (дата звернення: 07.02.2018).
142. Спесен Г., Малий М. Нові розумні міста, які «з нуля» будують в усьому світі. URL: <http://www.dw.com/uk> (дата звернення: 12.02.2018).
143. Иванова М. С. Криминальная безопасность жилой среды: архитектурные аспекты. *Архитектон: известия вузов*. 2012. № 38 (прил.). URL: http://archvuz.ru/2012_22/12 (дата звернення: 12.12.2017).

144. Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособие. Москва : Инфра-М – Норма, 1997. 374 с.
145. Іванов Ю. Профілактика злочинності і архітектурне планування міського будівництва: їх взаємозв'язок. *Право України*. 2000. № 7. С. 96–98.
146. Как устроена городская система видеонаблюдения. URL: <http://www.the-village.ru/village/business/how/242887-video> (дата звернення: 30.11.2017).
147. Камеры с искусственным интеллектом помогут полицейским вычислять преступников. URL: <https://psm7.com/news/kamery-s-iskusstvennym-intellektom-pomogut-policejskim-vychislyat-prestupnikov.html> (дата звернення: 29.11.2017).
148. Квашиш В. Преступность в США: реальность позитивных изменений или «временное исключение»? *Уголовное право*. 2005. № 5. С. 97–100.
149. Китайский «бутерброд» – камеры видеонаблюдения тонким слоем по мегаполису. URL: <http://secnews.ru/foreign/17085.htm#axzz4zixucCrP> (дата звернення: 28.11.2017).
150. Кияненко К. В. Архитектура и безопасность: «Защищающее пространство» Оскара Ньюмана. *Архитектурный вестник*. 2011. № 5. С. 87–92.
151. Колодяжний М. Г. Антикриміногенний потенціал теорії розбитих вікон. *Юридичний журнал*. 2014. № 2–3. С. 64–67.
152. Колодяжний М. Г. Використання сучасних технологій у протидії злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2017 р.) : у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 166–169.
153. Колодяжний М. Г. Запобігання злочинності громадськими формуваннями в Республіці Беларусь. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 2. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=701&Itemid=244&lang=uk (дата звернення: 29.11.2017).
154. Колодяжний М. Г. Запобігання злочинності громадськістю в Республіці Казахстан: сучасний стан і форми. *Юридичний журнал*. 2015. № 2. С. 42–46.
155. Колодяжний М. Г. Кримінологічний аналіз японської моделі запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін. Харків : ХНУВС, 2015. № 3. С. 20–33.

156. Колодяжний М. Г. Міжнародний вимір нормативного забезпечення участі громадськості у запобіганні злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2014. Вип. 27. С. 110–120.
157. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Кроссроуд, 2010. 288 с.
158. Колодяжний М. Г. Патрулювання як складова стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2018. № 1. С. 37–46.
159. Колодяжний М. Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід й шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2018. Вип. 35. С. 20–29.
160. Колодяжний М. Г. Світова практика участі громадськості у протидії злочинності. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 265–273.
161. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: поняття, принципи, значення. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін. Харків : ХНУВС, 2017. № 1. С. 93–99.
162. Колодяжний М. Г. Сучасний досвід участі громадськості у запобіганні злочинності в Російській Федерації. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2015. Вип. 28. С. 134–144.
163. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.
164. Колодяжний М. Г. Теоретична основа для формування нових підходів скорочення злочинності в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1. С. 243–251.
165. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины, НИИ изучения проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под ред. В. В. Голины. Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Харьков: Право, 2013. Кн. 2. 184 с.
166. Кондак Д. ЦРУ взламывает iPhone и Android, прослушивает через Smart TV и использует «карманного Путина». Новые разоблачения WikiLeaks. URL: <http://gordonua.com/news/politics/cru-vzlamyvaet-ios-i-android-proslushivaet-cherez-smart-tv-i-ispolzuet-karmannogo-putina-novye-razoblacheniya-wikileaks-177677.html> (дата звернення: 27.11.2017).

167. Концепция построения и развития аппаратно-программного комплекса «Безопасный город». URL: http://www.mchs.gov.ru/dop/Bezopasnij_gorod/Konceptsiya_trebovaniya_metodicheskie_rek (дата звернення: 29.11.2017).
168. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.
169. Кристи Н. Контроль над преступностью как индустрия. Вперед, к ГУЛАГу западного образца / под общ. ред. Я. И. Гишинского ; ред. и авт. прим. Ю. Чижов ; пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. 3-е изд. Санкт-Петербург : Алетея, 2012. 208 с.
170. Крисюк Ю. П. Сучасна практика призначення покарань: досвід США та країн Західної Європи. *Право і суспільство*. 2016. №3. С. 153–157.
171. Куліченко І. Американські школярки винайшли спосіб врятуватися від зґвалтування. URL: <http://firstsocial.info/news/amerikanski-shkolyarki-vinayshli-sposib-vryatuvatisya-vid-zgvaltuvannya> (дата звернення: 28.11.2017).
172. Лазаренко О. Профілактика злочинності неповнолітніх: шляхи вирішення. *Відновне правосуддя в Україні*. 2007. №2. С. 6–9.
173. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. 446 с.
174. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1. С. 377–387. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_22.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
175. Ліховицький Я. О. Покарання в системі заходів протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 30, т. 2. С. 114–117.
176. Лучшим городом Украины признан Харьков – рейтинг журнала «Фокус». URL: <https://focus.ua/politics/400383/> (дата звернення: 15.11.2018).
177. Майоров В. И. Организация деятельности по охране общественного порядка в США, странах Европы и России : учеб. пособие Челябинск : Полиграф-Мастер, 2003. 50 с.
178. Маслоу А. Мотивация и личность : пер. с англ. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 352 с.
179. Мобільний додаток «Поліція 102». URL: <http://police.dn.ua/news/view/mobilnij-dodatok-politsiya-102> (дата звернення: 13.12.2017).
180. Москвичев А. И. Дебаты о реформе полиции Великобритании. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2005. №11. С. 27–30.

181. Начато тестирование системы, распознающей лица. URL: <http://portaltele.com.ua/news/technology/nachato-testirovanie-sistemy-raspoznayushhej-litsa.html> (дата звернення: 29.11.2017).
182. Нейросеть научили определять преступников по лицам. URL: <http://tehnot.com/nejroset-nauchili-opredelyat-prestupnikov-po-litsam/> (дата звернення: 28.11.2017).
183. Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации : Федер. закон от 23.06.2016 № 182-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/ (дата звернення: 21.11.2017).
184. Обзор «О ходе реализации региональных программ профилактики правонарушений в субъектах Российской Федерации». URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Rdgm0EG-yogJ:https://xn--b1aew.xn--p1ai/upload/site1/434a0f0bb0.doc+&cd=11&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 21.11.2017).
185. Обзор о ходе реализации региональных программ профилактики правонарушений в субъектах Российской Федерации / МВД Рос. Федерации. Москва, 2014. 17 с.
186. Обращение Директора-исполнителя ООН-Хабитат по случаю празднования Всемирного дня Хабитат, 1 окт. 2007 г. URL: http://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/5234_98656_WHD%202007%20EDletter%20R.pdf (дата звернення: 27.11.2017).
187. Овчинский В. С. Криминология цифрового мира : учеб. для магистратуры. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2018. 352 с.
188. Олійник М. Преторіанська гвардія у період правління імператора Тиберія. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 36. С. 144–159.
189. Орос Ю. Дрон над мексиканським містом на 10% зменшив кількість злочинів. URL: <https://tehnot.com/ua/dron-nad-meksikanskim-gorodom-na-10-umenshilo-kolichestvo-prestuplenij/> (дата звернення: 12.06.2018).
190. Первый робот-полицейский приступил к работе в полиции Дубая. URL: https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201706011613-svza.htm (дата звернення: 02.02.2018).
191. Пересадько В. А., Орлов Є. В. Картографування кримінологічної ситуації (на прикладі Сумської області). *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2015. Вип. 2. С. 94–98.

192. Перша «Сусідська варта» вийшла на вулиці Хмельницького. URL: <https://khn.depo.ua/ukr/khn/persha-susidska-varta-viysla-na-vulici-hmelnickogo-20171017659037> (дата звернення: 12.01.2018).
193. Пес Макрафф. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%91%D1%81_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%84 (дата звернення: 08.12.2017).
194. Покидько В. Карту злочинності створюємо разом. *Юрист*. 2017. 15–29 черв. (№ 11). С. 1–2.
195. Поліцейські з Каліфорнії будуть використовувати безпілотники для патрулювання. URL: <https://nv.ua/ukr/techno/innovations/politsejski-z-kaliforniji-budut-vikoristovuvati-bezpilotniki-dlja-patruľjuvannja-2047877.html> (дата звернення: 19.01.2018).
196. Положення про Департамент патрульної поліції : наказ Нац. поліції України від 06.11.2015 № 73. URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_DPP_zi_zminamy_vid_31_10_16.pdf (дата звернення: 19.01.2018).
197. Полянцева Е. Р. Архитектурно-планировочные средства обеспечения безопасности гражданских зданий : автореф. дис. ... канд. архитектуры. Санкт-Петербург, 2016. 24 с.
198. Почепцов Г. Новые аналитические подходы в работе полиции. Опыт США и Великобритании. URL: <http://informat.com.ua/novye-analiticheskie-podhody-v-rabote-politsii-opyt-ssha-i-velikobritanii/> (дата звернення: 18.01.2018).
199. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні : Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 5–6. Ст. 48.
200. Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 5–6. Ст. 60.
201. Про Державний бюджет України на 2018 рік : проект Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62551 (дата звернення 01.11.2017).
202. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : наказ МВС України від 02.07.2015 № 796. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15> (дата звернення: 19.01.2018).
203. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції

- та правоохоронних органів» : Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838.
204. Про схвалення Концепції «Київ смарт ситі 2020» : розпорядж. Київ. міс. держ. адмін. від 28 лип. 2017 р. № 918. URL: <https://kyivcity.gov.ua/news/52989.html> (дата звернення: 12.02.2018).
205. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядж. Каб. Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (дата звернення: 02.11.2017).
206. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.
207. Програма «Шкільний офіцер поліції» в Україні продиктована вимогами часу. URL: <https://imzo.gov.ua/2016/08/25/programa-shkilniy-ofitser-politsiyi-v-ukrayini-prodiktovana-vimogami-chasu/> (дата звернення: 12.01.2018).
208. Регіональна програма забезпечення публічної безпеки і порядку в Харківській області на 2016–2017 роки. URL: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-zabezpechennya-publichnoji-bezpeki-i-poryadku-v-kharkivskij-oblasti-na-2016-2017-roki/15315-normativni-dokumenti> (дата звернення: 12.12.2017).
209. Рівень розкриття злочинів знизився до 30 % – Луценко. URL: http://ipress.ua/news/riven_rozkryttya_zlochyniv_za_try_roky_vprav_na_15_lutsenko_199606.html (дата звернення: 01.11.2017).
210. Руїни Детройта. URL: <http://bigpicture.ru/?p=68162> (дата звернення: 06.12.2017).
211. Сердюк П. Паранаука в кримінології. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 144–151.
212. Сташис В. Роль та значення покарання у системі запобігання злочинності. *Право України*. 2011. № 9. С. 167–173.
213. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p> (дата звернення: 10.06.2018).
214. Стригалёв А. От «Безопасного соседства» ждут результатов. URL: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=1641> (дата звернення: 07.12.2017).
215. Судова статистика Державної судової адміністрації України про за-суджених осіб у 2010–2016 рр. (Форма 6). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 01.11.2017).

216. Сусідська варта: На Полтавщині запроваджують новий проект для боротьби зі злочинністю. URL: <https://poltava.depo.ua/ukr/poltava/susidska-varta-na-poltavschini-zaprovadzhuyut-noviy-proekt-dlya-borotbi-zi-zlochinnistyu-20170913639078> (дата звернення: 12.01.2018).
217. Теория разбитых окон. URL: <http://life.obozrevatel.com/science/24650-teoriya-razbityih-okon.htm> (дата звернення: 06.12.2017).
218. Теория разбитых окон: Аваков знает, как сократить уровень преступности. URL: <https://inforesist.org/teoriya-razbityih-okon-avakov-znaet-kak-sokratit-uroven-prestupnosti/> (дата звернення: 06.12.2017).
219. У Вінниці стартували тренінги по програмі «Сусідська варта». URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/6274_U_Vinnici_startovali_treningi_po_programi_Susidska_varta_FOTO_VIDEO.htm (дата звернення: 12.01.2018).
220. У Китаї камера розпізнала підозрюваного серед 60 тис. людей. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43760056> (дата звернення: 16.04.2018).
221. У Меркель попередили про наслідки скандалу з прослуховуванням для відносин Німеччини та США. URL: https://dt.ua/WORLD/u-merkel-poperedili-pro-naslidki-skandalu-z-prosluhovuvannyam-dlya-vidnosin-nimechchini-ta-ssha-177760_.html (дата звернення: 28.11.2017).
222. У поліції всі оперативні дані зведуть у базу і зроблять карту злочинів. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/10/11/7158011/> (дата звернення: 18.12.2017).
223. Українці остаються самими бідними в СНГ, – агентство Moody's. URL: <https://strana.ua/news/101217-vvp-na-dushu-naselenija-v-ukraine-ostaetsja-samym-nizkim-v-snh-ahentstvo-moodys.html> (дата звернення: 19.12.2017).
224. Шкільний офіцер поліції. URL: <http://kgsm1.kiev.ua/2017/03/23/police/> (дата звернення: 12.01.2018).
225. Шостко О. Європейський досвід запобігання організованих злочинності: теоретичні питання. *Право України*. 2010. № 2. С. 198–203.
226. Японцы создали приложение для защиты от насильников. URL: <http://telegraf.com.ua/tehnologii/3172135-yapontsyi-sozdali-prilozhenie-dlya-zashhityi-ot-nasilnikov.html> (дата звернення: 18.12.2017).

Наукове видання

КОЛОДЯЖНИЙ Максим Геннадійович

**СТРАТЕГІЯ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ
УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ: ЗАРУБІЖНІ РЕАЛІЇ,
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

Монографія

Видається в авторській редакції

Коректор *М. М. Поточняк*
Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку 29.12.2018.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 13,25. Обл.-вид. арк. 9,53. Вид. № 2072.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-28-80